
II HUUMEIDEN KÄYTTÄJIEN RIKOSOIKEUDELLISEN KONTROLLIN KEHITTYMINEN

4 Huumeiden käytön säätäminen rangaistavaksi

4.1 Muuttunut huumausainetilanne 1960-luvulla

4.1.1 Uudet kuviot

Hakkarainen (1992) on väitöskirjassaan analysoinut, miten huumausainekysymys määriteltiin Suomessa ensimmäistä kertaa sosiaalisesti ongelmaksi 1960-luvulla, vaikka huumeiden käyttöä on esiintynyt aikaisemmin. 1900-luvun alkupuoliskolla pystyi apteekista ostamaan oopiumia, morfiinia, heroinia, kokaiinia ja kannabista lääkinnällisiin tarkoituksiin. Näiden aineiden käyttämisen yleisyydestä kertoo se, että Suomi sai 1930-luvulla kansainväliseltä oopiumkontrollin valvontalautakunnalta useita huomautuksia runsaan heroinin kulutuksen vuoksi. Vaikka heroini oli suosittu lääke, tehtiin sen väärinkäytöstä harvoja havaintoja.⁵⁸ Huumeiden väärinkäyttäjät olivat yksittäistapauksia ja tulivat usein varakkaista oloista. Huumeiden käyttöä onkin luonnehdittu ”yläluokkaiseksi morfinismiksi”.⁵⁹

Maailmansotien jälkeen tilanne muuttui, sillä sodassa lääkkeenä käytetty heroini löysi uuden runsaslukuisemman käyttäjäkunnan. He olivat nuorempia, tulivat työnväenluokasta ja muodostivat oman alakulttuurin, jossa rikokset kuuluivat kuvaan. Aluksi heroinin tabletit nautittiin nielemällä, sitten nuuskaamalla ja lopuksi pistämällä. Alkoholi maistui myös. Heroinia kulkeutui käyttäjille sodanaikaisista varastoista, mutta sitä pystyi ostamaan apteekista lääkärin määräämällä reseptillä. Lääkekontrollin muutok-

⁵⁸ Mt., 22–23, 51–53. Ks. myös Rosenqvist 1974, 13–16, Ylikangas 2009, 71 ss., 126–132.

⁵⁹ Termi on peräisin Risto Jaakkolan kynästä. Hän tarkasteli tutkimussihteerin roolissa huumeiden käytön laajuutta ja esiintymismuotoja, mikä muodostaa yhden luvun Huumausainekomitean (1969) mietinnöstä. Jaakkola kertoo, miten 1930-luvulla mielisairaaloissa hoidettiin säännöllisesti pieni määrä opiaattien väärinkäyttäjiä. Kuriositeettina mainittakoon, että heistä neljäsosa oli lääkäreitä. Mt., 45. Ks. myös Jaakkola & Takala 1974, 20, Ylikangas 2009, 93, 134, 172–176.

set vaikuttivat käyttäjien suosimiin aineisiin. Kun heroinin määräämistä kiristettiin, siirryttiin morfiiniin. Kun sen saamista vaikeutettiin, vaihdettiin metadoniin. Käyttäjät hankkivat huumausainereseptejä kiertämällä lääkäriltä toiselle pitkin Suomea. Myös väärennyksiin turvauduttiin, eivätkä apteekkimurrotkaan olleet tuntemattomia.⁶⁰

Tuon ajan potilasaineiston perusteella edellä mainittujen aineiden lisäksi oopiumilla näytti olevan pieni käyttäjäkuntansa, mutta kokainista ei tehty havaintoja. Amfetamiinia esiintyi sen sijaan jonkin verran. (Ks. tarkemmin Hakkarainen 1992, 55, Ylikangas 2009, 200–206.)

1960-luvulla huumausainekuvioissa tapahtui merkittäviä muutoksia. Hakkarainen (1992) tiivistää ne seuraavasti: Kun aikaisemmin huumeiden käyttäjiä oli vähän, heidän lukumääränsä laajeni nyt uusiin mittasuhteisiin. Tämä tapahtui aikaisempaa nuorempien ikäluokkien keskuudessa, eikä käytön yleistyminen rajoittunut vain tiettyyn yhteiskuntaluokkaan. Koulut olivat yksi sosiaalinen kehys, jota kautta kiinnostus huumeisiin levisi tehokkaasti. Kannabis nousi suosituimpien laittomien aineiden kärkeen. Suurin osa ”käytöstä” muodostui nyt toisin kuin ennen harvalukuisiksi jäävistä kokeiluista. Aineita ei enää hankittu lääkäreiden välityksellä apteekista, vaan huumausainemarkkinat toimivat ensimmäistä kertaa salakuljetettujen aineiden varassa. (Mt., 58 ss.)

4.1.2 Ensimmäinen huumausaineaalto

Huumeiden käytön voimakasta lisääntymistä 1960-luvulla on kutsuttu ensimmäiseksi huumausaineaalloksi. Kysymys oli kansainvälisestä ilmiöstä, joka löysi ilmenemismuotonsa kaikissa läntisissä maissa. Sen taustatekijöinä voidaan pitää useita yhteiskunnallisia murroksia, kuten esimerkiksi teollistumista ja kaupungistumista. Aikakautta leimasi maallistuminen, modernisoituminen ja moniarvoistuminen.

Tänä vuosikymmenenä tapahtui monenlaista yhteiskunnallista liikehdintää, sillä erilaiset sorretut ryhmät nousivat vaatimaan oikeuksiaan. Vietnamin sota lietsoi protestimielialaa. Sukupolvien välille ilmaantui kuilu,

⁶⁰ Ks. tarkemmin Hakkarainen 1992, 53–58, Huumausainekomitea 1969, 45–48, Jaakkola & Takala 1974, 20, Germain 1980, 59–62, Koskinen T. 1997, 16–20, Ylikangas 2009, 177 ss., 223–226. T. Koskisen (1997) mukaan narkomaanit saattoivat olla kekseliäitä naruttaessaan lääkäreitä. Eräskin tummahkopiipäinen mies värjäytti tukkansa mustaksi ja uskotteli olevansa töissä autonkuljettajana Argentiinan lähetystössä. Hän sai haluamansa reseptin lääkäriltä kerrottuaan, että lähettilään vaimolla oli kovat kivut syövän takia. Mt., 19–20. Ks. myös Kassman 1998, 53–54.

kun nuoriso yliopisto-opiskelijat etunenässä asettuivat vastustamaan vanhempiensa sovinnasta arvomaailmaa ja elämäntapaa. Pehmeämmät elämänarvot ja suvaitsevaisuus nostettiin esille. Yksi tunnetuimmista sloganeista lienee ”make love, not war”. Yksilöllisyyttä ja nautinnonhakuisuutta korostettiin. Huumeiden kokeileminen, varsinkin kannabiksen polttaminen, sai vahvan symboliarvon uuden arvomaailman ilmentäjänä. Sanoma USA:sta liikkeelle lähteneestä muotivirtauksesta levisi tehokkaasti populaarikulttuurin kautta, mutta nuoret matkustelivat itsekin ja toivat mukanaan huumetietoutta kotimaahansa. Ilmiö tavoitti Suomenkin.⁶¹ Meillä media seurasi kiinnostuneena tapahtumia, jolloin suuren yleisön mielenkiinto heräsi. Toimittajien painostuksesta myös viranomaiset joutuivat ottamaan uuteen ilmiöön kantaa.

Media ongelman esille nostajana

Hakkaraisen (1992) mukaan huumeongelman tunnustaminen ei ollut millään tavalla itsestään selvää, vaan se oli tiukan kamppailun lopputulos. Ensimmäisinä ongelman esille nostajina toimivat 1960-luvun puolessa välissä tiedotusvälineet, jotka raportoivat etenkin nuorten villityksestä käyttäviä huumeita. Toimittajat kaivoivat tihenevään tahtiin esille uusia käyttötappauksia. (Mt., 106–107.) Tutkivan journalismin nimissä he ostivat itse huumeita osoittaakseen, miten helppoa se oli ja kertoivat lehdissä jopa omista huumeokeiluistaan.⁶²

Erään toimittajien tekemän ostotempauksen ansiosta Helsingin raastuvanoikeus sai ilmeisesti käsiteltäväkseen ensimmäisen kannabijuttunsa. Toimittajat hankkivat muutaman gramman kannabista ja sopivat suuremman erän ostamisesta. He antoivat kuitenkin itsensä ilmi, minkä seurauksena poliisi pääsi jyvälle kannabiksen levityskuvioista. Tapaus annettiin Keskusrikospoliisille, jossa esitutkintaan osallistui muiden muassa ylikonstaapeli Torsti Koskinen. (Koskinen T. 1997, 28–34, Salasuo 1999, 39–41.)

Media kritisoi voimakkaasti eri viranomaisia tietämättömyydestä ja ongelman vähättelemisestä. Viranomaisten mielestä mitään huumeongelmaa ei

⁶¹ Ks. esim. Young 1971, 148 ss., Tops 2001, 69 ss., Partanen 2002, 13–15. Garlandin (2001, 82–84) mukaan naisten lisääntyneen ansiotyön takia nuoret viettivät paljon vapaa-aikaa keskenään, mikä loi otollisen mahdollisuuden erilaisille rajojen rikkomisille rikosten tekemisen muodossa. Ks myös esim. Määttä 1975b, 3, Määttä 1976, 8 ss., 77–80, Hakkarainen 1987, 146–148, Hakkarainen 1992, 64 ss., Larmela & Laine 1992, 70–72, Salasuo 1999, 39 ss., Kekoni 2007, 25–26.

⁶² Esimerkiksi hasiksen polttaminen johti yhden toimittajan kuvauksen mukaan siihen, että ”minä en pystynyt sanomaan järkevää lausetta.” Mt., 108.

ollut. Esimerkiksi poliisin näkemyksen mukaan huumausainetilanne ei edellyttänyt siltä mitään erityisiä toimenpiteitä. Viranomaiset soimasivat sen sijaan mediaa edesvastuuttomaksi, koska ilman runsasta lehtikirjoitetta tieto huumeista ei olisi levinnyt yhtä tehokkaasti. Nyt seurauksena saattoi olla nuorissa herätetty turha uteliaisuus kokeilla huumeita.⁶³

Mielenkiintoista on havaita, että aluksi myös poliisi arvosteli mediaa. Esimerkiksi komisario Reino Orasmala moitti Suomen poliisilehdessä vuonna 1968 mediaa huumeiden mainostamisesta. ”Huumausainekysymys ei tullut päivänpolttavaksi sen takia, että huumausaineita olisi yht’äkkiä alettu käyttää siinä määrin, että tilanne olisi muuttunut hälyttäväksi, vaan asia tapahtui tavallaan päinvastoin. Julkinen sana ja kuva ottivat huumausaineet ikäänkuin yhteisestä sopimuksesta ”tapeetille” ja niistä puhuttiin ja kirjoitettiin joka paikassa. Vähäpätöiset tapahtumat otsikoitiin kissankokoisin kirjaimin ja tehtiin karpäsisistä härkäsiä. Näin onnistuttiin luomaan eräänlainen huumausainehysteria – ja nimenomaan sen seurauksena huumausaineiden käyttäminen todellakin lisääntyi.”⁶⁴

Orasmalan (1968) mukaan kyse ei vielä ollut ”paljosta porusta huolimatta” suuresta ongelmasta, mutta tilanne näytti olevan kehittymässä huonompaan suuntaan. Hän kuitenkin uskoi, että motiivillitys saapuisi Ruotsin ja Tanskan kautta Suomeen lievemmissä muodoissa. Sinänsä hän piti ihmisten turvautumista huumeisiin hyvin vanhana ilmiönä. Nykynuorisolle huumaantumistarkoitukseen näytti tosin kelpaavan mikä tahansa aine tavallisesta asperiinista lähtien: ”kunhan tolkku menee pois, se on pääasia”. Hän myös muistutti, että useimmilla käyttö rajoittui pelkkään kokeiluun. Ja osa näistäkin nuorista ehkä vain leveili perättömillä huumeokeiluilla, sillä monia oli saatettu narrata pelkällä tupakalla. (Mt., 79.)

Poliisin ja median välillä vallitsi alussa jännitteinen suhde (Hakkarainen & Törrönen 2002, 547, Törrönen 2002, 524). Tilanne kuitenkin laukesi, kun poliisi muutti suhtautumistaan huumeongelmaan ja asettui tukemaan mediaa. T. Koskisen (1997, 21) mukaan huumeiden käytön yleisyys tuli poliisille täytenä yllätyksenä. Myös tuon ajan sanomalehdistä sai lukea lainvalvontaviranomaisten myöntävän, etteivät he olleet ensin laisinkaan varautuneita huumeiden leviämiseen, eikä heillä ollut tarvittavaa tietoutta tai valmiuksia tutkia huumausainerikoksia (Hakkarainen 1992, 110–111). Poliisi ryhtyi kui-

⁶³ Hakkarainen 1992, 108–109. Ks. myös Määttä 1975b, 4–5, Hakkarainen & Törrönen 2002, 541 ss.

⁶⁴ Mt., 79. Helsingin rikososaston huumausaineryhmän päällikkö Unto Vuono (1971) kirjoitti muutamaa vuotta myöhemmin samaan sävyyn toteamalla eri tiedostusvälineiden julkaisseen 1960-luvun puolivälin jälkeen runsaasti tietoa huumausaineista. ”Ikävä kyllä näillä uutisilla varsinkin alkuvaiheessa pyrittiin lähes pelkästään sensaatiomaisiin juttuihin, jotka olivat omiaan herättämään kokeilunhalua ja kiinnostusta huumausaineisiin.” Mt., 16.

tenkin kehittämään toimintaansa, minkä jälkeen he kiittivät itseään ripeästä toiminnasta ongelmaan puuttumisessa.

Vuono (1971) kirjoitti seuraavasti: ”Tyydytyksellä on kuitenkin todettava poliisin saama tunnustus eri tahoilta siitä, että se ensimmäisenä maassamme, ”siltoin kun monet vielä puhuivat asiasta kuiskaten”, ryhtyi asiassa tekemään todella jotain konkreettista. Toivon, että jatkossakin pysymme tällaisessa edelläkävijän asemassa.” (Mt., 19.)

Poliisi ottikin varsin aktiivisen roolin julkisessa keskustelussa ja osallistui huumeongelman määrittelemiseen (Hakkarainen & Törrönen 2002, 547). Yksi sen kiinnostuksen kohteista oli vaikuttaa huumeainelain säätämiseen, jolloin se otti voimakkaasti kantaa huumeiden käytön kriminalisoimisen puolesta.

Kannabiksen leviäminen nuorison keskuuteen

Huumeiden käytön yleistymisen 1960-luvulla tiivistyi Suomessa kannabiksen ympärille. Salasuo (1999) on kuvannut kannabiskulttuurin kehittymistä erottamalla siinä kolme erilaista vaihetta. Aluksi käyttäjät löytyivät pienen piirin sisältä, joka muodostui lähinnä taiteilijoista ja opiskelijoista. Käyttö oli ideologisesti virittäytynyttä ja sen taustalta oli löydettävissä yhteiskunnallista protestiliikettä. (Mt., 31 ss.) Toisessa vaiheessa käytön ideologinen terä katkesi, kun nuoriso osoitti ennennäkemättömän suurta kiinnostusta huumeokeiluja kohtaan. Salasuo nimittää tätä aikaa kannabiskulttuurin kulta-ajaksi, sillä yhteiskunnan harjoittama kontrolli puuttui. Vanha ylioppilastalo muodosti Helsingissä keskuspaikan, jonka ympärille levittäytynyt toiminta oli varsin avointa. Kannabiskulttuuri sai kukoistaa rauhassa, eikä poliisi juurikaan puuttunut tapahtumiin. Nuoret hakivat uteliaina päihdekemuuksia uusien aineiden avulla, eivätkä he olleet niinkään kiinnostuneita käytön symbolisista merkityksistä. (Mt., 43 ss.)⁶⁵ Kolmannessa vaiheessa kiinnostus huumeita kohtaan väheni, mikä näkyi pian kokeilijoiden määrän pienenemisenä ja kannabiskulttuurin hajoamisena.⁶⁶

⁶⁵ Helsingissä toteutetussa koululaiskyselyssä oppilaat listasivat yhteensä 159 ”huumeainetta”. Päätä oli yritetty sekoittaa mm. turvautumalla banaaninkuoriin ja hammastahnaan. Hakkarainen 1992, 67. ”Huumeiksi” saatettiin kyselytutkimuksissa luokitella lääketeet, tinneri ja muut tekniset liuottimet. Tällaisessa vertailussa kannabiksen suosio hävisi mainituille aineille. Määttä 1975a, 86–87.

⁶⁶ Salasuo 1999, 75 ss. Salasuon (1999, 33 ss.) mukaan ensimmäinen vaihe ajoittui vuosille 1962–1966, toinen vuosille 1967–1970 ja kolmas vuosille 1971–1975. Samoin Salasuo 2001, 179 ss.

Pia Rosenqvist (1970) teki uranuurtavan tutkimuksen helsinkiläisistä kannabiksen käyttäjistä jo 1960-luvun lopulla.⁶⁷ Hänen mukaansa ei ollut mahdollista puhua yhtenäisestä kannabiksen käyttäjien kulttuurista. Hän jakoi käyttäjät kolmeen erilaiseen ryhmään: kaupungin keskustassa koontuviin nuoriin (citysamlingen), ideologisiin käyttäjiin (ideologiska kretsar) ja sunnuntaipolttelijoihin (söndagsbrukarna). *Nuoret* kokoontuivat keskustassa tavataksaan, kokeakseen jotain jännittävää ja solmiakseen suhteita vastakkaiseen sukupuoleen. Nuoruuden huumassa käytettiin eri aineita: alkoholia, hasista, amfetamiinia jne. *Ideologisille käyttäjille* hasiksella oli merkittävä asema heidän elämässään. Polttamisella saattoi olla anarkistinen päämäärä, mutta myös kytkentä itämaiseen maailmankatsomukseen tai taiteelliseen elämäntapaan oli mahdollinen. Monet olivat erittäin kiinnostuneita kaikesta kannabikseen liittyvästä materiaalista ja hankkivat sitä aktiivisesti sekä kotimaasta että ulkomailta. *Sunnuntaipolttelijat* käyttivät ainetta harvinaisissa tilanteissa erityisenä ajanvietteenä tai huvittelun muotona ilman että se olisi saanut sen kummempaa jalansijaa heidän elämässään. (Mt., 76–78.)

Paula Määttä (1975b) halusi muutamia vuosia myöhemmin muodostaa tarkemman muotokuvan jyvaskyläläisistä pilvenpolttajista. Hän tavoitti sata kannabista käyttänyttä nuorta.⁶⁸ He eivät vetäytyneet yhteiskunnasta syrjään, vaan osoittautuivat tutkimuksessa varsin tavallisiksi nuoriksi. Pilven polttamisesta huolimatta tutkimusjoukko ei muodostanut yhtenäistä ryhmää. Eroja oli monenlaisia. Joidenkin käytön taustalta oli löydettävissä aatteellisuutta ja arvofilosofista sisältöä, kun taas osa halusi huvitella. Jotkut olivat seikkailunhaluisia, ja kokeilut olivat osoitus rohkeudesta, jolla pystyi saamaan arvostusta muiden nuorten silmissä. Samalla sai solmittua suhteita uusiin kiinnostaviin ihmisiin.⁶⁹ Toiset pysyttelivät vain kannabiksen parissa, kun taas osa oli kokeillut lukuisan määrän muitakin päihdyttäviä aineita. Hasista ”oikein käyttäville” tärkeää oli hallittu käyttö, jolloin he tekivät eroa sekoilijoista, jotka vain tavoittelivat humalan kaltaista kontrolloimatonta tilaa. Käyttöiheys vaihteli lähes päivittäisestä silloin tällöin tapahtuvaksi. Jotkut kertoivat polttavansa ”aina tilaisuuden tullen” tai ”missä vain”. Toiset keskittivät käytön vapaa-aikaan ja polttivat pilveä rentoutumistarkoituksessa. (Määttä 1975b, 24, 28 ss., 59–60, 72–75, Määttä 1976, 38–44, 51.)

⁶⁷ Pelkät kokeilijat suljettiin pois, sillä haastateltavaksi kelpuutettiin vain sellaisia käyttäjiä, joilla oli vähintään vuoden kokemus kannabiksesta. Rosenqvist havainnoi 60 haastattelun lisäksi käyttötilanteita. Mt., 33–35.

⁶⁸ Noin joka viidennellä oli yli neljän vuoden kokemus huumeiden käytöstä. Pidempään kuin vuoden käyttäneitä oli kaikkiaan 90 prosenttia nuorista. Mt., 95.

⁶⁹ Määttän mukaan jotkut tytöt tuntuivat olevan hasista enemmän kiinnostuneita sitä polttavista pojista (mt., 30).

Määttä (1975b) mukaan ainoa tekijä, joka tuntui yhdistävän kaikkia kovin erilaisiksi osoittautuneita nuoria, oli toiminnan laittomuus. Koko ryhmä oli tietoinen normista, jonka mukaan aineiden hankinta- ja levityskanavista ei saanut kertoa poliisille. Enemmistö oli ankaran ryhmäkurin kannalla, jolloin seuraukset ilmiannosta olivat selvät. ”Hakataan, mukiloidaan, annetaan turpiin, painot jalassa Jyväskylän pohjaan.” (Mt., 39–40, 72.)⁷⁰ Toisaalta joidenkin mielestä tällainen puhe avoimen fyysisen väkivallan puolesta sopi huonosti muutoin väkivallattomuutta korostavaan ideologiaan (Määttä 1975c, 23).

4.1.3 Ensimmäisen aallon taittuminen

Ensimmäinen huumausaineaalto taittui 1970-luvulle tultaessa. Kiinnostavan näkökulman ilmiöstä tarjoaa Määttä jatkotutkimus (1975c), jossa selvitettiin, minkälaisia muutoksia jyväskyläläisten pilvenpolttajien keskuudessa oli tapahtunut.⁷¹ Määttä mukaan nuorison osoittama kiinnostus huumeita kohtaan hiipui 1970-luvun edetessä. Huumeet jäivät vain pienen ryhmän suosioon. Suurimmalle osalle nuorista kannabiksen käyttäminen jäi kokeiluksi tai ohimeneväksi vaiheeksi, sillä he olivat joko lopettaneet kokonaan tai harventaneet käyttämistään. Hasiksen polttaminen kuului monilla taakse jääneeseen teini-iän vaiheeseen, sillä elämisen kiintopisteet olivat koulun päättymisen jälkeen löytyneet muiden asioiden ympäriltä. Kannabiksen polttamiselle ei enää ollut samanlaista sosiaalista tilausta kuin aikaisemmin. Jotkut olivat löytäneet yhteiskunnalliselle toiminnalleen uusia vaikutuskanavia esimerkiksi poliittisella areenalla. Mediassa raportoitiin enemmän huumeiden aiheuttamista haitoista. Myös tehostunut poliisikontrolli tuli monille yllätyksenä ja osoittautui epämiellyttäväksi kokemukseksi. Lainvalvontaviranomaisten iskut tietyllä paikkakunnalla tuntuivat vähentävän tarjolla olevaa huumemäärää.⁷²

Toisaalta pieni piiri piti kiinni huumeista. Määttä (1975c) mukaan käyttäjäpolvi kuitenkin vanheni, eikä heidän rinnalleen tullut kovin monia uusia henkilöitä. Samalla jyväskyläläinen pilveä polttanut aktiiviryhmä hajosi. Muutama oli joutunut vankilaan. Osa oli vähentänyt pilven polttamista, mutta tilalle oli saattanut tulla alkoholi. Jotkut olivat siirtyneet vahvoihin huumeisiin. Tyypillisesti kyse näytti

⁷⁰ Väkivallan kyllästämisestä ilmapiiristä ks. myös Hakkarainen 1987, 52–53.

⁷¹ Pilven parissa pysyneitä käyttäjiä oli aluksi vaikea saada osallistumaan tutkimukseen, koska he olivat siinä käsityksessä, että aikaisempi haastattelumateriaali olisi päätynyt poliisin käsiin (mt., 8). Määttä hankki käyttäjähaastatteluiden lisäksi muuta aineistoa tekemällä kyselyn kaikkien Suomen kaupunkien poliisipiireille sekä haastattelemalla lukuisia eri viranomaisia mm. sosiaali-, terveys- ja nuorisotoimesta (mt., 2–3, 7–10).

⁷² Mt., 11–14, 16 ss., Määttä 1976, 56–58, 65–69. Ks. myös Hakkarainen 1987, 69, 157.

olevan henkilöistä, joilla oli ollut monenlaisia vaikeuksia jo ennen ensimmäistä huumekeilua.⁷³

Salasuo ja Seppälä (2001) pitävät ensimmäisen huumausaineaallon nopeaa taittumista monen tekijän summana. Kiinnostus huumeita kohtaan väheni, mitä edisti muuttunut nuorisokulttuuri, tiukentunut poliisikontrolli, lisääntynyt valistus huumeiden haitoista, huumeiden saama negatiivinen julkisuus, alkoholilainsäädännön vapautuminen, huumeuskulttuurien hajoaminen sekä huumeiden käyttäjien vanhene-
misen myötä heidän siirtymisensä vastakulttuureista kohti tavallista opiskelija- ja työelämää.⁷⁴

Toisaalta on syytä kiinnittää huomiota siihen, että ensimmäisen huumausaineaallon seurauksena huumeista tuli Suomessakin pysyvä ilmiö. Vaikka vain pieni vähemmistö pysytteli niille uskollisena, ne eivät missään vaiheessa menettäneet täysin kiinnostustaan nuorison silmissä, sillä jokaisesta uudesta sukupolvesta löytyi aina jonkin ver-
ran huumekeiluille avoimia henkilöitä. Ympäri Suomea syntyikin erilaisia pieniä käyttäjäkuntia, joilla oli omat tottumuksena ja miel-
tymyksensä.⁷⁵

Ensimmäisen huumausaineaallon nosteessa viranomaiset päättivät ryhtyä toimeen. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan huumausainelain säätämistä.

4.2 Vuoden 1972 huumausainelain säätäminen

4.2.1 Varhaisempi kontrolli

Kansainvälisellä areenalla huumeisiin oli puututtu 1900-luvun alusta lähtien, jolloin motiivina olivat usein taloudelliset näkökohdat. Kansainvälinen huumekontrolli lähti liikkeelle Kiinan oopiumongelmasta⁷⁶, jonka seurauk-

⁷³ Mt., 19, 27–28, 45, Määttä 1976, 57–64, 92–93. Ks. myös Heinonen 1989, 34.

⁷⁴ Mt., 229 ss. Toisen aallon taitumisesta ks. myös Hakkarainen 1992, 78 ss., Salasuo 1999, 85 ss., Salasuo 2001, 184 ss.

⁷⁵ Ks. Hakkarainen 1992, 89 ss., 168, Salasuo 1999, 75 ss., Salasuo 2001, 192. Ks. myös Santavuori 1979, 79.

⁷⁶ Britit halusivat ostaa 1800-luvulla Kiinasta posliinia, silkkiä ja teetä. Kaupankäynti ei ottanut onnistuakseen, koska Kiina oli sulkeutunut, eikä sopivia vaihtotavaroita tahtonut löytyä. Viimein britit keksivät viedä Intiassa kasvattamaansa oopiumia Kiinaan. Sen menekki kasvoi niin suureksi, että Kiina joutui kauppataasevaikeuksiin ja se huolestui myös oopiumin väärinkäytöstä. Kiina pyrkiin rajoittamaan oopiumin ostamista, mistä Iso-Britannia ei pitänyt, ja se aloitti sodan Kiinaa vastaan. Vuosina 1839–1842 ja 1856–1858 käytiin kaksi oopiumsotaa Kiinan hävitessä molemmat sodat. Yhdysvallat näki tässä oivan tilaisuuden päästä Kiinan markkinoille, ja se alkoi tukea oopiumin vastaista liikettä. Kuriositeettina mainittakoon, että ensimmäisen oopiumsodan takia Kiina menetti Hongkongin Iso-Britannialle. Ks. esim. Utriainen & Hakonen 1985, 23–24, Christie &

sena pidettiin Shanghaissa vuonna 1909 ensimmäinen kansainvälinen huume konferenssi. Sen päätöslauselmassa kiellettiin oopiumin käyttö muuten kuin lääkkeenä. Tämän jälkeen solmittiin useita kansainvälisiä huumeisiin liittyviä sopimuksia, joiden piiriin saatettiin vähitellen lisää uusia aineita.⁷⁷

Varhaisemmissa suomalaisissa huumausaineita koskevissa säädöksissä oli rutiininomaisesti seurattu kansainvälisiä huumausainesopimuksia, koska tilanteen ei katsottu vaativan mitään erityisiä toimenpiteitä (Rosenqvist 1974, 13 ss.). Tällaisessa ilmapiirissä huumeista ei syntynyt laajaa julkista keskustelua. Hakkaraisen (1992, 131 ss.) mukaan huumeita alettiin pitää mittavaa yhteiskunnallista mobilisaatiota vaativana sosiaalisena ongelmana 1960-luvulla, jolloin yksi osa tätä prosessia oli uuden huumausainelain säättäminen.

Kun uutta lakia alettiin valmistella, voimassa olleessa laissa huumausaineista (572/1956) kriminalisoitiin ainoastaan huumausaineiden luovuttaminen ilman lupaa tai niiden saantiin oikeuttavan lääkemääräyksen luovuttaminen edelleen. Mainitun lain 1 §:n mukaan voitiin tosin asetuksella kieltää huumausaineiden maahantuonti, maastavienti, valmistus ja kauppa sekä antaa muita huumausaineiden väärinkäytön ehkäisemiseksi tarpeellisia määräyksiä. Vuonna 1966 annetussa asetuksessa (514/66) luettiin lakia kattavammin huumausainerikoksena rangaistavat tekemuodot. Asetuksessa kiellettiin huumausaineen tuotanto, valmistus, maahantuonti, maastavienti, jakelu, kauppa sekä *käyttö ja hallussapito* muihin kuin lääkinnällisiin tai tieteellisiin tarkoituksiin. Huumausainelain 3 §:n mukaan tämän lain ja sen nojalla annettujen määräysten rikkomisesta rangaistiin sakolla tai vankeudella, jollei teosta ollut muualla säädetty ankarampaa rangaistusta. Maksimirangaistus ulottui neljään vuoteen vankeutta asti (ks. esim. TaVM 12/1971, 3).

Huumausainerikoksista annettiin vuosina 1966–1968 kolmisenkymmentä tuomiota, joista lähes kaikki keskittyivät Helsinkiin. Tuomiot hallussapitamisesta vaihtelivat 20 ja 80 päiväsakon välillä. Joissakin tapauksissa nuori jätettiin tuomitsematta rangaistukseen. Vain poikkeuksellisesti tuomittiin hallussapidosta lyhyeen vankeusrangaistukseen. Kymmenisen tuomiota koski huumeiden salakuljetusta tai luovuttamista, jolloin rangaistuksena oli tavallisesti vankeutta. (Hiltunen 1970, 95.)

Bruun 1986, 98–99, 122–123, Hakkarainen 1992, 20, Albrecht 2001, 49–50.

⁷⁷ Ks. esim. Utriainen & Hakonen 1985, 64–68, Lahti 1985b, 112–113, Tops 2001, 34 ss., Nuutila 2002, 1448.

4.2.2 Huumausainekomitea

Valtioneuvosto asetti vuonna 1968 komitean selvittämään huumausaineiden väärinkäytön laajuutta, esiintymismuotoja, haittavaikutuksia ja ehkäisemismahdollisuuksia, kuten myös väärinkäyttäjien tehokkaan hoidon ja huollon järjestämistä sekä muita huumausaineiden väärinkäyttöön ja ehkäisemiseen liittyviä seikkoja. Komitean tuli laatia kiireellisesti tarpeelliseksi katsomansa ehdotukset lainsäädäntö- ja muiksi toimenpiteiksi. Se otti nimekseen huumausainekomitea ja luovutti mietintönsä valtioneuvostolle toukokuussa 1969.

Huumausainekomitea (1969) teki mittavan työn kuullessaan monia asiantuntijoita ja vastatessaan useista tutkimuksista, sillä sen käytettävissä ei ollut esimerkiksi valmiita selvityksiä huumeiden käytön yleisyydestä.⁷⁸ Komitea ehdotti uusien rangaistussäännösten säätämistä huumausainelakiin, jolloin jouduttiin ottamaan kantaa myös huumeiden käytön rangaistavuuteen. Se piti kysymystä monivivahteisena ja totesi olevansa tekemisissä vaikeasti ratkaistavan ongelman kanssa. (Mt., 144.)

Kansainvälisessä huumausaineyleissopimuksessa (1961) ei edellytetty huumeiden käytön säätämistä rangaistavaksi, eikä siinä myöskään veloitettu kriminalisoimaan huumeiden hallussapitoa omaa käyttöä varten. Toisaalta sopimus ei muodostanut tällaiselle ratkaisulle estettä. Huumeiden käyttäjien hoitamiseen ja parantamiseen oli kuitenkin kiinnitettävä huomiota.⁷⁹ Huumausainekomitealla olikin niin sanotusti vapaat kädet sen päättäessä käytön rangaistavuudesta.

Komitea toi esille käytön rangaistavuutta vastaan ja puolesta puhuvia seikkoja. Huumeiden käyttö oli yleistynyt, eivätkä useat käyttäjät pitäneet sitä rikoksena.⁸⁰ Jos käyttö tällaisessa tilanteessa dekriminalisoitaisiin, se voisi johtaa yleiseen lain kunnioituksen heikkenemiseen. Samanlaisia käsitelmiä oli mahdollista esittää useista muistakin säännöstoista, minkä takia tällä seikalla ei ollut komitean mielestä ratkaisevaa merkitystä. Huumeiden

⁷⁸ Kriminologisen tutkimuslaitoksen silloinen assistentti Patrik Törnudd (1969, 198) kiitti mietintöä sen valmistumisen jälkeen siitä, että eri tutkimuksista peräisin oleva tietoineisto oli tiivistetty selkeään muotoon. Hän piti kuvausta tärkeimpien huumausaineiden ominaisuuksista ja käyttötavoista asiallisena, eikä niissä emmitty tunnustaa tietojen puutetta tai ristiriitaisuutta. Komitean käsistä lähti myös varusmiehille tehty ensimmäinen huumausainekysely, mitä on sen jälkeen pidetty huumausainetilannetta arvioitaessa hyvänä mittarina (Hakkarainen 1992, 23).

⁷⁹ Vrt. esim. Hiltusen mukaan sopimus edellytti huumeiden käytön ja hallussapidon kieltämistä kokonaan (Hiltunen 1970, 92, Hiltunen 1972, 140–141). Sopimuksen tulkinnanvaraisuudesta ks. esim. Huumausainekomitea 1969, 97–101, 143–145, 209, Utriainen & Hakonen 1985, 96–97, Sarvanti 1997, 36–38.

⁸⁰ Mietinnössä tuotiin esille, että huumeiden käytön lisääntymisestä huolimatta valtaosa käytöstä jäi yhden kerran kokeiluihin (mt., 80–81).

käytön rangaistavuuden pelättiin estävän käyttäjiä hakeutumasta vapaaehtoisesti hoitoon, vaikka terveydenhoito- ja sairaalahenkilökunnalla oli vaihtolovelvollisuus. Komitea piti haitallisena, että huumeiden käyttäjä tuomittaisiin useamman käyttökerran jälkeen vapausrangaistukseen, jonka takia vankeinhoitolaitos joutuisi uusien rasisitusten eteen. (Mt., 143–146.)

Toisaalta huumeiden käyttäjien arveltiin joka tapauksessa päätyvän vankilaan, koska he joutuivat käyttöä rahoittaakseen tekemään muita rikoksia. Komitea ei silti uskonut käytön vääjäämättä johtavan muiden rikosten pariin, sillä poliisin tietoon tulleiden käyttäjien ei suinkaan katsottu edustavan koko käyttäjäkuntaa vaan nimenomaisesti sen epäsosiaalista osaa. Tämä selitti osaksi huumeiden käytön ja rikollisuuden välistä yhteyttä. (Mt., 25.)

Mietinnössä siteerattiin Rosenqvistin meneillään olevaa tutkimusta kannabiksen käyttäjistä, josta paljastui, että he erosivat sosiaaliselta taustaltaan viranomaisten kanssa tekemisiin joutuneista kadun nuorista. Rosenqvistin löytämät käyttäjät olivat iältään vanhempia ja heidän koulutuksensa ja ammatillinen taustansa oli korkeampi kuin viranomaisten kiinni saamissa käyttäjissä. Myös heidän käyttötapaansa oli erilainen, sillä polttaminen tapahtui usein suojatuissa kotioiloissa. (Mt., 67–68.)

Huumausainekomitea päätyi ehdottamaan, että huumeiden käyttäminen säilyisi rangaistavana. Komitean mielestä käytön dekriminialisointi olisi voinut merkitä yleisessä mielipiteessä huumeiden käytön hyväksymistä, mikä olisi saattanut lisätä muuta huumausainerikollisuutta huumeiden menekkin kasvaessa. Päinvastaisessa ratkaisussa olisi noussut esille vaikeita tulkintavaikeuksia pohdittaessa rajanvetoa käytön ja hallussapidon välillä. Tällöin olisi jouduttu ottamaan kantaa siihen, milloin hallussapidettyjen huumeiden olisi arvioitu olevan omaa käyttöä ja milloin levittämistarkoitusta varten. Komitean mukaan huumeiden käytön rangaistavuudella oli loppujen lopuksi vähäinen käytännön merkitys, koska käyttäjät syyllistyivät usein luvattomaan huumeiden hallussapitämiseen. (Mt., 143–146.)

Komitea pohti myös eri huumausaineiden erottelemista toisistaan, jolloin esimerkiksi hamppuvalmisteita olisi voitu kohdella laissa eritavalla kuin muita huumeita. Markkinoille tuli kuitenkin jatkuvasti uusia aineita, joista oli tehty kovin vähän tutkimuksia. Tutkimustulokset olivat myös ristiriitaisia. Tästä syystä komitea ei ehdottanut huumeiden erottelemista toisistaan lain tasolla, mutta huumausainelakia sovellettaessa huumeiden laatu voitaisiin ottaa huomioon teon törkeysarvostelussa. (Mt., 144–145.)

Komitea ehdotti otettavaksi käyttöön kolme rikosnimikettä: huumausainerikos, törkeä huumausainerikos ja huumausainelain tai sen nojalla annettu-

jen säännösten rikkominen. Huumausainerikoksena (3 §) rangaistaisiin huumeiden valmistaminen, levittäminen, niiden yrittäminen ja hallussapitäminen. Törkeä huumausainerikos käsittäisi vastaavat teot asianhaarojen ollessa erittäin raskauttavat. Huumeiden käytön rangaistavuus jäisi asetustekstin varaan, jolloin siitä voisi seurata ainoastaan sakkoa. (Mt., 149, 210.)

Huumausainekomitea edellytti esittäessään huumeiden käytön säilyttämistä rangaistavana, että säännöksiä syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä käytettäisiin aina silloin, kun lailliset edellytykset olivat olemassa. Komitean mielestä tällä tavoin voitaisiin tehokkaasti torjua rangaistavuudesta aiheutuvia haittoja ja tukea hoitoon hakeutumista. Komitea esitti myös toimenpiteistä luopumista koskevan erityissäännöksen ottamista huumausainelakiin. Ehdotetun 3a §:n mukaan jos 3 §:ssä tarkoitettu rikos [huumausainerikos] olosuhteet huomioon ottaen oli vähäinen, voitiin syyte jättää tekemättä tai rangaistus tuomitsematta. Toimenpiteistä luopumista harkittaessa olisi komitean näkemyksen mukaan tullut ottaa huomioon käytön ensikertalaisuus tai kokeiluluontoisuus, käytön tai hallussapidetyn aineen laatu ja määrä sekä se, oliko teko aiheuttanut huumausaineiden käytön leviämisvaaraa. Komitea totesi lisäksi, että poliisilaki antoi poliisille mahdollisuuden luopua toimenpiteistä jo esitutkintavaiheessa. (Mt, 147, 149.)

Komitean esitys toimenpiteistä luopumisesta kohtasi vastustusta. Hovioikeudenneuvos Paavo Hiltunen julkaisi Lakimieheissä vuonna 1970 artikkelin otsikolla ”Huumausainerikokset ja niiden rankaiseminen”. Artikkelissaan hän kertoi Helsingin hovioikeuden lähettäneen 17.10.1969 kirjelmän sosiaali- ja terveysministeriölle, jossa puututtiin vallitsevan huumausainerikoslainsäädännön puutteisiin. Kirjelmässään hovioikeus kiinnitti huomiota mm. huumausainekomitean tekemään ehdotukseen toimenpiteistä luopumisesta. Käytännössä lievät hallussapitotapaukset olivat tähän mennessä johtaneet tuomitsematta jättämiseen tai pieneen sakkoon. Helsingin hovioikeuden kantana oli, että vähäisestä huumausainerikoksesta *ei* tulisi komitean ehdottamalla tavalla jättää syytetty tekemättä tai rangaistusta tuomitsematta, vaan vähäisestäkin rikoksesta pitäisi periaatteellisesti *aina* seurata rangaistus. (Hiltunen 1970, 102, 106–107.)

Kettil Bruun eri linjoilla

Huumausainekomitean (1969) jäsen Bruun jätti mietintöön eriävän mielipiteen, jossa hän otti kantaa käytön rangaistavuuteen, eri aineiden välisiin vaarallisuuseroihin ja väärinkäytön käsitteeseen. Hänen mielestään huumeiden käytön ei pitäisi olla rangaistavaa ja hallussapidosta pitäisi rangaista vain jos kysymyksessä olisi levittämistarkoitus. Bruun perusteli näkemystään useilla eri seikoilla. Osalle huumeiden käyttäjistä syntyi ajan mit-

taan hoidon tarve, mutta heillä oli vahvoja pelkotiloja ja epäluuloja, jotka estivät hoitoon hakeutumista. Komitean enemmistö oli sivuuttanut tämän ongelman viittaamalla hoitohenkilökunnan vaitiolovelvollisuuteen, mutta se ei ollut Bruunin mielestä riittävää. Se, että huumeiden käyttäjä leimattaisiin käytön perusteella rikolliseksi, olisi omiaan lisäämään pelkoja ja epäluuloja. Jotkut saattaisivat esimerkiksi aiheettomasti uskoa, että poliisi valvoisi hoitopaikkoihin meneviä. Hoidon aikana joku voi niin ikään yrityksistään huolimatta sortua käyttämään huumeita. Tällaiset sortumiset kuuluvat hoitoprosessiin, mutta kun ne tulkitaan rikoksiksi, kasvaa henkilön syyllisyydentunto ja hoitoon palaaminen vaikeutuu entisestään. (Ks. tarkemmin mt., 208–210.)

Bruun huomautti, että komitean ratkaisu rangaista huumeiden käytöstä oli kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellinen, vaikka komitea oli väittänyt tukeutuvansa yhteiseen pohjoismaiseen linjaan ja kansainvälisen yleissopimuksen määräyksiin. Esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa huumeiden käyttämistä ei ollut kriminalisoitu. Bruun toi lisäksi ilmi, että moni komitean kuulema asiantuntija – jopa raittiusliikkeen ja seurakunnan edustajatkin – olivat esittäneet rangaistavuuden poistamista. (Mt., 208–210.)

Toisena seikkana Bruun kiinnitti huomiota siihen, että komitea ei halunnut punnita eri huumausaineiden vaarallisuuseroja. Hänen mielestään yhteiskunnan kontrollitoimenpiteitä suunniteltaessa eri aineiden erotteleminen toisistaan oli välttämätöntä. Komitea oli itsekin todennut, että huumeiden käyttöä ei voida poistaa kokonaan. Tästä syystä oli Bruunin mielestä perusteltua ohjata kontrollin keinoin käyttöä vähemmän vaarallisiin aineisiin, kun taas vaarallisten huumeiden, kuten amfetamiinin kohdalla, olisi syytä käyttää järeitä toimenpiteitä.⁸¹ (Mt., 211–213.) Kolmantena seikkana Bruun arvosteli komitean käyttämää sisällöltään epäselväksi jäävää ”väärinkäytön” käsitettä. (Mt., 213.)

Komitean työn päättymisen jälkeen Törnudd (1969) luonnehti mientöä virkamieshenkiseksi. Kielteisessä mielessä tämä tarkoitti hänen mukaansa ”korostettua varovaisuutta, keskittymistä vain konkreettisiin ja välitöntä kannanottoa vaativiin asioihin sekä eräänlaista mielikuvituksen ja suurten linjojen puutetta”. Törnudd toi ilmi, että kriminalisointien laajuus huumausainerikoksissa oli ollut vilkkaan

⁸¹ Mt., 211–213. Poliisilehdissä arvosteltiin puheenvuoroja, joissa kannabista pidettiin melko vaarattomana huumeena. ”Pikkuprofeetat, jotka ovat taittaneet peistään vapaan hashiksen puolesta, väittävät lainsäädäntöämme yhdistelmäksi huonoa tiedettä ja ennakkoluuloja. Heidän käsityksensä mukaan lait ovat yliammutun ankaria, ylitsepääsemättömiä, erittelemättömiä, tieteellisesti virheellisiä ja osoituksia inhimillisen kärsimyksen ja inhimillisen käyttäytymisen ymmärtämättömyydestä. Yhteiskunnan olisi oltava jokaiselle mielekäs ja itse kullakin olisi oltava oikeus käyttää sitä huumausainetta mitä hän haluaa – olipa sitten kysymys tupakasta tai hashiksesta.” Kraemer 1971, 82.

kansainvälisen keskustelun ja tutkimustyön kohteena. Tätä monita-
hoista ongelmaa ratkaistaessa oli punnittava useita vastakkaisia nä-
kökohtia, kuten rangaistusuhan tehokkuutta, poliisin toiminnan vai-
vattomuutta, oikeusturvaa, kansainvälisiä sopimustekstejä, toissijai-
sen rikollisuuden ilmenemistä, motivaatiota hakeutua hoitoon ja oi-
keustajunnallista norminmuodostusta. Mikäli komitea olisi halunnut
tarjota päätöksentekijöille erilaisia lainsäädännöllisiä ratkaisuvaih-
toehtoja, olisi hänen mukaansa ollut löydettävissä yllin kyllin aineis-
toa eri vaihtoehtojen todennäköisten vaikutusten arviointia varten.
Törnudd moittii komitean enemmistöä, joka ei antanut alan tutki-
muksille painoarvoa käyttäessään sivukaupalla tilaa vastustaakseen
Bruunin esittämiä näkemyksiä. Hän jatkoi: ”Enemmistön vastoin
asiantuntijain suosituksia tapahtunut kannanotto huumausaineiden
käytön säilyttämisen puolesta heijastaa paitsi komitean yleistä ar-
kuutta ja varovaisuutta myös moraalirikosten alalla usein havaitta-
vaa taipumusta symboliajatteluun.” Hänen mukaansa uuden sään-
nöksen katsottiin aiheuttavan enemmän haittaa kuin hyötyä, mutta
komitean rohkeus ei riittänyt sen poistamiseen, koska se olisi ollut
mahdollista tulkita ”myönnytykseksi”.⁸²

4.2.3 Hallituksen esitys

Huumausaineita koskevista rangaistussäännöksistä päätettiin säätää uusi
laki. Hallituksen esityksessä (128/1970) lain tarvetta perusteltiin kolmella
eri tekijällä: uudella vuoden 1961 kansainvälisellä huumausaineyleissopi-
muksella, huumausainerikollisuuden lisääntymisellä ja vakavoitumisella
sekä pohjoismaisen rikoslainsäädännön yhdenmukaistamisella. Erityistä
huomiota kiinnitettiin keskimmäiseen seikkaan, josta osoituksena pidettiin
viranomaisten takavarikoimia yhä suurempia ja vaarallisempia huume-eriä.

Voimassa olleiden rangaistussäännösten, jotka oli säädetty kokonaan toi-
senlaisia olosuhteita silmällä pitäen, ei enää katsottu vastaavan huumausai-
nerikosten vaarallisuutta. Lain ensisijaisena tarkoituksena oli ankaramman
rangaistusuhan säätäminen törkeälle huumausainerikollisuudelle, mitä pai-
notettiin myös vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksessa. Koska muissa
pohjoismaissa (Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa) oli jo korotettu törkeiden
huumausainerikosten enimmäisrangaistuksia kuuteen vuoteen, ehdotettiin
samaa hallituksen esityksessä. (Mt., 1–2. Ks. myös Träskman 2001, 84.)

⁸² Mt., 198–199. Hiltusen (1970, 103) mukaan komitean mietinnöstä annetuissa lausun-
noissa mm. Suomen psykologiliitto, Suomen ylioppilaskuntien Liitto ja Marraskuun liike
vaativat kannabiksen vapauttamista ja omaa tarvetta varten tapahtuneen hallussapidon
dekriminalisoimista.

Talousvaliokunta (12/1971) nosti enimmäisrangaistuksen kuudesta vuodesta kymmeneen. Sen mielestä hallituksen esityksen laatimisesta oli kulunut jo toista vuotta, ja olosuhteet olivat tällä välin muuttuneet, minkä takia hallituksen ehdottama enimmäisrangaistus ei ollut enää riittävän ankara. Rangaistuksen ankaruudella uskottiin olevan merkitystä suureen taloudelliseen voittoon pyrkivän rikollisuuden estämisessä. Huumausainerikollisuutta pidettiin kansainvälisenä ja ammattirikollisilla sanottiin olevan tapana suunnata toimintansa sinne, missä kiinnijoutumisen riski oli pienempi tai rangaistukset lievempiä.⁸³

Hallituksen esityksessä (128/1970) otettiin kantaa huumeiden käytön rangaistavuuteen. Huumeiden käyttöä pidettiin vastaavalla tavalla kuin alkoholin käyttöä seurauksena yhteiskunnallisista ja yksilökohtaisista ongelmista, eikä rikosoikeudellisilla toimenpiteillä tavallisesti pystyttäisi vaikuttamaan riippuvuustilaan joutuneisiin käyttäjiin. Tästä syystä huumeiden käyttöä ei päätetty ehdottaa rangaistavaksi teoksi. Luopumalla käytön kriminalisoimisesta edistettäisiin käyttäjien hoitoon hakeutumista ja pystyttäisiin paremmin estämään väärinkäytöstä aiheutuvia haittoja ja vahinkoja. Esityksen mukaan huumeiden käyttäjät olisivat kuitenkin tulleet useissa tapauksissa tuomittaviksi, koska huumausaineen hallussapito olisi säilynyt rangaistavana. (Mt., 1–2.)

4.2.4 Lain käsittely eduskunnassa

4.2.4.1 Lakivaliokunta

Hallituksen esitystä huumausainelainsäädäntöä käsiteltiin eduskunnan talousvaliokunnassa, joka hankki asiasta ensin lausunnon lakivaliokunnalta. Lakivaliokunnan (LaVL 2/1971) mukaan Suomessa, kuten useissa muissakin maissa, oli viime vuosina lisääntynyt suorastaan ”hälyyttävällä tavalla” huumausaineiden ja muiden vastaavien aineiden väärinkäyttö. Se aiheutti merkittäviä haittoja sekä väärinkäyttäjille että yhteiskunnalle. Tämän takia oli valiokunnan mukaan ryhdyttävä kaikkiin käytettävissä oleviin toimenpiteisiin huumaavien aineiden väärinkäytön rajoittamiseksi ja siitä aiheutuvien haittojen vähentämiseksi. (Mt., 9.)

⁸³ Mt., 3–4. Talousvaliokunta toi samalla ilmi, että huumausainerikoksista oli jouduttu mittaamaan lähes sallittuun enimmäismäärään (4 v) ulottuvia rangaistuksia tarpeellisen rangaistustehon aikaansaamiseksi, mitä pidettiin tuomioistuinkäytännössä epätavallisena. Mt., 3. Hiltusen (1970, 100) esittämien tapauskuvausten perusteella vuonna 1969 asteikon yläpäästä mitattujen rangaistusten takana oli varsin huomattavia huumemääriä, sillä rikoksen kohteena oli amfetamiinia 20, 25, 27 ja 50 kiloa.

Lakivaliokunnan mukaan huumausainerikoksia koskevat rangaistus-säännökset oli tarkoitus kohdistaa ensi sijassa niihin, jotka levittävät huumeita. Tämän lisäksi lain tehtävänä oli osoittaa yhteiskunnan suhtautuminen huumausaineisiin ja siksi lailla oli merkittävä ennaltaehkäisevä vaikutus. Tämä vaikutus oli tosin riippuvainen myös siitä, kuinka suuri osa huumausainerikoksista tuli ilmi. Tästä syystä valiokunnan mielestä poliisi- ja tulliviranomaisten suorittamaa valvonta- ja tutkintatoimintaa olisi tehostettava. (Mt., 10.)

Valiokunta ei katsonut voivansa yhtyä hallituksen esitykseen siinä, että käytön rangaistavuudesta luovuttaisiin. Sinänsä tällä kysymyksellä ei ollut huumeiden käyttäjän kannalta suurtakaan merkitystä, koska hän olisi useimmiten syyllistynyt huumausainelaisissa rangaistavana pidettyyn tekkoon, kuten huumeiden hallussapitoon. Valiokunnan mielestä rangaistavuuden poistaminen tilanteessa, jossa huumausaineiden väärinkäyttö oli voimakkaasti lisääntymässä, voitaisiin tulkita huumeiden käytön hyväksymiseksi. Kriminalisoinnin säilyttäminen sitä vastoin osoittaisi yhteiskunnan suhtautuvan edelleen kielteisesti huumeiden käyttöön, millä olisi merkittävä ennaltaehkäisevä vaikutus. Lakivaliokunta otti myös kantaa väitteeseen, jonka mukaan käytön rangaistavuus vaikeuttaisi hoitoon hakeutumista. Sen mukaan tällä seikalla ei ollut yleisempää merkitystä etenkin kun rangaistusuhka hallussapidosta säilyisi. (Mt., 10–11.)

Lakivaliokunta pohti erillisen lievemmän rangaistusasteikon säätämistä käyttöä ja muita lievempiä tekemuotoja varten. Tätä ei kuitenkaan pidetty hyvänä ratkaisuna, koska se saattaisi rajoittaa poliisin oikeutta pakkokeinojen käyttämiseen huumausainerikostutkinnassa. Tästä syystä se ehdotti käytön säätämistä rangaistavaksi osana huumausainerikoksen perustunusmerkistöä, jolloin siitä voisi seurata sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta. (Mt., 11.)

Hallituksen esityksessä ehdotettu huumausainerikosta koskeva säännös sisälsi monia eri tekoja, jotka kattoivat osin toisensa.⁸⁴ Lakivaliokunnan mielestä tämä oli hyväksyttävää, koska tarkoituksena oli kriminalisoida mahdollisimman kattavasti monet erilaiset tekemuodot. Se sanoi pitävänsä selvänä, että huumeiden käyttämistä tai hallussapitämistä omaa käyttöä varten ei olisi pidettävä törkeänä huumausainerikoksena. Valiokunnan mukaan myöskään esimerkiksi laissa mainittua tekoa ”ostaa” ei ole tarkoitettu sovellettavaksi ensisijaisesti huumeiden käyttäjiä vastaan. (LaVL 2/1971, 11–12.)

⁸⁴ Esityksessä (128/1970, 3) puhuttiin mm. huumausaineen luvottomasta valmistamisesta tai valmistuttamisesta, kuljettamisesta, kaupaksi tarjoamisesta, ostamisesta, myymisestä, välittämisestä tai muulla tavoin levittämisestä tai sen yrittämisestä.

Huumeiden käytön kriminalisoinnista päättäessään valiokunta otti kantaa toimenpiteistä luopumisen puolesta. Sen mukaan sellaisten henkilöiden kohdalla, jotka olivat vain käyttäneet huumeita tai pitäneet niitä hallussaan omaa käyttöönsä varten, olisi luovuttava toimenpiteistä. Lakivaliokunnan mukaan tällainen päätös oli mahdollista tehdä rikosprosessin eri vaiheessa, olipa siitä sitten päättämässä poliisi, syyttäjä tai tuomioistuin. Toisin kuin huumausainekomitea lakivaliokunta oli sitä mieltä, että voimassa olleet säännökset toimenpiteistä luopumisesta olivat riittävät, eikä se nähnyt tarpeelliseksi ehdottaa toimenpiteistä luopumista koskevaa erityissäännöstä huumausainelakiin. Lakivaliokunta totesi asiasta seuraavasti:

”Huumausaineen luvottoman käytön kriminalisoinnista päättäessään valiokunta on ottanut huomioon, että henkilöihin, jotka pitävät huumausainetta hallussaan ainoastaan omaa käyttöönsä varten tai vain käyttävät sitä, olisi sovellettava poliisilain 14 §:n 2 momentin, rikoslain voimaansääntöasetuksen 15 §:n 2 momentin ja rikoslain 3 luvun 5 §:n 2 momentin säännöksiä ilmoittamatta, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä. Erityistä syyttämättä tai tuomitsematta jättämistä koskevaa säännöstä ei ole katsottu aiheelliseksi ehdottaa huumausainelakiin.” (Mt., 11. Vrt. Huumausainekomitea 1969, 147, 149.)

Lakivaliokunta joutui äänestämään käytön rangaistavuudesta. Vähemmistöön jääneet kuusi henkilöä asettuivat vastustamaan enemmistön ehdotusta kriminalisoimisesta. Eriävässä mielipiteessään he kirjoittivat, että huumeiden käytön saavutettua nykyisen laajuutensa ei enää voida jättää huomiotta kriminalisoinnista aiheutuvia kielteisiä seurauksia. Huumeiden käyttöä pidettiin alkoholin lailla seurauksena yhteiskunnallisista ja yksilöllisistä ongelmista. Huumeiden käytön katsottiin aiheuttavan riippuvuustilan, josta henkilö ei enää omatoimisesti kyennyt irrottautumaan. Tämän takia tekoa ei pitäisi kriminalisoida. Rankaisemisesta luopumista ei pitäisi heidän mielestään nähdä viestinä käytön hyväksymisestä, vaan pikemminkin kehotuksena ja kannatuksena hoitoon hakeutumiselle. He muistuttivat lisäksi, että huumeiden hallussapitäminen olisi säilynyt rangaistavana.⁸⁵

Lakivaliokunta oli huolissaan myös muiden aineiden väärinkäytöstä, kuten huumaavan vaikutuksen saavuttamiseksi käytetyistä lääkeaineista ja teknisistä liuottimista. Sopivia toimenpiteitä peräänkuulutettiin erityisesti tinnerin käytön rajoittamiseksi ja lääkäreiden valvonnan tehostamiseksi, jotta sama henkilö ei voisi saada lääkemääräystä useammalta eri lääkäriltä. (Mt., 9–10.)

⁸⁵ Mt., 13. Eriävän mielipiteen allekirjoittivat Seija Karkinen, Kaisa Raatikainen, Arne Koskinen, Helvi Niskanen, Kaarle Salmivuori ja Eero Salmi.

4.2.4.2 *Talousvaliokunta*

Talousvaliokunta (TaVM 12/1971) jakoi lakivaliokunnan tavalla samanlaisen näkemyksen huumausainetilanteen vakavoitumisesta. Se aloitti oman mietintönsä toteamuksella, että huumeiden käyttö oli lisääntynyt huolestuttavalla tavalla aiheuttaen vaurioita ja vakavia haittoja sekä väärinkäyttäjille itselleen että koko yhteiskunnalle. Huumausainerikollisuus oli myös saanut viime aikoina yhä törkeämmän luonteen. Huumausainelain ensisijaisena päämääränä oli ankaramman rangaistusuhan säätäminen tälle vakavammalle huumausainerikollisuudelle ja rangaistukset piti porrastaa rikosten törkeyden mukaan. Valiokunta piti lakiehdotusta tarpeellisenä ja katsoi uudistuksen voimaansaattamisen olevan tärkeää ja kiireellistä. (Mt., 1–2.)

Talousvaliokunta kertoi kysymyksen huumeiden käytön rangaistavuudesta nousseen varsin keskeiseksi kohdaksi huumausainelain käsittelyssä. Sen mielestä huumausainelain tarkoituksena oli estää huumeiden käyttö muihin kuin lääkinnällisiin ja tieteellisiin tarkoituksiin. Tämän tarkoituksiperän saavuttamiseksi näyttäisi riittävältä, että rangaistussäännökset kohdistettaisiin huumeiden valmistajiin, maahantuojiin ja levittäjiin. Henkilön alettua käyttää huumausaineita häntä tuskin saataisiin lopettamaan käyttöönsä rankaisemalla, vaan avuksi olisi otettava muut keinot. Valiokunnan mielestä käytön rankaisemisen puolesta saattaisi puhua se, että kriminalisoinnilla olisi yleisestävä vaikutus. Toisaalta huumeiden käyttäjän rankaiseminen ja rikolliseksi leimaaminen saattaisivat estää hoidon tarpeessa olevia hakeutumasta hoitoon. Talousvaliokunta tuli vertaileissaan etuja ja haittoja toisiinsa siihen tulokseen, että se pysyisi hallituksen esityksen kannalla, eikä huumeiden käyttöä pitäisi säätää rangaistavaksi. Valiokunta painotti, että tätä kannanottoa ei ole ymmärrettävä huumeiden käytön hyväksymisenä, vaan pikemminkin kehotuksena hoitoon hakeutumiselle ja mahdollisuuden antamisena väärinkäyttötavan muuttamiselle. (Mt., 2–3.)

Lakivaliokunnan tavoin talousvaliokunta ei saavuttanut yksimielisyyttä käytön rangaistavuudesta, vaan asiasta jouduttiin äänestämään. Vähemmistöön jääneet kolme kansanedustajaa lausuiivat vastalauseessaan, että heidän mielestään huumeiden käyttäjissä oli erotettavissa kaksi eri ryhmää. Ensimmäiseen kuului vakituisia käyttäjiä, jotka olivat täysin riippuvaisia aineista ja joiden ainoa elämänsisältö muodostui huumeista. Vähemmistö uskoi, että rangaistus voisi joissakin tapauksissa merkitä heille jopa aineesta irtipääsyä. Toinen ryhmä koostui nuorista, jotka lähinnä seuran vuoksi, kokeilunhalusta ja uteliaisuudesta olivat ryhtyneet käyttämään huumeita. Tämän ryhmän koon arveltiin olevan ainakin kymmenkertainen edelliseen verrattuna. Huumausainelain terän pitäisi kohdistua juuri näihin nuoriin ja heidän auttamiseensa. Vähemmistöön jääneiden mukaan huumeiden käy-

tön ei uskottu yksinomaan kumpuavan yhteiskunnallisista ongelmista, sillä käytön taustalta oli usein löydettävissä kokeilunhalua, uteliaisuutta ja yksilöllisiä ongelmia. He eivät uskoneet käytön laillistamisen missään tapauksessa onnistuvan hillitsemään nuorison kokeilunhalua. (Mt., 7.)

Vähemmistöön jääneet ottivat samalla kantaa hoitokysymykseen. Heidän mielestään käyttäjät eivät yleensä edes tunteneet hoidon tarvetta, joten oli turha puhua hoidon esteistä. Käyttäjät, varsinkin nuoret, voitaisiin myös useissa tapauksissa jättää tuomitsematta taikka tuomita sakkoihin tai ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Terveystieteiden tutkimuskeskus ei myöskään vaitiolovelvollisuutensa takia antaisi ilmi hoitoon hakeutuneita käyttäjiä. Samaan hengenvetoon vähemmistö asettui tukemaan pakkohoitoa, koska ”[U]seat käytännössä saadut kokemukset osoittavat myös, miten monet nuoret huumausaineiden käyttäjät, joilta pakkokeinoin on evätty huumausaineiden saanti, ovat olleet iloisia ja tyytyväisiä siitä, että heidät on estetty niitä saamasta, ennen kuin se olisi ollut liian myöhäistä.” (Mt., 7.)

Vastalause päättyi toteamukseen, jonka mukaan huumeiden käyttö oli jo muodostunut meillä erittäin kipeäksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, jonka voittamiseksi oli käytettävä kaikkia mahdollisia keinoja, vaikka ne joidenkin kohdalla johtaisivatkin rankaisemiseen.⁸⁶

Talousvaliokunta kiinnitti mietinnössään lisäksi huomiota siihen, että huumeiden väärinkäyttäjien hoitoon ja kuntoutukseen olisi kiinnitettävä vakavaa huomiota. Se esitti varhaisen version sopimushoidon käyttöönottamisesta, sillä valiokunnan mielestä olisi selvitettävä mahdollisuudet määrätä väärinkäyttäjä rangaistuksen sijasta hoidettavaksi hoitolaitoksessa tai avohoidossa. (Mt., 3.)

Talousvaliokunta käsitteli samalla muutamia kansanedustajien tekemiä lakialoitteita. Esimerkiksi yhdessä (Erkki Tuomioja ym.) ehdotettiin rangaistusten porrastamista. Ehdotuksen mukaan sakolla rangaistavana huumausainerikkomuksena pidettäisiin lievempiä tekemuotoja, kuten pienehkön kannabiserän luovuttamista ystävälle. Ehdotus hylättiin talousvaliokunnassa yksimielisesti. Perusteena viitattiin muun muassa siihen, että rangaistusasteikon lieventämisen takia poliisin toiminta voisi vaikeutua tarpeettomasti. (Mt., 5.)

⁸⁶ Mt., 7–8. Vastalauseen allekirjoittivat Eeva Kauppi, Maija Heino ja Alli Vaittinen.

4.2.4.3 *Täpärrät äänestykset*

Huumeiden käytön rangaistavuudesta vallitsi uutta huumausainelakia säädettyäessä suuri erimielisyys, ja käyttö päätettiin säätää rangaistavaksi vasta useiden äänestysten jälkeen. Huumausainekomitea (1969) ehdotti käytön säätämistä rangaistavaksi, mutta seuraamuksena olisi ollut ainoastaan sakkoa. Hallituksen esityksessä (128/1970) käyttöä ei ehdotettu kriminalisoitavaksi. Lakivaliokunta (2/1971) päätyi äänestyksen jälkeen toiselle kannalle ja ehdotti käytöstä rankaisemista osana huumausainerikoksen perustunnusmerkistöä, josta rangaistusasteikko ulottui kahteen vuoteen vankeutta asti. Talousvaliokunta (12/1971) palasi äänestyksen jälkeen kannattamaan hallituksen esitystä, jolloin huumeiden käyttö olisi dekriminisoitu. Laki esitys joutui suuren valiokunnan käsiin, jossa jouduttiin niin ikään äänestämään. Äänät menivät tasan 20–20, ja arvan ratkaistessa menestyi käytön kriminalisointia puoltava esitys. Ratkaisevassa eduskunnan täysistunnossa kaadettiin lopulta hallituksen esitys äänin 92–80, ja huumeiden käyttämisestä tuli rangaistavaa rangaistusasteikon ulottuessa aina kahteen vuoteen vankeutta asti. (Ks. esim. Hakkarainen 1992, 136–137.)

4.2.5 Mitä tapahtui?

Hakkarainen (1992) on perehtynyt eduskunnassa huumausainelaista käytyyn keskusteluun. Hän havaitsi, että suhtautuminen huumeiden käytön rangaistavuuteen jakautui selkeästi oikeiston ja vasemmiston välillä. Kriminalisointia vastustavat olivat vasemmistolaisia, kun taas puolustajat olivat oikeistolaisia. Vastustajien mielestä huumeiden käyttö oli seurausta rakenteellisista tekijöistä, eikä ongelmaa pystyttäisi ratkaisemaan rikosoikeuden keinoin. Vasemmisto peräänkuulutti ymmärtämystä yhteiskunnan vähäosaisille huumeiden ongelmakäyttäjille. Sen mukaan kriminalisoinnista aiheutuisi haittavaikutuksia, koska esimerkiksi huumeiden käyttäjien hoitoon hakeutuminen vaikeutuisi. Kriminalisointia puolustavat olivat sen sijaan erityisen huolissaan lisääntyneestä huumeiden käytöstä. Oikeisto luotti rangaistuspelotteen tehoon ja vaati erityisesti nuorilta lain ja järjestyksen noudattamista. (Mt., 137–139.)

Huumausainelakia käsitellyt eduskunta oli tullut valituksi niin sanotun protestivaalin tuloksena. Eduskunnan kokoonpano muuttui huomattavasti, sillä lähes puolet kansanedustajista oli uusia. Hakkaraisen mukaan tällaisessa poliittisesti herkässä tilanteessa huumausainekysymys sai oikeiston mielissä symbolisia merkityksiä, ja sallivuus, huumeet ja vasemmistolainen politiikka kytkettiin yhteen. Vasemmistossa taas vaatimus huumeiden käy-

tön kriminalisoimisesta nähtiin yhtenä merkinä oikeistolaisesta ryhtiliikkeestä.⁸⁷

Oikeistolaisista piireistä löytyi myös huumeiden käytön kriminalisointia vastustavia äänenpainoja. Kokoomuslaisen edustaja Juha Vikatmaan (1971) mukaan oli epäloogista, että sama yhteiskunta, joka poisti juopumuksen rangaistavuuden ja sääti keskiolulain, halusi nyt säilyttää huumeiden käytön rangaistavana. Hän epäili, että ”[j]os me nyt kriminalisoimme huumausaineiden käytön, ihmettelevät tulevat historian tutkijat eduskuntaa, joka sääti uuden kieltolain.” (Mt., 298.)

Asiantuntijoiden roolista

Huumausainelakia käsiteltäessä eduskunnassa kuultiin useita asiantuntijoita. Hakkarainen (1992, 143) on todennut, että valtiopäiväasiakirjojen perusteella on vaikea arvioida, mikä vaikutus eri asiantuntijoilla ja intressiryhmillä oli lain sisältöön. Kansanedustajien käyttämistä puheenvuoroista käy kuitenkin ilmi, että poliisin ja lääkäreiden sanomisia siteerattiin ahkerasti (mt., 145). Tästä syystä lienee mahdollista todeta, että poliisi- ja lääkärökunnalla oli merkittävä rooli huumausainelain sisällöstä päätettäessä.

Valtiopäiväasiakirjoista käy ilmi, että lukumääräisesti eniten puheenvuoroja annettiin lääkärökunnan ja oikeusviranomaisten edustajille. Tämän lisäksi kuultiin keskeisiä ministeriöitä (sosiaali- ja terveys-, oikeus-, ja sisäasiainministeriö), sosiaali- ja lastensuojelutyötä tekeviä sekä tutkijoita.⁸⁸ Hakkaraisen (1992, 143) mukaan myös yksi entinen käyttäjä päästettiin ääneen. Asiantuntijoiden joukosta löytyy useita tuttuja nimiä. Lakivaliokunta kuuli mm. hovioikeudenneuvos Hiltusta, kaupunginviskaali Jorma Seiseä, apulaisprofessori Juhana Idänpään-Heikkilää, valtiotieteen tohtori Bruunia, valtiotieteen maisteri Jaakkolaa ja poliisin edustajina apulaisosastonjohtaja Vuonoa ja komisario T. Koskista. (LaVL 2/1971, 9.) Talousvaliokunta kuuli osin samoja henkilöitä, mutta uutena henkilönä listalla mainitaan mm. vanhempi hallitussihteeri Kyösti Jousimaa (TaVM 12/1971, 1).⁸⁹

Mielenkiintoista on havaita, että talousvaliokunta ei antanut puheenvuoroa poliisista suorittavan tason edustajille, kuten Vuonolle

⁸⁷ Kansanedustajien kärkeivistä puheenvuoroista ks. Hakkarainen 1992, 137 ss.

⁸⁸ Molemmat valiokunnat kuulivat mm. sosiaalityöntekijä Aulis Junesta, joka toimi vuonna 1969 ensimmäisen nuorille huumeiden käyttäjille suunnatun poliklinikan johtajana (Koskinen T. 1997, 71).

⁸⁹ Samat henkilöt olivat päässeet lausumaan käsityksensä jo Huumausainekomitean (1969) työskennellessä joko asiantuntijoina (mm. Koskinen, Piikki ja Seise) tai komitean sihteerin tai jäsenen ominaisuudessa (mm. Jaakkola, Jousimaa).

tai Koskiselle. Vain tullin edustajat (kanneviskaali Tauno Piikki ja tullivalvontatarkastaja Aarre Panula) päästettiin ääneen. Ei liene mahdotonta, että mainittujen poliisien vahvojen puheenvuorojen kuulematta jääminen on saattanut vaikuttaa siihen, että talousvaliokunta päätyi kannattamaan huumeiden käytön dekriminialisoinista.

Valtiopäiväasiakirjoihin ei tallenneta asiantuntijoiden esittämiä lausuntoja. Hakkaraisen (1992, 145) mukaan kansanedustajien puheista oli kuitenkin selvästi nähtävissä, että lainvalvontaviranomaiset halusivat säilyttää huumeiden käytön rangaistavuuden. Poliisin esittämistä kannanotoista saa myös käsityksen tutustumalla heidän ammattilehdissään käytyyn keskusteluun. Huumausainelakia säädettyä poliisilehdissä kirjoitettiin useita artikkeleita huumeista ja niissä otettiin varsin värikkäin sanakääntein kantaa huumeiden käytön kriminalisoinnista välttämättömyyteen.

Esimerkiksi Vuono kertoi huumausainevalvontaa suorittavien viranomaisten olevan lähes yhdessä rintamassa kannattamassa kriminalisoinnista. Hän perusteli tätä näkemystä monisanaisesti Rikospoliisissa vuonna 1971 julkaisemassaan kirjoituksessa. Vuonon mielestä rangaistavuudella oli tärkeä ennalta estävä vaikutus, sillä rangaistusuhka onnistuisi saamaan nuoret luopumaan huumekeiluistaan. Käytön salliminen tulisi sen sijaan eittämättä lisäämään kokeilijoita ja ajan myötä riippuvuussuhteessa olevia käyttäjiä. Jos käyttöä ei kriminalisoidaisi, monet saattaisivat käsittää käytön olevan yleisesti hyväksyttyä, ehkä suositeltavaakin. Tällöin myös muita huumausainerikoksia voitaisiin pitää hyväksyttävänä.

Vuonon mukaan rajanvetoa käytön ja hallussapidon välille olisi vaikea tehdä. Jatkuva huumeiden käyttäminen johti hänen mukaansa sitä paitsi omaisuusrikoksiin ja huumeiden myymiseen, minkä takia käyttöä voidaan pitää eräänlaisena ”esiasteena lukuisille muille rikoksille”. Tästä syystä olisi juridisesti ajatellen täysin epäloogista jättää käyttö rankaisematta. Tehokas huumausainevalvonta oli hänen mielestään parasta ennaltaehkäisyä ja ”taatusti halvin keino huumausaineongelman ratkaisemisessa”. Käytön yleistymisen olisi vaaraksi yhteiskunnalle ja sen terveydelle, sillä sen rappeuttava vaikutus ei ollut vähäinen. Hän päätti artikkelinsa toteamalla, miten huumausainerikosten lukumäärä oli viime vuosina kasvanut jyrkästi. ”Tässä tilanteessa tuntuvat varsin arveluttavilta kaikki lievennykset ja eräiden piirien huumausaineiden vaaroja vähättelevä suhtautuminen, jopa ihanominen lienee syytä jättää omaan arvoonsa.” (Mt., 19–21.)

Lainvalvontaviranomaiset pitivät käytön kriminalisoinnista tarpeellisena myös oman työnsä turvaamiseksi, sillä käyttäjiä kuulustelemalla päästiin selville huumausainemarkkinoiden tapahtumista ja levityskuvioista. Esimerkiksi tullin edustaja Panula (1972) totesi seuraavasti: ”Toisaalta on todettava, että niin kauan kuin viranomaisilla on mahdollisuus kuulustella huumausaineiden käyttäjiä – käytön ollessa rangaistava teko – päästään melko pian selville niistä ai-

neista, joita käyttäjien keskuudessa liikkuu, samoin kuin siitä, ketkä näitä aineita välittävät ja tuovat maahan.” (Mt., 110.)

Lainvalvontaviranomaisten kanssa samassa rintamassa oli lääkärikunta, jonka käsitykset huumeista olivat hyvin kielteisiä. Määtän (1975b, 4) mukaan lääkäreiden kannanotot olivat tärkeitä ja käyttöön liittyviä terveydellisiä vaaroja siteerattiin ahkerasti sekä oikealla että vasemmalla.⁹⁰

Suomen Lääkäriliitto, etunenässä Idänpään-Heikkilä, maalaili hyvin synkkää uhkakuva huumeista. ”Huumausaineiden käytön seurauksena on lähes aina vakavia sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia, perhe- ja työsuhteiden rikkoutumista sekä vetäytymistä eristäytyneisiin ryhmiin, joissa poikkeava käyttäytyminen on hyväksyttyä. Huumausaineiden käyttö johtaa helposti rikollisen toiminnan piiriin. Jo niiden hankkiminen on lainvastaista.” (Suomen Lääkärilehti 24 (8), 676–678.)

Myös oikeustieteilijöiden keskuudesta löytyi kannatusta käytön kriminalisoimiselle. Oikeustieteellinen yhteisö ei kuitenkaan ollut yksimielinen, sillä esimerkiksi Huumausainekomitean kuulema professori Inkeri Anttila vastusti kriminalisointia. Suomen poliisilehdestä löytyy niin ikään oikeustieteen tohtori Vikatmaan vuonna 1971 julkaisema lyhyt kirjoitus, jossa hän vastusti useilla eri perusteilla käytön kriminalisoimista. Seuraavassa siteeraan kuitenkin Hiltusen näkemyksiä.

Hiltunen antoi eduskunnan lakivaliokunnassa 25.2.1971 asiantuntijalausannon, jossa kannatettiin huumeiden käytön kriminalisoimista. Hän arvosteli lausunnossaan hallituksen esitystä, jossa oli luovuttu huumeiden käytön rangaistavuudesta. Hiltunen pelkäsi, että sanoma huumeiden käytön hyväksyttävyydestä leviäisi kulovalkean tavoin nuorison keskuuteen. Hänen mielestään laissa olevalla selvällä kielolla voitaisiin estää teini-ikäisiä nuoria ajautumasta huumausaineiden kurimukseen. Poliisi oli myös vakuuttanut hänelle, että pelkästä käytöstä ei tulisi nostamaan syytettä, ellei rikos tullut ilmi huumeiden levittämisen yhteydessä. (Hiltunen 1972, 142–143.)

Hiltunen totesi vielä huumausainekysymyksissä kuultujen eri asiantuntijoiden mielipiteistä seuraavasti: ”...ne, jotka ovat tutkineet huumausaineita läheltä, viileän objektiivisesti ja tieteellisesti ja joutuneet hoitamaan huumausaineiden uhreja, ovat edustamallani kannalla. ... Vastakkaisella kannalla olevat ovat useimmiten sosiologeja, joiden kannanottoja värittää heidän ideologinen arvomaailmansa.” (Mt., 145.)

⁹⁰ Ks. myös Hakkarainen 1992, 145, Koskinen T. 1997, 72.

Viesti nuorille huumeita vastaan

Hakkaraisen (1992) mukaan huumausainekeskustelua siivitti moraalinen närkästys, koska suomalaisessa yhteiskunnassa pelättiin olevan leviämässä huumemyönteinen ilmapiiri. Eduskunnassa keskustelun keskiöön nostettiin nuoriso. Hakkaraisen mielestä se oli huumeekysymyksen määrittelylle otollinen kohderyhmä, sillä nuorisoteema on avoin useille erilaisille näkökulmille ja merkityksille. Käytön kriminalisointia vaativissa puheenvuoroissa heitä piti suojella, koska huumeet uhkasivat viatonta, mutta houkutuksille altista alaikäistä. Nuoriso näyttäytyi kansanedustajien puheenvuoroissa kunnollisena, mutta kypsymättömänä, villinä, uteliaana ja ajattelemattomana joukkona, joka tarvitsi selkeää ohjausta ja opastusta. Nuorison tulevaisuudesta huolehdittaessa pystyttiin voimakkaitakin toimenpiteitä perustelemaan heidän parhaallaan. (Mt., 141–144.)

Kansanedustajien puheet vastasivat varsin pitkälle sitä, mitä vuosina 1966–1971 kirjoitettiin sanomalehdistössä. Hakkaraisen ja Jukka Törrösen (2002) mukaan kirjoitusten keskeisenä sisältönä oli turmeltumaton suomalainen kansakunta, jota piti suojella ulkopäin tulevalta vaaralta. Nuoret esitettiin usein uhreina, jotka olivat vastustuskyvyttömiä ja alttiita kansainvälisiltä areenoilta tuleville vieraille vaikutteille. (Mt., 541–544.)

Huumausainelain säätämisen aikoihin ensimmäinen huumausaineaalto olisi jo osoittanut taittumisen merkkejä, mutta tällainen tieto ei tavoittanut suurta yleisöä, koska silloin käytetyt lähteet kertoivat muuta. Kansanedustajat olivat hyvin huolissaan huumausainetilanteen vakavoitumisesta. Hakkaraisen (1992, 144) mukaan heidän puheissaan toistuivat lausahdukset huumeiden käytön lisääntymisestä ”räjähdysmäisesti”, ”ennen näkemättömällä tavalla” tai ”katastrofaalisesti”. Yksi käytetty mittari oli poliisitilastot, jotka osoittivat viranomaisten tietoon tulleen rikollisuuden voimakasta nousua (ks. II.5.1.2).

Pelon ilmapiiriä pitivät yllä poliisin luonnehdinnat huumausainetilanteen kehittymisestä jatkuvasti yhä pahempaan suuntaan. Vuono (1971) kertoi, että kyselytutkimusten mukaan jo joka neljäs nuori oli kokeillut huumeita.⁹¹ Poliisin silmissä huumeiden käyttäjät olivat koko ajan nuorentuneet ja tytöt olivat tulleet kuvioihin mukaan. Tilastoitu huumausainerikollisuus ja takavarikkoon saatu ainemäärä osoitti niin ikään kasvua.⁹² Vaikka lainvalvontaviranomaiset olivat

⁹¹ Määttä (1975b, 4) on todennut, että kyselytutkimusten tulokset herättivät pelkoa tavallisten vanhempien keskuudessa, koska kuka tahansa nuori näytti voivan joutua alttiiksi huumeekokeiluille.

⁹² Takavarikkomääriä muutettiin kerta-annoksiksi osoittamaan huumausainemarkkinoi-

onnistuneet kehittämään rikostutkintaa, vastapuoli oli reagoinut tähän. Poliisi korosti huumausainerikollisuuden olevan luonteeltaan paitsi organisoitunutta, myös kansainvälistä. Vuonon mukaan Suomi saattoi näyttäytyä houkuttelevana kohteena huumekauppiaille, koska aineiden hintataso oli korkea ja tuomiot lievähköjä. (Mt., 17–18.)

Eduskunnan enemmistö asettui kannattamaan käytön kriminalisoimista, koska sillä tahdottiin antaa selvä viesti siitä, että yhteiskunta ei hyväksy huumeiden käyttöä. Tämän viestin uskottiin tehoavan erityisesti nuoriin. Suomen ratkaisu – säättää huumeiden käyttö rangaistavaksi – oli kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellinen. Päävastuu huumeongelman hallinnasta uskottiin rikosoikeudellisen kontrollin kannettavaksi.⁹³ Monissa muissa maissa huumeiden käyttämistä pidettiin sairautena, jonka hoitaminen kuului lääkäreille.⁹⁴

4.3 Huumausainerikoksia koskevista säännöksistä

4.3.1 Täyskielto

Huumausainelaki (41/1972) tuli voimaan 1.3.1972. Siinä kriminalisoitiin kaikki ilman lupaa tapahtunut huumeita koskeva toiminta. Myös huumeiden hallussapito ja käyttö tuli rangaistavaksi rikoksen kohteena olevan aineen laadusta riippumatta. Tunnusmerkistöihin sisältyi joukko erilaisia tekoja, jotka olivat osin päällekkäisiä toistensa kanssa. Rangaistussäännöksiä oli useita ja ne jaettiin periaatteessa kolmeen eri törkeysasteeseen, mutta lievin tekemuoto soveltui vain laillisiin toimijoihin. Laista löytyi lisäksi säännökset rikoksen yhtymisestä ja konfiskaatiosta. Huumausainelaki säilyi sisällöllisesti muuttumattomana seuraavat kaksikymmentä vuotta, sillä se uudistettiin vasta osana rikoslain kokonaisuudistusta.⁹⁵

den suurta volyymia. Esimerkiksi amfetamiinia ja eräitä sen sukuisia aineita oli takavarikoitu vuonna 1970 noin 58 kiloa, jonka katsottiin vastaavan 1,1 miljoonaa väärinkäyttöannosta (Vuono 1971, 17). Tietoa esiteltäessä ei kuitenkaan tuotu ilmi, että kyse oli poikkeuksellisen suuresta takavarikosta ja suurin osa lastista oli ilmeisesti tarkoitettu ulkomaille (Kontula 1986, 104–105).

⁹³ Hakkarainen 1992, 139–146, 164. Muissa Pohjoismaissa huumeista käydystä keskustelusta 1960-luvulla ks. esim. Laursen 1996, 41–46, Kassman 1998, 5, 30 ss., Tops 2001, 70–73, 79 ss. Kun huumeiden käyttö päätettiin kriminalisoida Ruotsissa vuonna 1988, käytiin asiasta hyvin samanlaista keskustelua kuin pari vuosikymmentä aikaisemmin Suomessa. Ks. esim. Hakkarainen et al. 1996, 93–97, Tops 2001, 164 ss., 231–232.

⁹⁴ Ks. esim. Kassman 1998, 13, 28 ss., Bean 2001, 80 ss.

⁹⁵ Ainoa siihen tehty pieni tarkistus koski säännöstä, jossa käsitellään huumausaineen hävittämistä. Eduskuntakäsittelyvaiheessa lisätyn pykälän tarkoituksena oli tehdä lainmukaiseksi takavarikointi myös niissä tilanteissa, joissa syyte jätettiin nostamatta (LaVL

Huumausainelaki (41/1972) oli rikosoikeudellinen laki, kun taas saman lain nojalla annetut asetukset (161/1972, 282/1981) olivat luonteeltaan hallinnollisia. Asetustasolla annettiin määräyksiä huumausaineiden laillisille valmistajille, maahantuojille, maastaviejille ja varastojille. (Ks. myös Utriainen & Hakonen 1985, 71–72, 83–84.) Selvyyden vuoksi mainittakoon, että vuoden 1994 jälkeen säädetyt huumausainelait (1289/1993 & 373/2008) ovat puolestaan hallinnollisia, sillä rikosoikeudelliset säännökset on siirretty rikoslakiin.

Huumausainelaista löytyi kuusi erilaista rangaistussäännöstä. Huumausainerikoksen perustunnusmerkistöön sisältyi huumausaineen luvaton valmistaminen, levittäminen, hallussapitäminen ja käyttäminen, josta seurasi sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta (2 §). Laajamittaisesti tai ammattimaisesti tapahtunutta sekä erityisen vaarallisen, vahingollisen tai huomattavan suuren määrän käsittävää toimintaa voitiin kokonaisvaltaisen harkinnan jälkeen pitää törkeänä huumausainerikoksena (3 §), josta rangaistusasteikko ulottui aina kymmeneen vuoteen vankeutta asti. Myös törkeän huumausainerikoksen valmistelu kriminalisoitiin (4 §).⁹⁶ Huumausaineen salakuljetus jaettiin tavalliseen ja törkeään tekemuotoon, jonka asteikot noudattivat edellä kerrottua (5 §). Tämän lisäksi laista löytyi huumausainerikkomusta koskeva säännös, josta oli mahdollista tuomita vain sakkoa (6 §).⁹⁷

Oikeuskansleri joutui oikaisemaan huumausainelaista syntynyttä väärää tulkintaa, sillä luonteeltaan vähäisiä tai satunnaisia huumeiden käyttämisä ja erittäin pienen määrän hallussapitämisä oli toisinaan pidetty huumausainerikkomuksena. Kansleri huomautti, että sanotut tekemuodot täyttivät huumausainerikoksen, ei huumausainerikkomuksen, tunnusmerkistön.⁹⁸ Terttu Utriainen ja Kimmo Hakonen (1985, 121) tuovat esille, että lainsoveltajat erehtyivät myöhemminkin. Vastaava väärä lain tulkinta löytyi esimerkiksi yhdestä Helsingin hovioikeuden vuonna 1982 tekemästä ratkaisusta. Huumausainelain mukaan rikkomuksessa kuitenkin edellytettiin, että

2/1971, 12). Alkuperäisen huumausainelain 8 §:n mukaan vangitsemiseen oikeutettu poliisimies sai hävittää huumausaineen, esineen tai muun takavarikoitavissa olevan omaisuuden, mikäli sen tuomitseminen valtiolle menetettäväksi oli todennäköistä, eikä sillä ollut huomattavaa arvoa. Esitutkinta- ja pakkokeinolakia säädettäessä säännökseen tehtiin kaksi pientä tarkistusta. Päätöksen tekevä viranomainen muuttui ”pidättämiseen oikeutetuksi virkamieheksi” ja ”mikäli” sana muutettiin muotoon ”jos” (L 460/1987).

⁹⁶ Lakivaliokunta (2/1971, 12) totesi käsitellessään esitystä huumausainelainsäätämisen rikoksen valmistelun rangaistavuuden olevan poikkeuksellista, mutta piti säännöstä tarpeellisena. Hallituksen esityksessä (128/1970, 2) säännöstä perusteltiin huumausainerikollisuuden ehkäisemisellä.

⁹⁷ Huumausainelain tulkinnasta ks. esim. Anttila & Heinonen 1975, 50–51, Seise 1975, 328 ss., Anttila & Heinonen 1977, 264, Santavuori 1979, 76 ss., Lahti 1985b, 113–114, Utriainen & Hakonen 1985, 78 ss.

⁹⁸ Syyttäjäsanomien 8/1972, 2–3. Ks. myös Seise 1975, 329, Santavuori 1979, 77.

henkilö oli muulla kuin lain 2–5 §:ssä tarkoitetulla tavalla rikkonut tätä lakia tai sen nojalla annettuja säännöksiä. Käytännössä rikkomus oli kyseessä, kun sinänsä luvalliset huumeiden valmistajat, maahantuojat ja myyjät, kuten lääketehtaat ja apteekit, eivät noudattaneet huumausainelain nojalla annettuja määräyksiä. Rikkomus tapahtui esimerkiksi säilyttämällä huumausaineita väärin. (Utriainen & Hakonen 1985, 121–122.)

4.3.2 Rajanveto käytön ja hallussapidon välillä

Huumausainelain tultua voimaan rajanvedolla huumeiden käytön ja hallussapidon välillä ei ollut kovin suurta käytännön merkitystä. Jos käyttöä ei olisi kriminalisoitu, silloin olisi pitänyt ottaa kantaa siihen, olisiko henkilö käyttäessään huumeita samalla syyllistynyt rangaistavana pidettyyn huumeiden hallussapitoon. Hallituksen esityksessä (128/1970, 1) ei ehdotettu käytön kriminalisoimista, mutta käyttäjien uskottiin *usein* tulevan tuomitaviksi hallussapidosta. Tämän tarkempaa kannanottoa hallituksen esityksestä ei löydy. Huumausainelain tulkinnaissa olisi saatettu omaksua erilainen näkemys, sillä esimerkiksi alkoholia koskevia säännöksiä sovellettaessa on annettu merkitystä toiminnan ajalliselle kestolle. Tällöin henkilön ei ole katsottu syyllistyneen hallussapitorikokseen, jos hän on pitänyt pulloa hallussaan vain juomisen ajan (esim. Utriainen & Hakonen 1985, 99–101). Huumausainelain kohdalla olisi lisäksi ollut mahdollista pohtia, olisiko huumeiden hallussapito omaa käyttöä varten voinut olla sallittua. Esimerkiksi Ruotsissa huumeiden käyttäminen ei ollut rangaistavaa vuoteen 1988 asti, mutta huumeiden hallussapittäminen sen sijaan oli. Käytännössä omaa käyttöä varten olevien, pienten huume-erien hallussapidosta ei rangaistu.⁹⁹

Huumausainelain voimassaolon aikana ei sinänsä ollut oikeudellisesti suurta merkitystä sillä, milloin kyse olisi ollut pelkästä huumeiden käyttämisestä, koska käyttäjä syyllistyi joka tapauksessa useat eri tekemuodot kattavaan huumausainerikokseen. Oikeuskäytännössä pelkkänä huumeiden käyttönä pidettiin tapauksia, joissa henkilö käytti hänelle tarjottua huumetta (esim. Hiltunen 1972, 145, Utriainen & Hakonen 1985, 101).

⁹⁹ Ks. esim. BRÅ-PM 1982:2, 42–43, BRÅ 1982:2, 133, 137–139, 163. Tämän lisäksi hallussapidon katsottiin edellyttävän määräysvaltaa esineeseen, jolloin kyse ei voinut olla kehossa olevista jo käytetyistä aineista (mt., 35, 111). Ks. myös Utriainen & Hakonen 1985, 99–100.

4.3.3 Suositus toimenpiteistä luopumisesta lain esitöissä

Huumausainelaisissa ei ollut erityissäännöstä toimenpiteistä luopumisesta. Vaikka säännös puuttui, sitä oli painotettu lain esitöissä. Lakivaliokunta (LaVL 2/1971, 11) korosti ehdottaessaan huumeiden käytön kriminalisoinnista, että huumeiden käyttäjiin ja omaa käyttöönsä varten aineita hallussa pitäviin tulisi soveltaa säännöksiä ilmoittamatta, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä. Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti näiden säännösten sisältöä.

4.3.3.1 Poliisin ilmoittamatta jättämisestä

Huumausainelakia säädettäessä pidettiin mahdollisena, että poliisi olisi voinut luopua toimenpiteistä esitutkintavaiheessa. Huumausainekomitea (1969, 147) toi ilmi poliisilain säännöksen käsitellessään toimenpiteistä luopumista. Lakivaliokunta (LaVL 2/1971, 11) esitti puolestaan varsin selvän kannanoton sen puolesta, että poliisi ryhtyisi soveltamaan tätä säännöstä huumeiden käyttäjiin. Myös oikeuskirjallisuudessa tuotiin ilmi, että ilmoittamatta jättäminen olisi ollut mahdollista huumausainerikoksissa.¹⁰⁰

Silloin voimassa olleen poliisilain (84/1966) 14.2 §:n mukaan:

”Jos rikos on vähäpätöinen eikä, milloin teolla on loukattu yksityistä oikeutta, asianomistajalla ole sen johdosta vaatimuksia, poliisimies voi jättää rikoksesta ilmoituksen tekemättä sekä esimies, jos rikoksesta on ilmoitettu hänelle, jättää ryhtymättä toimenpiteisiin rikokseen syyllisen saattamiseksi syytteeseen, mikäli ilmenee, että teko on johtunut olosuhteet huomioon ottaen anteeksi annettavasta huomaamattomuudesta, ajattelemattomuudesta tai tietämättömyydestä eikä yleinen etu vaadi poliisin toimenpiteitä asiassa.”

Oikeuskirjallisuudessa ei kuitenkaan annettu selkeitä tulkintaohjeita siitä, minkälaisissa tapauksissa poliisi olisi voinut tätä säännöstä soveltaa. Sille ei myöskään uskottu olevan kovin paljon tarvetta, sillä pelkkiä käyttäjiä pidettiin harvinaisina. Nämä näkemykset käyivät ilmi Jousimaan (1972b) artikkelista, jossa hän esitti poliisikunnalle tulkintasuosituksia uudesta huumausainelasta pian sen voimaantulon jälkeen. Artikkelissa hän kertoi, että huumeiden käyttöä ei dekriminalisoitu voimakkaista siihen tähtäävistä pyrkimyksistä huolimatta. Jousimaa huomautti, että kun huumausaineasetuksessa rangaistusmaksimi käytöstä oli ulottunut neljään vuoteen vankeutta, se aleni nyt

¹⁰⁰ Ks. esim. Lahti 1974, 261. T. Koskisen (1997, 26) mukaan Jousimaa toi tämän säännöksen *usein* esille kuitenkin täsmentämättä, että missä yhteydessä.

kahteen vuoteen. ”Tämän pitäisi osoittaa lainsäätäjän käsitystä siitä, ettei käyttäjiä tule kohdella liian ankarasti ja samalla antaa perustaa yleiselle mielipiteelle, jonka mukaan muita kuin rangaistusseuraamuksia on käytettävä silloin, kun se on mahdollista, tai että seuraamuksista voidaan kokonaan luopua, jos siitä saattaa olla hyötyä asianomaisen hoidolle eikä luopumiselle ole laillista estettä.” (Kursivointi HK.) (Mt., 121.)

Jousimaa kuitenkin jatkoi kirjoitustaan epäilemällä, että tähänastisen kokemuksen perusteella pelkästä käytöstä tuomittujen luku taisi olla yhden käden sormilla laskettavissa ja että nämäkin tuomiot olivat olleet sakkoja. (Mt., 121.) Mielestäni on hieman erikoista, että hän ei tässä yhteydessä tuonut esille sakkorangaistuksen rinnalla rangaistukseen tuomitsematta jättämisestä annettuja päätöksiä. (Toisin kuin esim. Hiltunen 1970, 95 tai Vuono 1971, 21.) Hän ei myöskään esittänyt minkäänlaisia konkreettisia tulkintasuosituksia sellaisista tapauksista, joissa *poliisi* voisi tehdä päätöksiä toimenpiteistä luopumisesta.

T. Koskinen siteeraa sen sijaan vuonna 1997 julkaisemassaan teoksessaan ilmeisesti Jousimaan usein esittämää käsitystä, jonka mukaan huumausainerikosta oli mahdollista pitää vähäpätöisenä rikoksena, jos kyse oli selvästi todennettavissa olevasta ensikertalaisesta tai siihen verrattavasta henkilöstä, jonka käyttämä määrä oli vähäinen, eikä mitään epäilyjä ollut suuremman huumemäärän hallussapidosta tai osallistumisesta huumeiden levittämiseen. Tämäntapainen tulkintasuositus sisältyi Huumausainekomitean (1969, 147) mietintöön sen ottaessa kantaa tapauksiin, joissa toimenpiteistä luopuminen olisi mahdollista. T. Koskisen mukaan poliisilain 14.2 sovellettaessa toimenpiteet oli kuitenkin tarkoin harkittava ja tapaus kerrallaan käsiteltävä. Koskisen mukaan päätös piti ilmoittaa siten, että henkilö tuli tietoiseksi sekä syyllistymisestään rikokseen että poikkeuksellisen päätöksen¹⁰¹ aiheuttaneista erityisolosuhteista. (Mt., 26.)

4.3.3.2 Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä

Vuoden 1972 huumausainelain voimaantullessa syyttämättä jättäminen huumausainerikoksesta oli mahdollista vain vähäisyysperusteella, sillä säännöspohjaa laajennettiin vasta vuonna 1991 voimaan tulleessa uudistuksessa. Laista löytyvä vähäisyysperuste kuului seuraavasti:

¹⁰¹ Koskinen on tarkasti ottaen kirjoittanut poikkeuksellisen ”teon” aiheuttaneista erityisolosuhteista, mutta tulkitsen hänen kirjoittaneen viranomaisen tekemää poikkeuksellista ”päätöstä” toimenpiteistä luopumisesta.

“Jos rikos on vähäpätöinen, virallinen syyttäjä saa jättää ajamatta syytettä, mikäli ilmenee, että teko on johtunut olosuhteet huomioon ottaen anteeksi annettavasta huomaamattomuudesta, ajattelemattomuudesta tai tietämättömyydestä eikä yleinen etu vaadi syytteen ajamista.” (RVA 15.2 (197/1966) §.)

Oikeuskansleri antoi silloisena maan ylimpänä syyttäjänä ohjeet uuden huumausainelain tulkinnasta.¹⁰² Ohjeissa kannettiin huolta yhdenmukaisen syyttämiskäytännön saavuttamisesta, jolloin kansleri otti kantaa tunnusmerkistökysymyksiin tehtäessä rajanvetoa tavallisten ja törkeiden tekomuotojen välillä, menettämisseuraamuksen määräämiseen ja syyttämättä jättämiseen.

Oikeuskansleri linjasi syyttämättä jättämisen mahdollisuuden huumausaineen käyttämiseen tai omaa käyttöä varten tapahtuneeseen hallussapitoon. Mielestäni ohjeista on luettavissa periaate, jonka mukaan syytteestä luopuminen oli mahdollista silloisen RVA 15.2 hengen mukaisesti tapauskohtaisen harkinnan jälkeen. Hoitoon hakeutuminen puhui kuitenkin vahvasti syyttämättä jättämisen puolesta. Oikeuskansleri ehdotti lisäksi nuoren syyttämättä jätetyn kutsumista henkilökohtaisesti luokseen, mikä olisi omiaan korostamaan päätöksen vakavuutta. Tätä voi pitää varhaisena versiona myöhemmin tunnetusta puhuttelumenettelystä.

Oikeuskansleri totesi sanatarkasti siteeraten seuraavasti: ”Syyttämättä jättämistä voidaan käyttää lähinnä kysymyksen ollessa huumausaineen käyttämisestä, hallussapidosta omaa käyttöä varten tai huumausainerikkomuksesta ja näissäkin tapauksissa luonnollisesti vain RVpA 15 §:n 2 momentin mukaisin edellytyksin. Syyttäjän on harkinnassaan pyrittävä tarkoin selvittämään kunkin henkilön kohdalla oikea ja tarkoituksenmukainen menettely. Jos henkilö on hakeutunut hoitoon päästäkseen eroon riippuvuudesta huumausaineisiin, on syyttämättä jättäminen useimmiten perusteltua. Erityisesti nuorten henkilöiden kohdalla on henkilökohtainen syyttäjän luona tapahtunut asian käsittely omiaan korostamaan sen vakavuutta siinäkin tapauksessa, ettei syytettä nosteta.” (Syyttäjäsanommat 3/1972, 3.)

Tuomioistuimella oli käytettävissään edellä selostettua vähäisyysperustetta vastaava säännös (RL 3:5.3 (498/1972) §). Tuomareilla oli kuitenkin syyttäjiä laajemmat mahdollisuudet toimenpiteistä luopumiseen, sillä vähäisyysperusteen lisäksi alaikäisiä voitiin jättää tuomitsematta rangaistukseen hieman vakavammistakin rikoksista nuoruusperusteella.

¹⁰² Huumausainelaki tuli voimaan 1.3.1972. Tiedotus virallisille syyttäjille on päivätty 29.3.1972. Syyttäjäsanommat 3/1972, 1.

Lain nuorista rikoksenteijöistä (262/1940) 3 ja 4 §:n mukaan oikeudella oli valta olla tuomitsematta nuorta rikoksenteijää rangaistukseen sellaisesta teosta, jonka tämä oli tehnyt ennen kuin hän oli täyttänyt kahdeksantoista vuotta ja josta hänelle oikeuden harkinnan mukaan ei olisi tuleva ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta. Lisäksi edellytettiin, että teon oli katsottava johtuneen ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta ja oli perusteltua aihetta otaksua tekijän ojentuvan, vaikka häntä ei tuomittaisi rangaistukseen.

Syyttäjille osoitettu nuoruusperuste oli tuomioistuimia kapeampi, sillä rangaistusasteikkona oli in abstracto sakkoa tai enintään kolme kuukautta vankeutta (NuorRikL 2 ja 4 §). Huumausainerikoksen korkean rangaistusasteikon takia alaikäisiä ei voitu jättää syyttämättä nuoruusperusteella, mutta heihin oli toki sovellettavissa vähäisyysperuste.

Seuraavaksi tarkastelen, miten uutta huumausainelakia ryhdyttiin soveltamaan.

5 Huumausainelain toteuttaminen

5.1 Huumausainerikollisuuden kehitys vuosina 1967–1974

5.1.1 Poliisin aktiivinen rooli

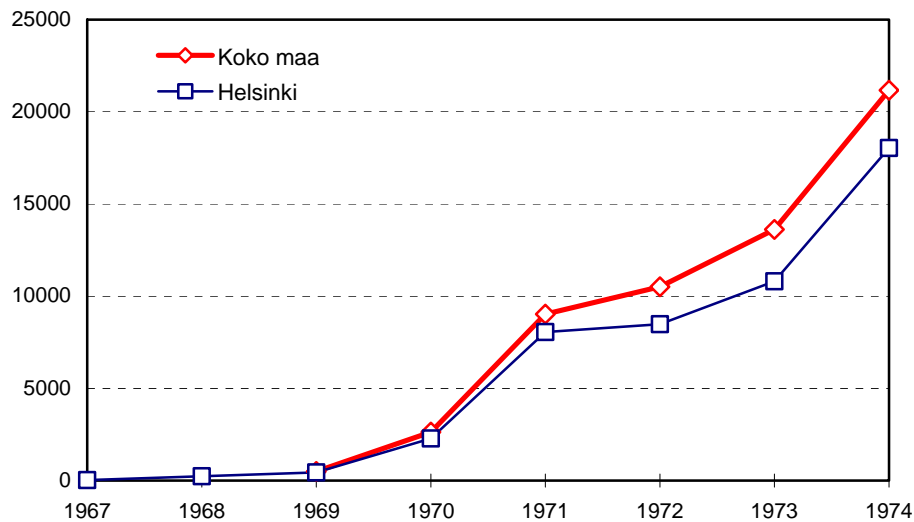
Huumeisiin liittyvä toiminta oli ensimmäisen huumausaineaallon nosteessa varsin avointa. Poliisi ei aluksi pyrkinyt puuttumaan tapahtumiin, koska siltä puuttui tarvittava asiantuntemus. Lainvalvontaviranomaiset alkoivat kiinnittää huumeisiin huomiota vasta median painostuksesta. T. Koskisen (1997, 35) mukaan edellä siteerattu toimittajien esille kaivama kannabisjuttu sai aikaan sen, että poliisi päätti ryhtyä toimeen. Vuonna 1967 perustettiin Helsingin poliisiin erityinen tarkkailuryhmä, jonka piti valvoa huumausainerikollisuutta. Samana vuonna myös Keskusrikospoliisi (KRP) sai vastaavanlaisen ryhmän. (Ks. esim. Koskinen T. 1997, 34–35.)

T. Koskisen (1997) mukaan rikostutkinta alkoi kankeasti, koska kukaan poliiseista ei tuntenut huumausainemarkkinoiden toimintaa. Lainvalvontaviranomaisille kertyi kuitenkin vähitellen rikosten paljastamisessa ja selvittämisessä tarvittavaa tietämystä ja kokemusta. Helsingin huumeryhmä ryhtyi suorittamaan aktiivista kenttävalvontaa. Tiedonhankintaa tehostettiin luomalla suhteita alamaailmaan ja kuulustelutaitoja hiottiin. Oppia haettiin myös ulkomailta. T. Koskisen mukaan muutaman vuoden aikana huumaus-

ainerikostutkinnalle onnistuttiin luomaan se vankka perusta, jonka tuloksista oli mahdollista nauttia seuraavat vuosikymmenet. Huumeepoliisille annettiin tulevina vuosina lisää miehistöä, kalustoa ja teknistä välineistöä. (Mt., 21 ss.) Kehittynyt tutkintataktiikka näkyi pian tilastoissa huumausainerikosten lisääntymisenä.

5.1.2 Voimakas kasvu poliisitilastoissa

Kuviosta 1 käy ilmi, miten voimakkaasti tilastoitu huumausainerikollisuus kasvoi ensimmäisen huumausaineaallon aikana. Vuonna 1967 poliisi sai Helsingissä tietoonsa 30 huumausainerikosta, mutta määrä kipusi pian yli kahdensadan rajan. Vuonna 1969 rikosten määrä kaksinkertaistui. Tämän jälkeen huumausainerikokset rikkoivat kahdentuhannen rikoksen rajan vuosittain. Vuoden 1971 tilastot osoittivat yhä edelleen voimakasta kasvua, sillä rikosten määrä kipusi yli kahdeksaantuhanteen. Seuraavana vuonna rikosten kasvu oli vaatimattomat viisi prosenttia, mutta vuonna 1974 niiden määrää onnistuttiin taas kasvattamaan lähes 70 prosenttia. Tällöin Helsingissä kirjattiin yli 18 000 huumausainerikosta.

Kuvio 1 Poliisin tietoon tulleet huumausainerikokset vuosina 1967–1974 (Lähde: Vuosina 1967–1968 Vuono 1971, 17–18 & vuosina 1969–1974 Tilastokeskus)

Kuviosta 1 havaitaan, että suurin osa huumausainerikoksista oli peräisin Helsingistä. Kuviossa esitettynä ajanjaksona poliisin tietoonsa saamien rikosten määrä pääkaupungissa vastasi 84 prosenttia koko maan huumausainerikoksista.¹⁰³ Kun vuonna 1969 koko Suomessa tilastoitiin alle viisisa-

¹⁰³ Tilastokeskus on julkaissut tietoja poliisin tietoon tulleista huumausainerikoksista vuodesta 1969 lähtien. Laskelma on tehty vuosilta 1969–1974.

taa huumausainerikosta, niiden määrä oli noussut vuoden 1974 loppuun mennessä yli 21 000 rikokseen. (Ks. myös liitetaulukko 1a.)

Tilastoidun huumausainerikollisuuden voimakasta nousua selitti rikosoikeudellisen kontrollin tehostuminen. Lainvalvontaviranomaisten oppiesä tunnistamaan huumausainerikoksia niitä pystyttiin paljastamaan aikaisempaa tehokkaammin. Poliisi itse selitti tilastoissa näkyvää kasvua kahdella seikalla. Vuonon (1971) mukaan kyse oli paitsi huumeongelman pahenemisesta, myös valvonnan tehostumisesta. Hän kertoi, että kaikkialla missä vain poliisipulasta huolimatta oli onnistuttu irrottamaan miehistöä huumerikostutkintaan, nousu tilastoissa oli jyrkkää. (Mt., 18.)

Poliisin määrän kasvattamiselle löytyi arvovaltaisia puolestapuhujia, sillä huumausainerikollisuuden voimakas nousu herätti valtion tilintarkastajien huomion. Verratessaan vuosien 1969 ja 1971 tilastolukuja toisiinsa he laskivat rikosten määrän kasvaneen 1 700 prosenttia.¹⁰⁴ ”Rikollisuusvyöryn tukahduttamiseksi” he esittivät poliisien miesvoiman lisäämistä. Aktuaarina Tilastokeskuksessa toiminut Matti Lahti (1973, 59) piti esitystä poikkeuksellisenä. Hän löysi tilintarkastajien tekemästä katsauksesta monenlaista huomautettavaa. Lahti totesi, että tilastoluvut kuvasivat huumausainerikoksissa enemmän poliisin toimenpiteiden kuin rikosten määrän kehitystä. Hänen mukaansa tilastoissa esiintyvä voimakas kasvu selittyi pääasiassa ”poliisin ahkerammasta huumeidenkäyttäjien jahtaamisesta”. (Mt., 59.) Toiseksi hän huomautti, että poliisi oli ottanut käyttöön uuden tilastointiperiaatteen, jonka mukaan jokainen yksittäinen teko katsottiin eri rikokseksi riippumatta siitä, että tekosarja käsiteltäisiin tuomioistuimessa jatkettuna rikoksena. Viimeisenä seikkana hän toi esille, että samalle henkilölle saattoi kasaantua useita rikoksia. Esimerkiksi vuonna 1971 Vantaalla poliisikontrollin kohteena oli ollut 109 henkilöä, jotka oli otettu kiinni 1 621 kertaa. (Mt., 59.) Lahden esittämien lukujen perusteella on laskettavissa, että Vantaalla sama henkilö otettiin vuoden aikana kiinni keskimäärin noin 15 kertaa.

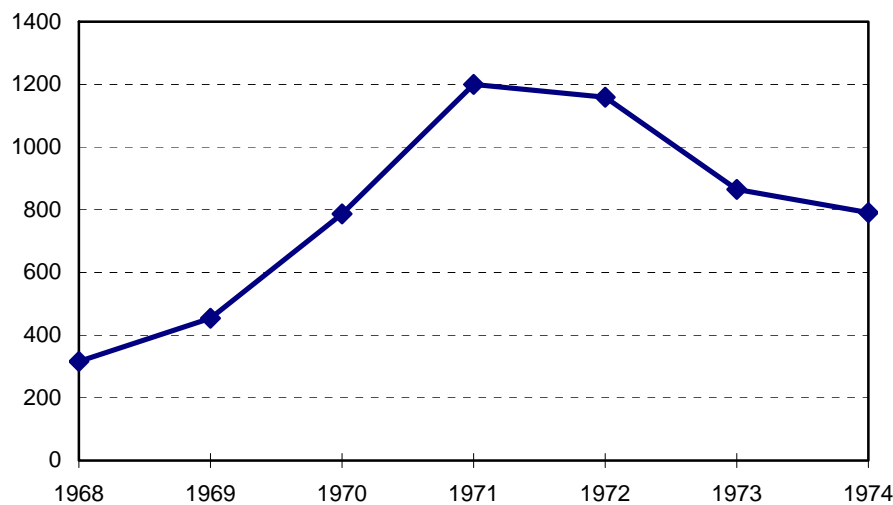
Huumausainelakia säädettäessä huolta aiheutti mielikuva huumerikollisuuden räjähdysmäisestä kasvusta. Samaa pelkoa pystyttiin pitämään yllä vielä huumausainelain tultua voimaan, kun mittarina käytettiin poliisin tilastotilastoja rikoksia. Tällöin olisi kuitenkin ollut syytä kiinnittää huomiota siihen, millä tavalla tilastot laadittiin. Poliisi laski jokaisen yksittäisen teon, kuten käyttökerran, erilliseksi tilastoitavaksi rikokseksi, vaikka tuomioistuimessa tekosarjaa olisi käsitelty yhtenä rikoksena (ks. kuvio 5). Tästä syystä tuomioistuintilastot olisivat olleet luotettavampi lähde tarkasteltaessa tilastoitua huumausainerikollisuutta.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Luvut löytyvät liitetaulukosta 1a.

¹⁰⁵ Esimerkiksi Jaakkola ja Hannu Takala (1974, 21) päätyivät toteamaan luodessaan

Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että myös poliisin piiristä olisi ollut mahdollista löytää erilaisia tilastoja. Jos lähteenä olisi käytetty Keskusrikospoliisia, kehitys olisi näyttänyt toisenlaiselta, sillä sen pitämässä tilastoissa yhtä henkilöä koskevat yksittäiset osateot laskettiin yhteen.¹⁰⁶ KRP:n tilastoista on nähtävissä, että tilastoitu huumausainerikollisuus kääntyi laskuun vuoden 1971 jälkeen. Kahdessa vuodessa rikoksista epäiltyjen lukumäärä laski lähes kolmanneksella (28 %), jolloin epäiltyjä oli 865. Vuonna 1974 epäiltyjen määrä pieneni edelleen alle kahdeksaansataan. Luvut ovat hieman toista suuruusluokkaa kuin poliisitilastoissa, joihin vuonna 1974 kirjattiin yli 21 000 huumausainerikosta.

Poliisitilastoista oli se hyöty, että Helsingin huumeepoliisi pystyi osoittamaan tarpeellisuutensa. T. Koskinen (1997) on tuonut ilmi, miten vuonna 1970 huumeryhmän tutkimat huumausainerikokset vastasivat kahdeksaa prosenttia kaikista Helsingin rikospoliisin rikoksista, mutta seuraavina vuosina se onnistui kasvattamaan niiden merkitystä. Vuonna 1975 huumausainerikokset edustivat jo 31 prosenttia kaikista rikoksista. Jos mukaan laskettiin vielä huumeryhmän vastuulle kuuluneet alkoholirikokset, se vastasi lähes puolesta Helsingin rikospoliisin tutkimista rikoksista. (Mt., 79.)

Kuvio 2 Huumausainerikoksista epäillyt henkilöt Keskusrikospoliisin mukaan vuosina 1968–1974 (Lähde: Kontula 1986, 37)

katsausta Suomen huumeongelmaan, että poliisitilastoja ”vakuuttavamman kuvan kehityksestä” saa henkilö pohjaisista tuomioistuintilastoista.

¹⁰⁶ Sisäasiainministeriön määräyksestä poliisipiirien piti erikseen raportoida tutkimistaan huumerikoksista KRP:lle (Koskinen T. 1997, 37, 79).

Poliisin lisäksi oikeuskansleri keräsi erikseen tietoa syyttäjien käsittelemistä huumausainerikoksista.¹⁰⁷ Tilastotietoja esiteltiin Syyttäjäsanomissa, jolloin kiinnitettiin huomiota siihen, että heidän tilastoissaan huumausainerikollisuudesta välittyvä kuva oli erilainen kuin poliisilla. Kun poliisitilastot osoittivat vuosina 1972–1973 nousua, syyttäjiltä koottujen tilastojen mukaan rikollisuuden määrä oli kääntynyt laskuun. (Syyttäjäsanomien 1/1974, 10.)

Eroa selitettiin erilaisella tilastointitavalla, sillä syyttäjätilastoihin kirjattiin yhdeksi tapaukseksi useat samaa henkilöä koskevat teot. Rikosten määrän pienenemistä ei myöskään pidetty myönteisenä ilmiönä. Syyttäjäsanomissa esitettiin näkemys, jonka mukaan poliisi oli onnistunut siirtämään tutkinnan painopistettä huumausaineiden ”alkulähteille”. Tämän takia pidettiin todennäköisenä, että vähäisempien rikosten määrä oli vähentynyt, kun niin sanottuja päätekijöitä oli saatu aikaisempaa useammin vastuuseen teoistaan. Esitutkinnassa oli niin ikään saatu tietoja huumeiden jakelusta sisämaan asutuskeskuksiin, mutta poliisilla ei ollut riittävästi voimavaroja tutkia asiaa. Tästä syystä Syyttäjäsanomissa epäiltiin, että tilastot eivät antaneet oikeaa kuvaa vallitsevasta huumausainetilanteesta. Markkinoille oli myös lisääntyvässä määrin tullut erityisen vaarallisia huumausaineita, kuten herooinia. (Syyttäjäsanomien 1/1974, 10.)

Vallitsevasta huumetilanteesta esitettiin myös toisenlaisia näkemyksiä. Jaakkola ja Takala (1974) käyttivät useita eri lähteitä tehdessään katsausta huumausainetilanteesta. Heidän mukaansa tilastoitu huumausainerikollisuus ei ollut kahden viime vuoden aikana määrällisesti mainittavasti muuttunut. Tuoreet kyselytutkimukset huumekekeiluista eivät myöskään antaneet aihetta huoleen. He ottivat niin ikään kantaa huumausainerikollisuuden järjestäytymiseen, josta ei heidän mielestään ollut todisteita. Laajimmatkin tunnetut tapaukset olivat liittyneet yksittäisen toimijan ympärillä pyörineeseen verraten kiinteään käyttäjäkuntaan. (Mt., 21–22.) Esimerkiksi Seise oli kuitenkin tilanteesta toista mieltä. Hän totesi lokakuussa 1975 Syyttäjäseminaarissa pitämässään esitelmässä, ettei huumeiden väärinkäyttö ollut vielä suinkaan mitään voitettu kanta. ”Pikemminkin olisin sitä

¹⁰⁷ Oikeuskansleri havahtui alkuvuodesta 1972 huomaamaan, että huumausainerikokset olivat vuosi vuodelta levinneet yhä laajemmalle maassamme ja työllistäneet enenevässä määrin oikeusviranomaisia. Hänen mukaansa nämä rikokset poikkesivat eräissä suhteissa muista. Huumeiden käytön oli havaittu lisäävän muita, lähinnä väkivalta- ja omaisuusrikkoksia. Huumausainerikollisuuden kasvun ja ”*sen muusta rikollisuudesta poikkeavuuden*” vuoksi katsottiin oikeuskanslerinvirastossa olevan aihetta kiinnittää erityistä huomiota huumausainerikosten käsittelemiseen. Hänen mukaansa tarkoituksenmukaisten ja tuoreiden tilastotietojen saaminen oli välttämätöntä kehityksen seuraamiseksi ja tarpeellisia toimenpiteitä varten. Tästä syystä hän määräsi syyttäjien tehtäväksi toimittaa erityisellä lomakkeella tiedot sekä itse käsittelemistään että alioikeuksien ratkaisemista huumausainerikoksista. Syyttäjäsanomien 1/1972, 1.

mieltä, että huumeongelma on meillä erittäin vakava ongelma, joka jatkuvasti syvenee ja laajenee.” Hänen mukaansa myös käsillä olevat tilastot kertoivat selvästi tällaisesta kehityksestä. (Seise 1975, 328.)

Seuraavaksi pyritään saamaan tarkempaa valaistusta siihen, minkälaista huumausainerikollisuutta kätkeytyi tilastojen taakse. Hiltunen (1972, 143) esitti ollessaan kuultavana eduskunnassa, että hänen käsityksensä mukaan kovasti rasitettu huumausainepoliisi ei puuttuisi lieviin tapauksiin. Myös muissa yhteyksissä esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan rikosoikeudellisen kontrollin kohteeksi osuisi harvoja pelkkään käyttämiseen syyllistyneitä henkilöitä. Esimerkiksi Jousimaan (1972b, 121) mukaan tähänastisen kokemuksen perusteella pelkästä käytöstä tuomittujen lukumäärä taisi olla yhden käden sormilla laskettavissa.

5.1.3 Ilmisaadun huumausainerikollisuuden luonne

Vuonna 1967 Helsingin poliisiin perustettu erityinen tarkkailuryhmä sai tehtäväkseen valvoa *huumausainekauppaa, salakuljetusta* ja ammattimaista väkijuomien salakauppaa (Koskinen T. 1997, 35. AV HK.) T. Koskisen mukaan ensimmäisenä vuonna selvitettiin parikymmentä huumausainerikosta, jotka koskivat pääasiassa kannabiksen käyttämiseen tai hallussapitämiseen syyllistyneitä nuoria. Heidän hallustaan tavatut hasis- tai marihuanamäärät olivat tavallisesti pieniä. Muutamissa tapauksissa kyse oli niin sanotuista vanhoista narkomaaneista. (Mt., 37–38.)

Helsingin huumeepoliisi aloitti viiden henkilön voimin, mutta muutama vuoden kuluttua ryhmässä työskenteli 24 poliisimiestä ja -naista. Vuonna 1970 lukumäärä hipoi kolmeakymmentä. (Ks. Liitetaulukko 1b). T. Koskisen (1997, 94) mukaan huumeepoliisin onnistuessa kasvattamaan miesvoimaansa tehostettiin katuvalvontaa puuttumalla ”yksittäisten väärinkäyttäjien huumausaineiden käyttöön ja hallussapitoon”. Huumeepoliisin työ olikin vuosina 1969–1970 pitkälti kenttävalvontaa, minkä avulla pystyttiin paljastamaan pieniä, muutaman gramman suuruisia hallussapitoja. (Mt., 86.) Hieman jäljempänä käy ilmi, että poliisi onnistui vuosina 1969–1974 ottamaan kiinni monia ensikertalaisia. Koskisen itse toteaa, että 1970-luvun alussa suurin osa syytteeseen asetetuista henkilöistä oli koululaisia tai opiskelijoita. (Mt., 80.)

Poliisin oppiessa tuntemaan huumausainekuvioiden toimintaa ensimmäiset kiinniotot oli varsin helppo tehdä, koska toimintaa ei pyritty piilottelemaan (ks. esim. Määttä 1975b, 33–34, Salasuo & Sepälä 2001, 234). Toisaalta käyttäjäpiireissä opittiin nopeasti tunnis-

tamaan harvalukuiset huume poliisit ja heidän autonsa (ks. esim. Salasuo 1999, 60). Huumeiden parissa pysyneet käyttäjät pyrkivät monella tavalla mukautumaan tehostuneeseen kontrolliin. Toisaalta poliisin onnistuessa paikallistamaan huumeita käyttävä ryhmä se seurasi varsin intensiivisesti heidän toimintaansa. Huumeita aktiivisesti käyttävä ryhmä vastasi puolestaan koventuneeseen kontrolliin vetäytymällä syvemmälle maan alle.¹⁰⁸

Keskusteltaessa huumeiden käytön kriminalisoimisesta väitettiin, että sillä olisi ollut varsin pieni merkitys käytännössä. Pelkästä käytöstä kiinni jääneitä ei poliisin mukaan ollut useita ja joka tapauksessa huumeiden hallussapito olisi säilynyt rangaistavana. Tästä syystä arveltiin, että huumeiden käyttäjät olisivat joka tapauksessa tulleet tuomituiksi huumausainelain nojalla. Esimerkiksi Hiltunen (1972, 145) lausui kannattaessaan huumeiden käytön kriminalisoimista seuraavasti: ”Kuten hallituskin toteaa, suurin osa käyttäjistä voitaisiin joka tapauksessa tuomita hallussapitoa koskevan rangaistussäännöksen perusteella. Kysymys on siten niin pienestä ryhmästä, joka jäisi rangaistuksetta, että jää ihmettelemään, mitä käytännöllistä merkitystä hallitus luulee rangaistuksen poistamisella olevan.” Mielestäni on mielenkiintoista havaita, että vaikka huumeiden käytön kriminalisoinnin tarpeesta pidettiin sitkeästi kiinni, samalla vähäteltiin kysymyksen käytännön merkitystä kiinni jääneiden kohdalla.

Helsingin raastuvanoikeudessa syyttäjänä toiminut kaupunginviskaali Seise erikoistui huumausainerikoksiin. T. Koskinen (1997) kertoo, miten huume poliisin uuden tutkintatatiikan laatimiseen vuonna 1968 osallistui Seise, joka jo tuolloin toimi syyttäjänä useimmissa Helsingin huumausainerikoksissa. Myöhemmin hänet määrättiin kaikkien huumausainerikosten syyttäjäksi Helsingissä, jolloin kaikki huumausainejutut kulkivat hänen käsiensä kautta. (Mt., 41.) Koskisen mukaan Seise irtaantui tästä tehtävästä vuoden 1977 lopulla, jolloin hänen seuraajakseen nimitettiin Ritva Santavuori (mt., 147). Seise seurasi tarkasti seuraamusikäntä huumausainerikoksissa.

¹⁰⁸ Ks. Määttä 1975b, 33–34, 38, Määttä 1975c, 39, Salasuo 1999, 46 ss. Yksi Salasuon (1999) haastattelemista kannabiksen käyttäjistä kertoi kiristyneestä kontrollista seuraavasti: ”Mä lopetin ton katuhomman, ja menin yksinkertaisesti maan alle. Yritin rauhoittaa jossain tossa 1972, 1973 ja 1974, kun poliiseja oli niin paljon. Se kävi niin kuin vitumaiseksi, kun ne oli koko ajan kimpussa ja sai pelätä koko ajan. Niitä oli joka nurkalla kytäämässä.”. Mt., 88–89. Ks. myös Salasuo 2001, 185–188. Kontrollin tiukentuminen vaikutti myös huumeiden hankinta- ja levityskuvioihin, sillä se siirtyi käyttäjien käsistä yhä enemmän ammattimaisten rikollisten hoidettavaksi. Ks. esim. Määttä 1975b, 34, 72, Salasuo 1999, 73.

Toisin kuin huumausainelakia säädettäessä arvioitiin, ei käyttäjien lukumäärä jäänyt aivan pieneksi. Mielenkiintoisen tiedon ilmiöstä tarjoaa huumesyyttäjä Seisen pitämä tilasto, joka koskee Helsingin raastuvanoikeudessa annettuja tuomioita. Se paljastaa hyvin rikosoikeudellisen kontrollin keskittymisen huumeiden käyttäjien ympärille. Seise erotti ensin huumausainelain mukaisesti eri huumausainerikosten tunnusmerkistöt. Tämän lisäksi hän jaotteli perustunnusmerkistön mukaan tuomitut henkilöt kolmeen eri ryhmään: 1) käyttö, 2) hallussapito ja 3) loput tekemuodot. Taulukosta 3 havaitaan, että huomattava osa Helsingin raastuvanoikeudessa huumausainerikoksista tuomituista henkilöistä oli Seisen arvion mukaan syyllistynyt vain käyttämiseen. Vuosina 1972–1974 kaikista huumausainerikoksista tuomituista henkilöistä yli puolet (56,7 %) oli käyttäjiä. Tämä tarkoittaa, että kolmen vuoden aikana yhteensä yli tuhat henkilöä sai tuomion pelkästä käytöstä (N=1 144).¹⁰⁹

Taulukko 3 Helsingin raastuvanoikeudessa huumausainerikoksista tuomittujen rikokset vuosina 1972–1974

	1972		1973		1974		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Huumausainerikos								
- käyttö	453	62,4	358	57,5	333	49,8	1 144	56,7
- hallussapito	85	11,7	67	10,8	114	17,0	266	13,2
- muu*	148	20,4	135	21,7	161	24,1	444	22,0
Salakuljetus	11	1,5	18	2,9	11	1,6	40	2,0
Törkeät huumausainerikokset **	29	4,0	45	7,2	50	7,5	124	6,1
Kaikki	726	100	623	100	669	100	2 018	100

Lähde: Laskettu Seisen (1975, 334) esittämistä luvuista (*Kuljettaminen, kaupaksi tarjoaminen, ostaminen, myynti, välitys tai muu levittäminen) (**Törkeä huumausainerikos, törkeän huumausainerikoksen valmistelu ja törkeä salakuljetus)

Seuraavaksi tarkastellaan, minkälaisia seuraamuksia huumeiden käyttäjille annettiin. Tällöin keskeisenä kiinnostuksen kohteena on arvioida, minkälaiseksi käytäntö toimenpiteistä luopumisessa muodostui. Jo pelkästään edellä olevan taulukon perusteella on mahdollista todeta, että rikosoikeudellisessa järjestelmässä on käsitelty varsin paljon sellaisia huumausainerikoksia, joissa toimenpiteistä luopuminen olisi voinut tulla kysymykseen.

¹⁰⁹ Koko maata koskevat tilastotiedot vuosilta 1972–1973 löytyvät liitetaulukosta 1c, josta käy ilmi sama ilmiö. Yli puolessa alioikeuksien käsittelemistä huumausainerikoksista oli kyse pelkästä käytöstä.

5.2 Käytäntöjen luominen toimenpiteistä luopumisessa

Toimenpiteistä luopumista koskevien käytäntöjen selvittäminen osoittautui tutkimusta tehdessäni useista eri syistä vaikeaksi tehtäväksi. Tästä ilmiöstä oli 1960–1970-luvuilta saatavissa heikosti tietoa. Esimerkiksi poliisin tekemistä päätöksistä ei ole julkaistu laisinkaan tilastoja. Tästä syystä käytin erilaisia kirjallisia lähteitä, mutta niissä esitettiin erilaisia näkemyksiä toimenpiteistä luopumisen yleisyydestä. Toisinaan samakin teksti sisälsi ristiriitaisuuksia. ”Toimenpiteistä luopumisen” oikeudellinen sisältö ei ollut vakiintunut, sillä tämän käsitteen alla puhuttiin toisinaan esimerkiksi poliisin puuttumiskynnyksestä. Yksi sekaannusta aiheuttava seikka oli ”huumeiden käyttäjän” määrittelemisen, sillä epäselvää oli, miten suhtautua pienen huume määrän hallussapitoon. Seuraavaksi pyrin valaisemaan soveltamiskäytäntöä toimenpiteistä luopumisessa, jolloin lähdin liikkeelle Helsingistä.

5.2.1 Poliisi otti tiukan linjan

Huumeusainelakia säädettäessä esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan poliisin intressissä ei ollut tutkia yksittäisten käyttäjien toimintaa. Hiltusen (1972) mukaan kovasti rasitettu huumeepoliisi ei puuttunut lieviin tapauksiin. Esimerkiksi niin sanotut vanhat narkomaanit, jotka eivät levittäneet huumeita, jätettiin rauhaan. Huumeiden vaikutuksen alaisena olleet nuoret vietiin puolestaan usein sairaalaan, eikä heitä vastaan nostettu syytteitä. Hiltusen mukaan poliisi oli omaksunut varsin humanin asenteen yrittäessään auttaa näitä onnettomia nuoria. (Mt., 143–145.) Muista lähteistä peräisin olevat tiedot eivät tue Hiltusen esittämää näkemystä siitä, etteikö poliisi olisi pyrkinyt puuttumaan lieviin huumeusainerikoksiin. Poliisin yleisesti noudattamana käytäntönä oli pyrkiä paljastamaan käyttörikokset. Ne myös tutkittiin ja seuraamusharkinta jätettiin syyttäjälle. Esimerkiksi Vuono (1971, 20–21) ei tuonut ilmi, että poliisilla olisi ollut tapana tehdä päätöksiä toimenpiteistä luopumisesta, vaan hänen mukaansa tämä ratkaisu jätettiin syyttäjän tai tuomioistuimen tehtäväksi.

Vuono otti kirjoituksessaan voimakkaasti kantaa käytön kriminalisoinnin puolesta. Tästä huolimatta hän halusi irtaantua kovin rangaistushenkisestä otteesta toteamalla, ettei hän halunnut, että pelkäämistä käytöstä joutuisi vankilaan virumaan. Hänen mukaansa pelkkään käyttämiseen syyllistyneitä henkilöitä esiintyi vähän, mutta heidät jätettiin laajassa mitassa syyttämättä tai rangaistukseen tuomitsemat-

ta. Hän jatkoi: ”Poliisi ei näe mitään haittaa siitä, että syyttäjä ehkä jättää ... [harvat ns. puhtaat käyttäjät] syyttämättä tai tuomioistuin tuomitsematta”. (Mt., 21.)

Huumausainelakia säädettäessä suositeltiin, että myös poliisi soveltaisi toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä huumeiden käyttäjiin. Uskoakseni huumeepoliisi on ollut tietoinen tästä lakivaliokunnan esittämästä suosituksesta. T. Koskinen ja Vuono kävivät lakivaliokunnan kuultavina, ja on hyvin todennäköistä, että he seurasivat suurella mielenkiinnolla minkälaiseen ratkaisuun eduskunnassa päädyttiin käytön kriminalisoimisen suhteen. Lain esitöistä löytyvä kannanotto ei kuitenkaan saanut heitä muuttamaan huumeepoliisin käytäntöä.

Mielestäni luotettavana lähteenä poliisikäytännöistä voi pitää huume-syyttäjä Seiseä, sillä hänellä on ollut tuon ajan avaintoimijana varsin hyvä käsitys seuraamuskäytännöstä huumausainerikoksissa. Seise on selvästi tuonut ilmi, että Helsingin huumeepoliisi ei ryhtynyt soveltamaan ilmoittamatta jättämistä koskevia säännöksiä. Hän kirjoitti vuonna 1975, että ”[p]oliisi on saattanut nekin tapaukset, missä ilmoittamatta jättäminen ehkä olisi voinut tulla kysymykseen, syyttäjän harkittavaksi.” (Mt., 329.)

T. Koskinen (1997) ei ole teoksessaan selvästi ottanut kantaa toimenpiteistä luopumisen yleisyyteen. Hän totesi ainoastaan, että Helsingissä meneteltiin yhdenvertaisen kohtelun takaamiseksi niin, että jos jostain henkilöstä oli kirjoitettu rikosilmoitus, tapaus toimitettiin aina syyttäjälle. (Mt., 26–27.) Koskinen kertoi lisäksi poliisin tehneen Seisen kanssa sopimuksen, jonka mukaan poliisi ei tehnyt päätöksiä toimenpiteistä luopumisesta, vaan kaikki huumausainerikoksista epäillyt henkilöt kuulusteltiin ja heidän asiakirjansa annettiin Seiselle. Tällä menettelyllä pyrittiin siihen, että kaikkia rikoksista epäiltyjä kohdeltaisiin samalla tavalla. (Mt., 46.)

Utriaisien ja Hakosen (1985) mukaan poliisin harjoittama käytäntö oli helposti arvattavissa, koska käytön kriminalisoimisen taustalla vaikuttivat poliisitaktiset syyt. Poliisin olisi ollut heidän mielestään vaikea löytää toiminnalleen puuttua käyttäjien toimintaan järkevää perustaa, jos tämä tekemuoto olisi säännönmukaisesti jätetty ilmoittamatta syyttäjälle. Tästä syystä ei ollut kovinkaan yllättävää, että esimerkiksi Helsingin huumeepoliisi ei ryhtynyt soveltamaan toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. (Mt., 178.)¹¹⁰

¹¹⁰ Kirjoittajat eivät mainitse tässä yhteydessä mitään erityistä lähdettä, mutta teoksen lähdeluettelossa on mainittu T. Koskiselle 16.2.1984 tehty haastattelu. Tästä syystä oletan, että tieto on peräisin häneltä.

Vaikka laista löytyi säännös, jonka perusteella poliisi olisi voinut luopua toimenpiteistä huumeiden käyttäjien kohdalla, se jäi kuolleeksi kirjaimiksi. Tämän säännöksen soveltamiseen suhtauduttiin selkeän kielteisesti.

5.2.2 Syyttäjä samassa rintamassa

Eduskunnan lakivaliokunnan antama suositus toimenpiteistä luopumisesta oli huumausainelain alkuvuosina lainsoveltajien tiedossa. Tästä huolimatta ilmoittamatta jättämisen lisäksi myöskään syyttämättä jättäminen ei yleistynyt huumausainerikoksissa. Seise siteerasi lakivaliokunnan kannanottoa kirjoituksessaan vuonna 1975. Hän totesi sen jälkeen seuraavasti: ”Lainsäätäjän voitaneen näin ollen katsoa asettaneen huumausaineiden käyttäjät erikoisasemaan ja suosittalevan heille rangaistukseksi periaatteessa sakkoa, mikäli heitä ei jätetä rangaistukseen tuomitsematta.” Tämän jälkeen hän kertoo, että käytännössä ainakaan Helsingin huumausainepoliisi ei ole soveltanut ilmoittamatta jättämistä, vaan kaikki tapaukset siirrettiin syyttäjän ratkaistavaksi. Sen jälkeen hän kertoo, miten syyttäjäkään ei soveltanut syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä. ”Syyttäjäkään ei ole tätä hänelle kuuluvaa harkintavaltaansa syyttämättä jättämiseen liiemmäli käyttänyt.” (Mt., 329.)

Poliisi ja syyttäjä loivatkin yhteisrintamassa toisenlaisen linjan. Seise (1975, 329) perusteli linjausta seuraavasti: ”Sekä poliisi että syyttäjä ovat toisin sanoen lähteneet siitä, etteivät tällaiset käyttötapaudetkaan ole sillä tavoin vähäisiä kuin laki tarkoittaa, minkä vuoksi nämäkin tapaukset on katsottu asiallisiksi saattaa tuomioistuinkäsittelyyn siinä toivossa, että tuomioistuimen taholta tehdään käyttäjille selväksi ainakin kaksi asiaa: 1) että he ovat rikkoneet lakia ja 2) että huumeiden käytöstä on haittaa ja vaaraa erityisesti ja pääasiassa heille itselleen.”

Seisen pidättyvästä suhtautumisesta huolimatta valtakunnallisiin tilastoihin on kirjattu jonkin verran syyttämättä jättämisiä huumausainerikoksista huumausainelain tultua voimaan.

Lahti (1974) on esitellyt koko maata koskevia tilastotietoja käyttämällä kahta eri lähdeä: Tilastokeskusta ja Oikeuskansleria. Ne antoivat erilaisen kuvan sekä syyttämättä jätettyjen lukumäärästä että käytetyistä perusteista. Lahden mukaan oli hankala ymmärtää näiden eri tilastojen välistä eroa. Hän päätyi väitöskirjassaan arvioon, jonka mukaan Tilastokeskuksen tietoihin piti suhtautua varauksellisesti. Oikeuskanslerin erikseen syyttäjiltä keräämien tietojen mukaan vuonna 1972 nuoruusperusteella olisi tehty yksi päätös syyttämättä jättämisestä ja vähäisyysperusteella 100. (Mt., 143–151, 606–

607.) Lahden tutkimuksesta ei valitettavasti saa valaistusta siitä, minkälaisia nämä syyttämättä jätetyt tapaukset olivat.

5.2.3 Rangaistukseen tuomitsematta jättämisestä

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan, suhtauduttiinko tuomioistuimissa yhtä varauksellisesti toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin. Mielenkiintoista on selvittää, tehtiinkö tällaisia päätöksiä ja miten yleisiä ne olivat suhteessa muihin tuomioistuinten langettamiin rangaistuksiin. Toisin kuin poliisi- ja syyttäjäkäytännöistä alioikeuksien tekemistä ratkaisuista on löydettävissä tilastotietoa. Liikkeelle lähdetään Seisen pitämien tilastojen avulla Helsingin raastuvanoikeudesta.

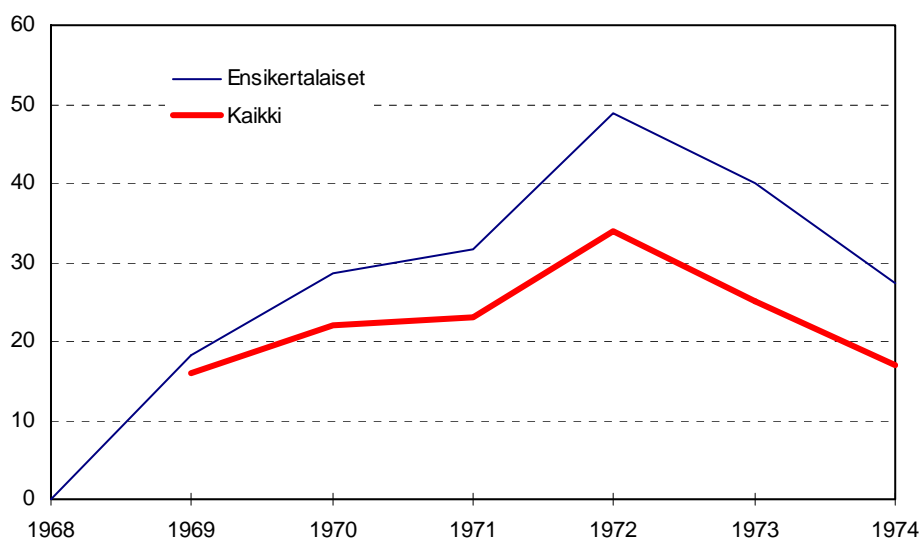
Seise piti käsittelemistään huumausainerikoksista omaa kirjanpitoa, josta T. Koskinen on julkaissut muutamia kohtia. Yksi tilasto on rakennettu pitämällä lukua ensikertalaisista. Tämä tieto on kiinnostava siitä syystä, että heidän voidaan olettaa olevan otollisia rangaistukseen tuomitsematta jättämisen kohteita. Taulukossa 4 tarkastellaan, kuinka moni huumausainerikoksesta ensimmäistä kertaa syytetyistä jätettiin tuomitsematta. Vuonna 1968 tapauksia ei Seisen mukaan ollut yhtään, mutta seuraavana vuonna niitä oli 26. Vuonna 1970 tuomitsematta jätettyjä oli 68 ja vuonna 1971 yli sata (119). Huumausainelain tultua voimaan lukumäärä kipusi 159:ään, mutta kääntyi tämän jälkeen laskuun. Vuonna 1973 tuomitsematta jätettyjä oli 105 ja seuraavana vuonna 89.

Taulukko 4 Rangaistukseen tuomitsematta jättäminen Helsingin raastuvanoikeudessa huumausainerikoksissa vuosina 1968–1974

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
<i>Ensikertalaiset</i>							
Rang. t:tta N	0	26	68	119	159	105	89
Rang. t:tta %	0	18,3	28,7	31,6	48,9	39,9	27,4
Ensi kertaa syytetyt yhteensä N	14	142	237	377	325	263	325
<i>Kaikki</i>							
Rang. t:tta %	–	16	22	23	34	25	17

Lähde: Koskinen T. 1997, 128 & Seise 1975, 329

Seise esitti vuonna 1975 julkaisemassaan kirjoituksessa joitakin lukusarjoja kokoamistaan tilastotiedoista, jolloin hän muun muassa luetteli *kaikista* huumausainerikoksista rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen prosentuaalisen osuuden (ks. taulukko 4 viimeinen rivi). Kuviossa 3 tarkastellaan rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen prosentuaalista kehitystä käyttämällä hyväksi sekä tätä että ensikertalaisia kuvaavaa lukua.

Kuvio 3 (Seise) Rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä Helsingin raastuvanoikeudessa huumausainerikoksista syytetyistä vuosina 1968–1974 (%) (Lähde: Seise 1975, 329 & Koskinen T. 1997, 128)

Kuviosta voidaan havaita, että *ensikertalaisten* keskuudessa rangaistukseen tuomitsematta jättäminen oli yleisempi seuraamus kuin kaikkien syytetyjen joukossa. Vuonna 1969 jätettiin lähes joka viides ensikertaa syytetty rangaistukseen tuomitsematta. Seuraavan kahden vuoden aikana puolestaan lähes joka kolmas. Vuonna 1972 heitä oli kaikkein eniten, sillä melkein joka toisen ensi kertaa syytetyn kohdalla luovuttiin rangaistuksesta. Tämän jälkeen kasvu taittui, mutta vuonna 1973 heitä oli vielä 40 prosenttia ja seuraavana vuonna 27 prosenttia syytetyistä. *Kaikkien* syytetyjen joukossa rangaistukseen tuomitsematta jättäminen ei ole ollut yhtä yleistä kuin ensikertalaisten kohdalla. Heidän osuutensa on vaihdellut välillä 16–34 prosenttia (ks. myös taulukko 4 (Seise)).

Koskisen teoksessa ei valitettavasti esitetä taulukoita kaikista huumausainerikoksista syytetyistä vuosilta 1968–1974. Vain vuodelta 1974 löytyy tällainen tieto. Seise on esitellyt vastaavia lukuja vuosilta 1972–1974.¹¹¹ Olen seuraavassa verrannut toisiinsa Koskisen ensikertalaisia ja Seisen kaikkia syytettyjä koskevia lukuja. Tällä tavalla on mahdollista esittää jonkinlainen arvio ensikertalaisten määrästä kaikkien syytetyjen joukossa. Vuosina 1972–1974 ensikertalaisten osuus vaihteli 42 ja 49 prosentin välillä. Seuraamuksista kerätyt tilastot paljastavat samalla mielenkiintoisen seikan kontrollin kohdentumisesta, sillä ensikertalaisten suuri määrä kertoo siitä, että poliisi on onnistunut vuosi toisensa jälkeen saamaan varsin paljon uusia huumeiden käyttäjiä kiinni.

¹¹¹ Jostain syystä Koskisella ja Seisellä on eri luku vuoden 1974 syytetyjen lukumäärästä, mutta muuten luvut vastaavat toisiaan.

T. Koskisen esittämien tietojen mukaan vuonna 1974 kaikkien syytettyjen joukosta löytyi ensikertalaisten (N=89) lisäksi vielä neljä uutta rangaistukseen tuomitsematta jätettyä henkilöä. Tämän tiedon perusteella on mahdollista arvioida, että valtaosa (96 %) rangaistukseen tuomitsematta jättämistä kohdistui ensikertalaisiin.

Seise (1975, 334) piti tilastoa myös Helsingin *hovioikeuden* vuosina 1969–1975 käsittelemistä huumausainerikoksista. Näissä tilastoissa ei kuvata ainoastaan ensikertalaisia. Kuuden vuoden aikana jätettiin hovioikeudessa yhteensä vain kymmenen henkilöä tuomitsematta rangaistukseen, mikä vastasi alle kahta prosenttia (1,8 %) sen käsittelemistä kaikista huumausainerikoksista. (Ks. liitetaulukko 1d.) Tapausten vähäisyyttä voi selittää se, että raastuvanoikeuden luovuttua rangaistuksesta tuomiosta on todennäköisesti varsin harvoin valitettu hovioikeuteen. Seise (1975, 329) myös mainitsi Helsingin hovioikeuden ottaneen raastuvanoikeutta tiukemman linjan käyttäjien tuomitsemiseen. (Hovioikeuden ankara suhtautuminen käyttäjiin kävi ilmi myös edellä esiteltäessä oikeuden antamia asian-tuntijalausuntoja huumausainelaista.)

Rangaistuskäytäntö koko maassa. Seuraavaksi esitellään minkälaisia seuraamuksia *kaikissa alioikeuksissa* tuomittiin huumausainerikoksista vuosina 1972–1973.¹¹² Taulukosta 5 ilmenee, että vuonna 1972 jätettiin tuomitsematta rangaistukseen 250 henkilöä, mikä vastasi 28 prosenttia huumausainerikoksista syytetyistä. Tarkasteltaessa vain huumeiden käyttämisestä syytettyjä luku oli 38 prosenttia.¹¹³ Vuonna 1973 jätettiin tuomitsematta 129 henkilöä, mikä vastasi 16 prosenttia syytetyistä. Huumeiden käytöstä syytettyjä tarkasteltaessa luku oli 22 prosenttia.¹¹⁴

¹¹² Tiedot ovat peräisin oikeuskanslerilta, joka seurasi syyttämättäjättämispäätösten lisäksi rangaistuskäytäntöä huumausainerikoksissa keräämällä tuomioita kaikista alioikeuksista (Syyttäjäsanomien 1/1972, 1). Eri huumausainerikosten tekotavat käyvät ilmi liitetaulukosta 1c.

¹¹³ Oikeuskanslerin mukaan käytöstä rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä oli 206, kun taas pelkästä käytöstä syytettyjä oli 543 (ks. myös liitetaulukko 1c).

¹¹⁴ Pelkästä käytöstä rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä oli 101 ja vastaavasti syytettyjä 462 (ks. myös liitetaulukko 1c).

Taulukko 5 Alioikeuksissa huumausainerikoksista annetut tuomiot vuosina 1972–1973

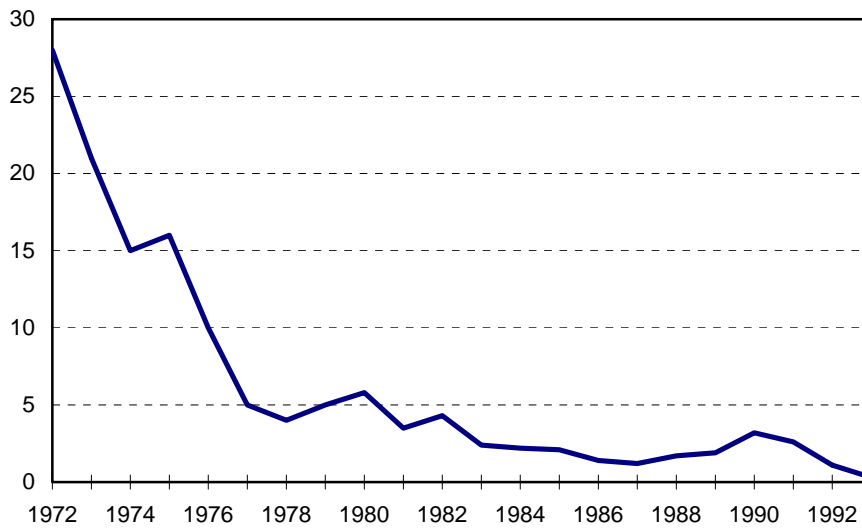
	1972		1973	
	N	%	N	%
Sakko	491	54,3	539	67,9
Vankeus	154	17,0	116	14,6
Kuritushuone	9	1,0	10	1,3
Rang. t:ttä	250	27,7	129	16,2
Yhteensä	904	100	794	100
Syyte hylätty tai jätetty tutkimatta	16		29	

Lähde: Syyttäjäsanommat 1/1974, 9–10

Taulukosta 5 käy ilmi, että rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen määrä näyttäisi vähentyneen heti vuoden 1972 jälkeen. Tähän otti kantaa myös Seise. Hän kirjoitti vuonna 1975, että Helsingin raastuvanoikeudessa oli havaittavissa kannanmuutos, sillä huumeiden käyttäjiä ei enää jätetty vastaavissa tapauksissa tuomitsematta kuin aikaisemmin. (Mt., 329.) Tähän kysymykseen pureudutaan seuraavaksi käyttämällä lähteenä Tilastokeskuksen julkaisemia valtakunnallisia tilastoja.

5.2.4 Rangaistuskäytännön kiristyminen

Huumausainelain tultua voimaan tuomitsematta jättäminen oli varsin yleistä, mutta muutaman vuoden kuluessa rangaistuskäytäntö kiristyi. Kun vuonna 1972 rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä oli 28 prosenttia huumausainerikoksista syytetyistä, pieneni heidän lukumääränsä vuosi vuodelta. Vuonna 1976 jätettiin vielä joka kymmenes tuomitsematta, mutta seuraavina vuosina heidän osuutensa putosi viiden prosentin tuntumaan. Vuodesta 1983 lähtien rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä on ollut vuosittain parin prosentin verran. Kuvioista 4 käy ilmi, miten tuomitsematta jättämisen merkitys seuraamusjärjestelmässä menetti vähitellen merkitystään.

Kuvio 4 Rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen osuus alioikeuksissa huumausainerikoksista syytetyistä vuosina 1972–1993 (Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)

Rangaistuskäytännön muutokseen kiinnitettiin huomiota jo 1970-luvulla. Taulukossa 5 esitettyjen tietojen mukaan vuonna 1973 tuomitsematta jätettyjä oli edellisvuotta vähemmän. Myös taulukosta 4 käy ilmi, miten rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä oli eniten vuonna 1972, mutta sen jälkeen heidän lukumääränsä väheni. Lahti pohti tätä kysymystä väitöskirjassaan (1974) ja turvautui Syyttäjäsanomissa esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan lukujen pienentymisen takana oli poliisin toimien kohdistuminen niin sanottuihin päätekijöihin (ks. edellä II.5.1.2). Myös Santavuori (1979, 77) turvautui samaan selitykseen muutamia vuosia myöhemmin kertoesaan tuomitsematta jätettyjen lukumäärän kutistuneen Helsingin raastuvan-oikeudessa vuosina 1977–1978 neljään prosenttiin.

Santavuoren (1979, 77) mukaan tuomitsematta jätettyjen lukumäärän pienentyminen selittyisi törkeiden huumausainerikosten kasvulla, jolloin käytöstä syytettyjen määrä olisi vähentynyt. Tarkasteltaessa liitetaulukossa 1e esitettyjä lukuja havaitaan kuitenkin, että törkeiden huumausainerikosten lukumäärä oli niin pieni, etteivät ne saa aikaan tällaista muutosta seuraamustilastoihin.

Oikeusoppineilla on ollut vaikeuksia tulkita tilastoja. Jos poliisi olisi todella onnistunut keskittämään voimavaransa päätekijöiden kiinnisaamiseen, olisi mielestäni luultavaa, että tämä olisi heijastunut huumausainerikoksista annettuihin seuraamuksiin. Vertailtaessa taulukossa 5 esitettyjä tilastotietoja vuosilta 1972–1973 havaitaan kuitenkin, että sakkorangaistusten osuus oli noussut 54 prosentista 68 prosenttiin. Tästä syystä selitystä tuomitse-

matta jättämiskäytännössä tapahtuneeseen muutokseen on haettava muualta.

Kontula (1986) on tutkinut rangaistuskäytäntöä huumausainerikoksissa. Hänen mukaansa tuomitsematta jättämisen yleisyys 1970-luvun alussa selittyi sillä, että alle 18-vuotiaisiin huumeita kokeilleisiin nuoriin ja pienten määrien käyttäjiin suhtauduttiin lievästi, minkä takia heidän kohdallaan luovuttiin yleensä rankaisemisesta. Kun huumeiden käytöstä syytettyjen keski-ikä alkoi vähitellen nousta, pieneni samalla rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen osuus. (Mt., 160.)

Myös Lahden (1974, 179) mukaan syytetyn ikä oli yksi tärkeä tuomitsematta jättämisen yleisyyteen vaikuttava tekijä. Santavuori (1979, 79) toi ilmi, että vuonna 1978 Helsingin raastuvanoikeudessa oli vain tusinan verran alaikäisiä huumausainerikoksista syytettyä. Tämän hän arveli heijastavan sitä, että huumeongelma ei ollut silmään pistävästi varhaisnuorison ongelma, eivätkä huumeet olleet enää muotia.

Kuviota 4 Toimenpiteistä luopumisesta voi lukea myös niin, että se kertoo omalta osaltaan ensimmäisen huumausaineaallon noususta ja laskusta, mikä välittyi kontrollikoneiston toiminnassa. Poliisi onnistui alussa saamaan varsin paljon huumeita kokeilleita ensikertalaisia kiinni, joista monet olivat nuoria. Rangaistukseen tuomitsematta jättämistä pidettiin heille sopivana seuraamuksena. Kontula (1986) on käyttänyt samantapaista selitystä arvioissaan, että tilastoista ilmenevä nuorten osuuden selvä kasvu 1960-luvun lopulla kertoi uuden huumeiden käyttäjäpolven synnystä. Heistä osa jatkoi käyttämistään, eikä 1970-luvulla ilmaantunut enää kovin monia uusia tulokkaita. Tästä syystä huumausainerikoksista syytettyjen keski-ikä nousi vähitellen, mikä näkyi rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen määrän pienene-
misenä. (Mt., 39–42, 158–160.)

Käyttäjien keski-ään nousu ei ole Kontulan mielestä ainoa rangaistuskäytännön muutosta selittävä tekijä, sillä kysymys on myös tuomareiden tiukemmasta asennoitumisesta huumeiden käyttäjiin. Helsingin raastuvanoikeuden huumausainerikoksia käsitellyt osasto sai vuonna 1975 uuden puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan, jotka ottivat aikaisempaa ankaramman linjan huumausainerikoksissa. Tällä osastolla käsiteltiin huomattava osa kaikista Suomen huumausainerikoksista. Osasto toimi ilmeisesti myös esimerkkinä muille tuomioistuimille rangaistuskäytännön muotoutumisessa, eikä käyttäjiä jätetty tuomitsematta rangaistukseen sen yleisemmin muuallakaan. Kontulan onkin arvioinut, että yksittäisillä tuomareilla on ollut yllättävän voimakas vaikutus huumausainerikoksissa omaksuttuun rangaistuskäytäntöön. (Kontula 1986, 161, Kontula 1988, 131–133.)

Mielestäni Kontulan edellä esittämien selitysten rinnalle on nostettava vielä yksi tekijä: on tarkasteltava miten toimenpiteistä luopumista on yleensä sovellettu muissa rikoksissa ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet tähän. Ennen sitä luodaan silmäys rangaistuskäytännön vakiintumiseen 1970–1980-luvuilla.

5.3 Rangaistuskäytännön vakiintuminen

5.3.1 Käyttäjien etsiminen tilastoista

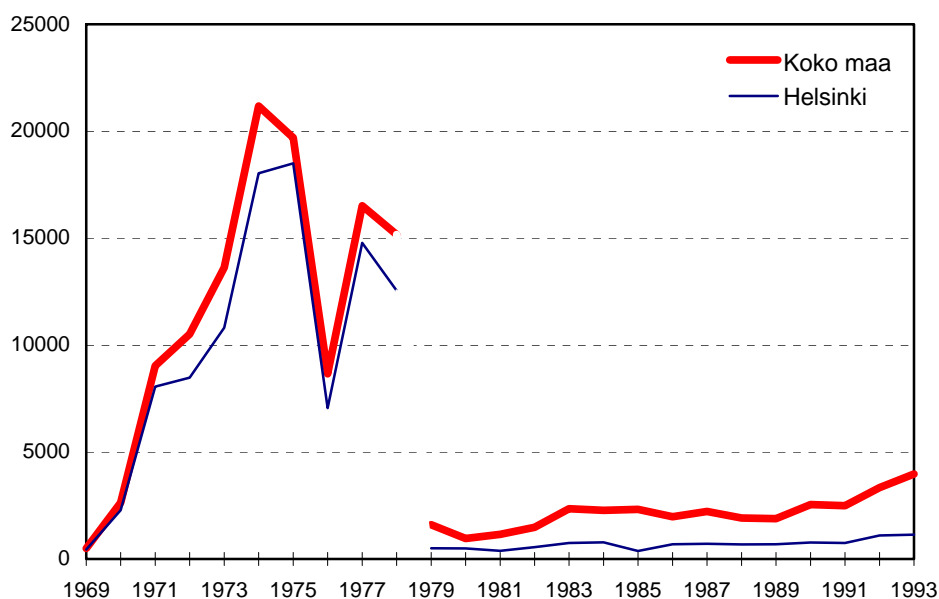
Poliisin tietoon tulleet huumausainerikokset kääntyivät laskuun 1970-luvun puolen välin jälkeen. Kyse oli ennen kaikkea tilastointitavan muuttamisesta, mutta myös muilla mittareilla mitattuna ensimmäinen huumausaineaalto osoitti laantumisen merkkejä. 1980-luvulla poliisin tietoon tuli keskimäärin 1 800 huumausainerikosta vuodessa, kun niitä 1970-luvulla kirjattiin keskimäärin lähes 12 000 vuodessa.

T. Koskisen (1997, 79) mukaan poliisi muutti tilastointia huumausainerikoksissa 1970-luvun puolella välissä, jolloin kaikkia henkilön tekemiä huumausainerikoksia alettiin käsitellä yhtenä tilastoitavana rikoksena. Muissa lähteissä on todettu, että muutos tapahtui vasta vuonna 1979.¹¹⁵ T. Koskisen (1997, 79) mielestä uudistuksen jälkeen tilastot antoivat aikaisempaa luotettavamman kuvan huumausainerikollisuuden kehityksestä, kun niitä ”ei voitu enää manipuloida osarikosten lukumäärän avulla”. Poliisin toimintaa koskevissa tutkimuksissa on kuitenkin kiinnitetty huomiota siihen, että huumausainerikosten kirjaamistavoissa esiintyy yhä edelleen vaihtelua niin vuosittain kuin eri paikkakuntienkin välillä.¹¹⁶

Kuviosta 5 käy ilmi, että rikokset keskittyivät 1970–1980-luvuilla pääkaupunkiin, josta oli peräisin yli 80 prosenttia huumausainerikoksista. 1980-luvulle tultaessa tässä asiassa tapahtui selkeä muutos, sillä Helsingissä kirjattiin enää noin joka kolmas maan huumausainerikoksista. (Ks. liitetaulukko 1f.) Tämän on arveltu johtuvan siitä, että poliisi on aikaisempaa paremmin oppinut tunnistamaan huumeiden käyttöä pääkaupungin ulkopuolella (esim. Kinnunen 1996, 141).

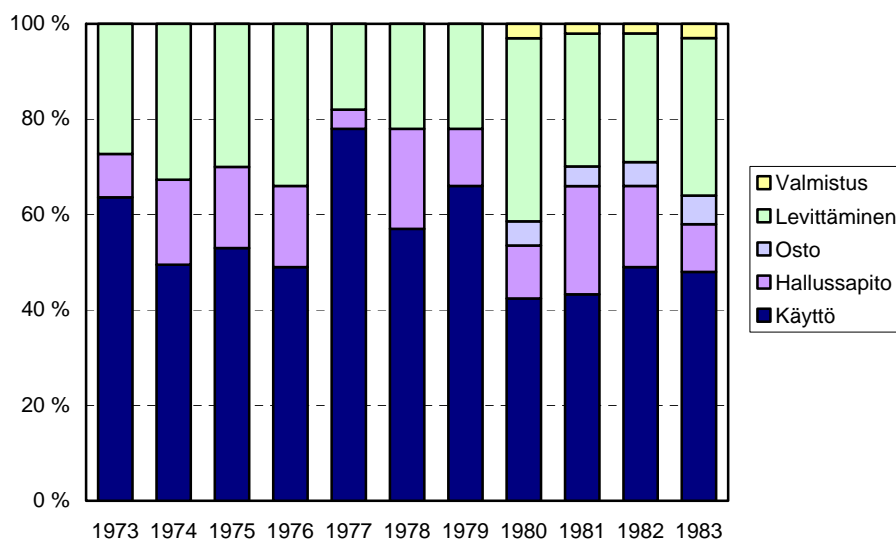
¹¹⁵ Ks. esim. Takala 1985, 22, Utriainen & Hakonen 1985, 178–179, Kontula 1986, 14. Vuonna 1976 huumausainerikosten määrä putosi puoleen edellisestä vuodesta. Kyse ei välttämättä ole kirjaamistavan muutoksesta, vaan huumausainevalvonnan katkeamisesta poliisilakon takia. Tällöin tapahtui myös monissa muissa rikoksissa laskua ks. tarkemmin Takala 1976, 115 ss.

¹¹⁶ Ks. esim. Kontula 1986, 13–16, Kinnunen 1996, 10–11, Korander 1998, 373, Korander 1999b, 253–256.

Kuvio 5 Poliisin tietoon tulleet huumauserikokset vuosina 1969–1993 (Lähde: Tilastokeskus)

Poliisin pitämistä tilastoista ei pysty suoraan näkemään, kuinka moni rikosepäily koskee ainoastaan huumeiden käyttämisestä. Vasta vuonna 2001 voimaan tulleen huumauserikosten käyttökäytännön uudistuksen jälkeen tämä seikka on helposti todennettavasti tilastoista (ks. kuvio 12). Tätä aikaisemmin Keskusrikospoliisi tarjosi mielenkiintoisen tiedon huumauserikosten tekotapojen jakautumisesta. Seuraavassa kuviossa esitetyt tiedot perustuvat Kontulan (1986) julkaisemaan taulukkoon.

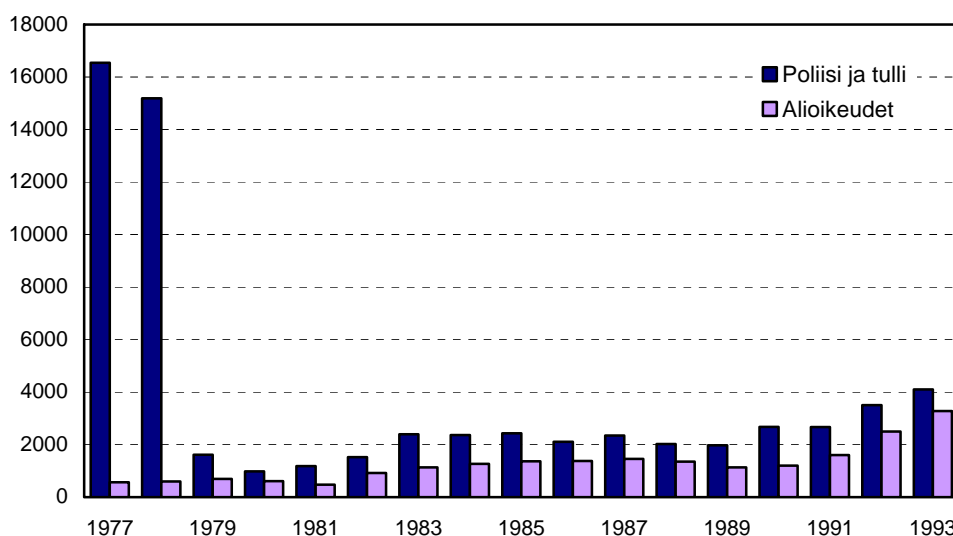

Kuvio 6 Huumauserikosten tekotapa Keskusrikospoliisin mukaan vuosina 1973–1984 (Lähde: Kontula 1986, 98)

Keskusrikospoliisi luokitteli huumausainerikokset vakavimman rikosepäilyyn mukaan, jolloin lievintä tekoa edusti huumeiden käyttäminen ja kaikkein vakavinta myyminen (Kontula 1986, 97). Alkuperäisessä tilastossa on eroteltu toisistaan huumausaineiden salakuljetus, välitys, kaupaksi tarjoaminen, levitys, luovutus ja myynti, mutta ne on kuviossa 6 yhdistetty yhdeksi ”levittämistä” koskevaksi tekemuodoksi. Vuonna 1980 tilastoon lisättiin uusi ”ostamista” kuvaava luokka, johon siirtyi osa aikaisemmin ”käytöksi” lasketuista tapauksista (Kontula 1986, 99). Kuviosta käy ilmi, että Keskusrikospoliisin arvion mukaan suurin osa rikosepäilyistä on koskenut pelkkää käyttämistä.

Poliisin vuonna 1982 tietoon tulleista huumausainerikoksista tehdyn erillisselvityksen mukaan 92 prosenttia epäillyistä henkilöistä oli huumeiden käyttäjiä, mutta osaa heistä epäiltiin samalla huumeiden levittämisestä, valmistamisesta tai viljelemisestä. Yhdeksän kymmenestä epäillystä oli tekemisissä ainoastaan yhden huumausaineen kanssa. Rikoksen kohteena oli kannabista 72 prosentissa tapauksista. Poliisi onnistui takavarikoimaan huumausaineita vain noin joka kolmannelta rikoksesta epäillyltä henkilöltä. (Heinonen 1983, 18, 24–25, 32.)

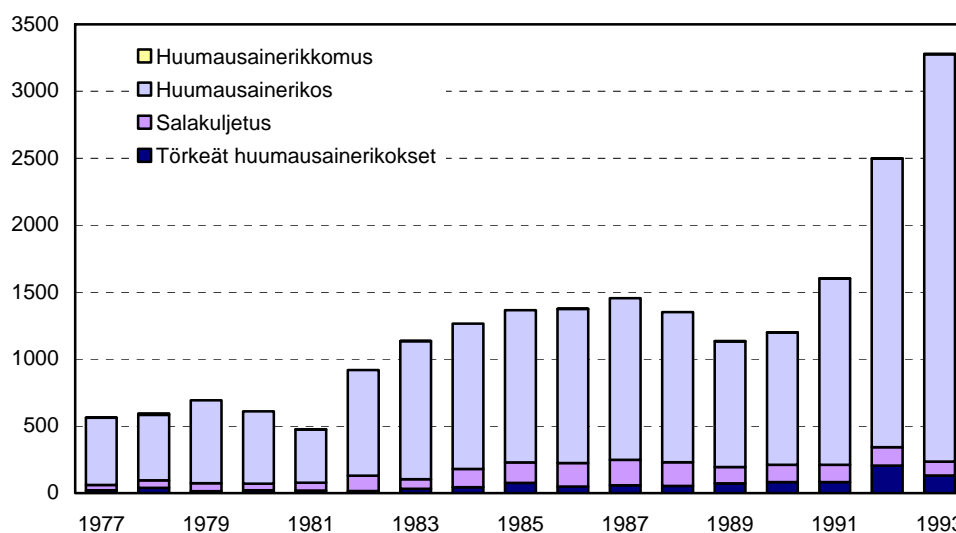
Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan tilastoidun huumausainerikollisuuden kehitystä turvautumalla tuomioistuinten käsittelemiin rikoksiin. Kuviossa 7 on vielä kertaalleen vertailtu eri tilastolähteitä. Ensimmäinen palkki kuvastaa poliisin ja tullin tietoonsa saamien huumausainerikosten lukumäärää, kun taas vieressä olevan pienempi palkki kuvaa alioikeuksien käsittelemien rikosten määrää.

Kuvio 7 Poliisin ja tullin tietoon tulleet huumausainerikokset sekä alioikeuksissa annetut syyksi lukevat tuomiot vuosina 1977–1993 (Lähde: Tilastokeskus)

Kuviosta havaitaan, että vielä vuosina 1977–1978 poliisitilastot antoivat varsin erilaisen kuvan huumausainerikosten määrästä kuin tuomioistuinitilastot. Tämän jälkeen ne ovat selvästi lähestyneet toisiaan. Tilastoitujen tapausmäärien välillä oleva ero selittyy useilla tekijöillä. Poliisitilastoissa lasketaan rikoksia, kun taas tuomioistuimissa tilastointiyksikkönä on tuomittu henkilö. Tämä tarkoittaa sitä, että yksittäinen henkilö voidaan tuomita samalla kertaa hänen tekemistään useista huumausainerikoksista. Rikosprosessi on voinut päättyä ennen käräjiä myös poliisin tai syyttäjän toimesta. Esimerkiksi osa huumausainerikosepäilyistä osoittautuu aiheettomiksi tai syyttäjää voi arvioida näytön riittämättömäksi.

Seuraavassa kuviossa esitellään, minkälaisista huumausainerikoksista alioikeuksissa on annettu tuomioita vuosina 1977–1993. Pylvään alimmassa tummassa osassa kuvataan törkeiden huumausainerikosten yhteenlaskettu lukumäärä. Toiseksi erottuvat salakuljetukset. Perustunnusmerkistön mukaisia huumausainerikoksia on ollut eniten, jolloin oli kyse käytöstä, hallussapidosta tai levittämisestä. Huumausainerikkomuksia oli alioikeuksissa niin vähän, että ne tuskin erottuvat pylväässä ylimpänä.¹¹⁷ Vuosina 1977–1993 törkeitä rikoksia oli alle viisi prosenttia kaikista huumausainerikoksista (4,7 %). Salakuljetuksia oli alle kymmenen prosenttia (8,8 %). Huumausainerikkomuksia oli todella vähän (0,1 %). Suurin osa tuomioista muodostui perustunnusmerkistön mukaisesta huumausainerikoksesta (86,3 %).

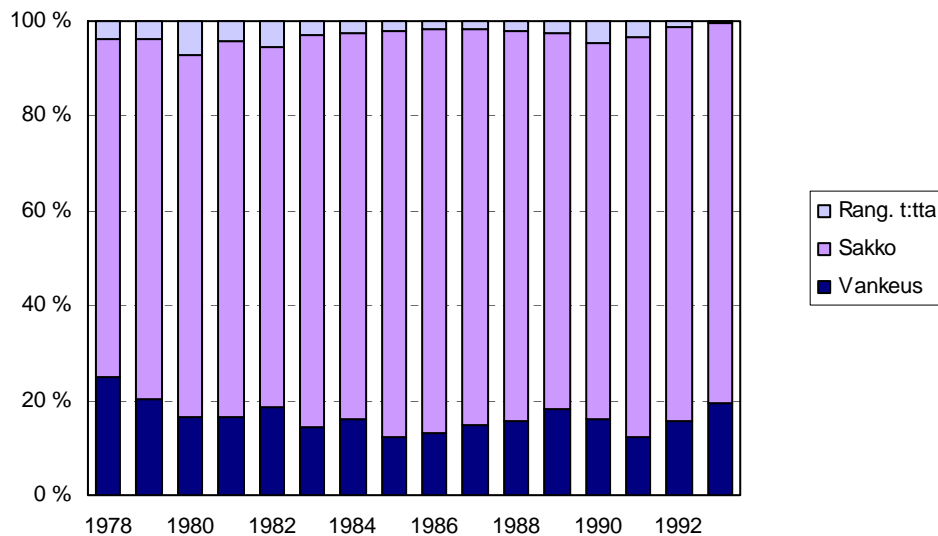

Kuvio 8 Kaikki syyksi lukevat huumausainerikokset alioikeuksissa vuosina 1977–1993 (Lähde: Tilastokeskus)

Tuomioistuinitilastoista ei pysty ilman Seisen kaltaista erillisselvitystä selvittämään, mikä oli pelkästä käytöstä tuomittujen lukumäärä. Ilmi saadun

¹¹⁷ Lukumäärät löytyvät liitetaulukosta 1e.

huumausainerikollisuuden vakavuutta on mahdollista arvioida tarkastelemalla, minkälaisia seuraamuksia huumausainerikoksista on tuomittu. Seuraavassa kuviossa esitetään perustunnusmerkistön mukaisesta huumausainerikoksesta päärikoksena tuomitut seuraamukset vuosina 1978–1993.

Kuvio 9 Perustunnusmerkistön mukaisesta huumausainerikoksesta annetut syyksi lukevat tuomiot alioikeuksissa vuosina 1978–1993 (Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen päärikosperusteisista luvuista)

Kuviosta havaitaan, että seuraamuskäytäntö on pysytellyt vakaana. Valtaosassa alioikeuksissa annetuista tuomioista oli kyse sakkorangaistuksesta. Ajanjaksolla 1978–1985 sakon sai 79 prosenttia huumausainerikoksesta tuomituista, vuosina 1986–1993 puolestaan 82 prosenttia. Sakkorangaistukset pysyttelivät reilusti alle 30 päiväsakon tuntumassa. Seuraamusten lievyys kertoo siitä, että tuomioistuimissa on käsitelty varsin paljon vähäisiä huumausainerikoksia. Kontulan (1986, 235) arvion mukaan huumausainerikoksissa oli tavallisesti kyse hasiksen käyttämisestä, hallussapitämisestä tai hankkimisesta omaa käyttöä varten.¹¹⁸ Santavuoren (1979, 78) mukaan syyttäjien pitämistä tilastoista kävi ilmi, että Helsingissä käyttäjä selvisi sakoilla, kun taas muualla maassa oli käytöstä tuomittu jonkin verran vankeusrangaistuksiakin.¹¹⁹

¹¹⁸ Vastaavalla tavalla on arvioitu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisemissa Rikollisuustilanne-katsauksissa ks. esim. 1990, 68.

¹¹⁹ 1970-luvun lopulla tehtiin muutama iso heroiniä koskeva takavarikko. Risto Veijalaisen (1979) mukaan kyse oli kiinalaisesta mafiasta, joka oli yrittänyt viedä heroinin Suomen kautta muiden maiden markkinoille. Vaikka lastia ei ollut tarkoitettu suomalaisille markkinoille, se ei voinut hänen mielestään olla aiheuttamatta huolta. Mt., 83. Santavuoren (1979) mukaan rangaistusasteikon riittävyys oli koetuksella tuomitessa lähes

Toimenpiteistä luopuminen olisi voinut olla varsinkin ensikertalaisille varteenotettava seuraamusvaihtoehto. Poliisin itsensä esittämän arvion mukaan sen tietoon tuli vuositasolla alle 1 100 huumeiden käyttäjää, joista suuri osa oli rikoksenuusijoina entuudestaan tuttuja. Uusien käyttäjien määrä nousi vuodessa korkeintaan muutamaan sataan. (Veijalainen 1979, 83.)

5.3.2 Tuomitsematta jätetyistä tapauksista

Rangaistukseen tuomitsematta jätetyt huumausainerikokset olivat hyvin vähäisiä. Utraisen ja Hakosen (1985) mukaan henkilö jätettiin tuomitsematta rangaistukseen esimerkiksi silloin, kun hän oli käyttänyt yhden keran korvauksetta tarjottua huumetta. Tosin oikeuskäytäntö ei ollut yhtenäinen, sillä useista vastaavista teoista oli seuraamuksena sakkorangaistus. Nuoruusperusteella tuomitsematta jätetty saattoi toisinaan syyllistyä hie-man vakavampaan tekoon, kuten esimerkiksi vähäiseen huumeiden myymiseen. (Mt., 207.) Myös Kontulan (1988, 131) mukaan oikeuskäytäntö ei ollut yhtenäinen, sillä tuomitsematta jättämistä sovellettiin vain osaan alle 18-vuotiaista huumeita kokeilleista.

Myös syyttämättä jättäminen huumausainerikoksissa pysytteli hyvin harvinaisena (ks. esim. Lindstedt 1989, 213). Niin ikään Marja Sulin (1993) toi ilmi tutkiessaan syyttämättäjättämiskäytäntöä, että vain pieni osa päätöksistä kohdistui huumausainerikoksiin. Hänen havaintojensa mukaan kyse oli edelleen hyvin vähäisistä huumausainerikoksista. Esimerkiksi eräskin syyttämättä jätetty oli syyllistynyt siihen, että hän oli pitänyt hallussaan yhtä Diapam-tablettia.¹²⁰

Seuraamuskäytännön lievyys kertoo samalla siitä, että syytteitä on nostettu ja rangaistuksia tuomittu juuri sellaisista vähäisistä rikoksista, joissa ainakin osassa olisi voitu soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Santavuori (1979, 77–78) totesi, että huumeiden käyttäjä tuomittiin yleensä sakkorangaistukseen tuomitsematta jättämisen ollessa harvinaista.

maksimirangaistuksia 5:stä, 7:stä ja 11:sta kilosta heroïinia. Hän epäili kansainvälisen kehityksen johtavan välttämättä tarpeeseen korottaa rangaistusasteikkoja. Mt., 76, 78. Vetoamalla muissa maissa oleviin korkeampiin rangaistusasteikkoihin tai ankarampiin tuomioihin ei kuitenkaan yleensä oteta huomioon, että Suomessa rikoksen kohteena olevat huumemäärät osoittautuvat vertailussa varsin vaatimattomiksi. Tämä käy ilmi esimerkiksi tarkasteltaessa eri maita koskevia takavarikkotietoja (esim. Kontula 1986, 224 ss). Tuoreemmista vertailuista ks. esim. MacCoun & Reuter 2001, 214–218, UN 2006, 289, 305, 320–321, 329, 338–339, 343–344. Ks. myös www.emcdda.europa.eu.

¹²⁰ Mt., 17–20, 33. Sulinin aineisto perustui vuonna 1991 syyttämättä jätettyihin tapauksiin.

Kontula (1988, 131–133) kritisoi toimenpiteistä luopumisen vähäistä käyttöä. Hän arvioi, että 1980-luvun lopulla tuomittiin rangaistukseen 500–600 sellaista henkilöä, jotka olisi pitänyt jättää syyttämättä tai tuomitsematta. Tilastoista heitä löytyi kuitenkin vain keskimäärin 16 henkilöä vuodessa (ks. liitetaulukko 5).

5.3.3 Toimenpiteistä luopuminen pysyi poikkeussäännöksenä

Syyttämättä ja rangaistukseen tuomitsematta jättämisen harvinaisuutta huumausainerikoksissa selittää mielestäni se, että näiden säännösten soveltaminen oli harvinaista myös muissa rikoksissa. Lainopillisesta näkökulmasta katsottuna toimenpiteistä luopuminen on kehittynyt hyvin hitaasti osaksi rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää. Hieman yksinkertaistaen voi todeta, että rikosprosessin jäykkyyttä pidettiin kauan hyvänä asiana. Poliisin piti ilmoittaa selvittämänsä rikokset syyttäjälle, syyttäjän oli syyte-pakkoperiaatteen mukaan nostettava syyte ja tuomioistuimessa langetettiin absoluuttisen rangaistusteorian hengessä rikoksesta rangaistus. Toimenpiteistä luopumiseen suhtauduttiin pitkään varauksellisesti, koska sen katsottiin vaarantavan oikeusturvaa, heikentävän yhdenvertaisuutta ja ennustettavuutta sekä horjuttavan luottamusta viranomaisien tekemien toimien tasa-puolisuuteen. Sen pelättiin myös vähentävän rangaistuksen yleisestävää vaikutusta. (Ks. esim. Lahti 1974, 243–246.)

Toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä pidettiin poikkeuksena, minkä takia oikeuskirjallisuudessa päädyttiin antamaan varsin varovaisia tulkintasuosituksia: säännöksiä oli tulkittava suppeasti ja sovellettava varoen. Tosin tuomitsematta jättämistä ei pidetty yhtä arveluttavana kuin ilmoittamatta tai syyttämättä jättämistä. Erityisiä epäilyjä kohdistettiin poliisille ja syyttäjille uskottua harkintavaltaa kohtaan. Tavallisten poliisimiesten katsottiin saavan liikaa valtaa ja esille nostettiin jopa korruption mahdollisuus. Syyttäjienkään ammattitaitoon ei luotettu, ja heidän uskottiin olevan alttiita ulkopuoliselle painostamiselle. Varauksellista suhtautumista perusteltiin myös sillä, että rikoksesta epäillyn oikeusturvasta pystytään huolehtimaan parhaiten tuomioistuimessa.¹²¹ Soveltamiskäytäntö toimenpiteistä luopumisessa muodostui verrattain tiukaksi, ja korkein oikeus asettui tukemaan tätä kehitystä.¹²²

¹²¹ Ks. esim. Lahti 1974, 102–103, 558–559, Jonkka 1991, 197–198, Lappi-Seppälä 1991, 903–904, 911–912. Ks. myös esim. Heinonen 1970, 662–664.

¹²² KKO antoi vielä 1980-luvun alkupuolella joukon ratkaisuja, joissa tuomitsematta jättämisen alue rajattiin erittäin suppeaksi ks. tarkemmin Lappi-Seppälä 1987, 617 ss., Lappi-Seppälä 1991, 903–904.

Kriminologisesta näkökulmasta on kiinnostavaa, että toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten soveltamisen on todettu riippuvan myös *asenteellisista* tekijöistä, jolloin merkityksellistä on, miten lainsoveltaja suhtautuu näiden säännösten asemaan osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää.¹²³ Esimerkiksi syyttäjistä on esitetty, että rangaistusten yleisestäävyyttä korostanut ajattelutapa oli juurtunut syvälle syyttäjien ratkaisukäytäntöön, minkä vuoksi syyttäjät käyttivät kapeaa valtaansa syyttämättä jättämiseen pidättyvästi.¹²⁴

Tämä seikka on vahvistettu useissa empiirisissä tutkimuksissa. Matti Joutsen ja Jorma Kalske tekivät 1980-luvun alussa osana kansainvälistä tutkimusta empiirisen selvityksen syyttäjien syyteharkinnassa vaikuttavista tekijöistä Suomessa. Tutkimuksesta kävi ilmi, että suomalaiset syyttäjät painottivat syyteharkinnassa ulkomaisia kollegojaan enemmän yleistä etua, jonka he tulkitsivat tarkoittavan sitä, että yleisestäävyyden nimissä oli lähes aina nostettava syyte. He päätyivät vain harvoin tekemään päätöksen seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä.¹²⁵ Toisaalta Kalske (1984) on huomauttanut, että tutkimuksessa syyttäjien ratkottavaksi annetut tapaukset olivat jokseenkin vakavia, joten syyteen nostamiseen päätyminen ei ole yllättävää. Tästä huolimatta tutkimus ilmensi hänenkin mielestään legaliteettiperiaatteen vahvaa asemaa suomalaisessa rikosprosessissa. (Mt., 37–38.)

Joutsenen (1986) mukaan syyttäjien päätöksenteossa yleisestäävyyden korostamisen ei pitäisi olla ratkaiseva päätöksentekokriteeri. Hän perusteli näkemystään sillä, että yleisestäävyyden saavuttaminen ei välttämättä edellytä oikeuskäsittelyä, koska jo poliisin kanssa tekemisiin joutuminen voi olla riittävä osoitus rikokseen suunnatusta arvovaltaisesta paheksumisesta. Joutsen arveli, että syyttäjien ratkaisuun nostaa syyte voi vaikuttaa tietoisuus siitä, että poliisi ei ole nähnyt tarpeelliseksi luopua toimenpiteistä. Hän ehdotti, että syyttäjien koulutuksessa pitäisi painottaa enemmän syyttämättä jättämistä. Joutsen arveli lisäksi, että syyttäjien ratkaisukäytäntöön nostaa syyte voi vaikuttaa sekin, että oikeuskansleri kävi tarkastuskäynneil-

¹²³ Ks. esim. Heinonen 1970, 660–661, Anttila & Heinonen 1974, 176, Lahti 1974, esim. s. 199–202.

¹²⁴ Ks. esim. Jääskeläinen 1997, 7, 126, 135. Sittemmin on katsottu, että yleisen lainkuullaisuuden ylläpitäminen ei vaadi niin säänneltyä rangaistusten käyttöä kuin aikaisemmin ks. esim. Lahti 1985a, 20. Ks. tarkemmin III.12.5.1.

¹²⁵ Tutkimustuloksista tarkemmin ks. Joutsen & Kalske 1984, esim. s. 44–48, 65–70. Lähes *kaikki* Suomen syyttäjät osallistuivat tähän tutkimukseen (mt., 39, 41). Kansainvälisen seuraamuskäytäntöä koskevan vertailututkimuksen vaikeuksista ks. esim. Lappi-Seppälä 1991, 906–907.

lään läpi syyttämättäjättämispäätöksiä. Oikeuskanslerin antamat ohjeet eivät myöskään rohkaisseet syyttämättä jättämiseen. (Mt., 73–76, 80.)

Jukka Lindstedtin (1989, 215) tekemä empiirinen tutkimus syyttämättä jättämisestä antoi vahvistusta käsitykselle, jonka mukaan syyttäjät seurasivat tarkasti oikeuskanslerin antamia ohjeita. Jos oikeuskansleri määritteli jonkin rikoslajin syyttämättä jättämisen ulkopuolelle, ohje saneli syyttäjien noudatteleman linjan. Toisaalta oman käsitykseni mukaan oikeuskanslerin huumausainerikoksista antama ohje päinvastoin rohkaisi syyttämättä jättämiseen tietyissä tapauksissa, mutta ohjeesta huolimatta syyttämättä jättämissä ei juurikaan tehty.

Myös Jaakko Jonkka (1991) sai tekemissään empiirisissä tutkimuksissa vahvistusta sille, että syyttäjistö edusti toimenpiteistä luopumisessa pidättyvää linjaa. Hänen mukaansa lainsäädäntö olisi kyllä sallinut joustavamman tulkinnan laista kuin minkä syyttäjät olivat omaksuneet. Jonkan mielestä syyttäjien asennoitumista leimasi vastuu rikosoikeudellisen järjestelmän yleisestä tehon säilyttämisestä. Syyttäjät pelkäsivät, että jos he eivät vie yksittäistä tapausta tuomioistuimeen, rangaistusuhan yleisestä teho heikkenee. (Mt., 326–332.)

Harkintavallan käyttämistä voi jäsentää myös tarkastelemalla, pidetäänkö säännöksiä poikkeuksina vai kuuluvatko ne kiinteänä osana seuraamusjärjestelmään (Lappi-Seppälä 1991, 907). Jonkan (1991, 326–328) mukaan syyttäjät pitivät syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä poikkeuksina, eikä varsinaista punnintaa eri ratkaisuvaihtoehtojen välillä tehty.

Lappi-Seppälä (1991) onkin todennut, että toimenpiteistä luopumisessa on kysymys ennen kaikkea rangaistuksesta ja sen käytöstä luopumisesta. Tästä syystä käsityksemme rangaistuksen käytön perusteista vaikuttavat syihin, joiden takia ei ole aina välttämätöntä tuomita rangaistusta. Esimerkiksi nuorten kohdalla rangaistuksella tavoiteltiin aikanaan nuoren parantamista. Jos hänen voitiin otaksua ojentuvan ilman rangaistusta, oli mahdollista luopua syytteen nostamisesta tai rangaistuksen langettamisesta. Lappi-Seppälän mukaan: ”Muihin kuin nuoriin sovellettua rangaistusjärjestelmää hallitsi kuitenkin pitkään ehdoton sovitusajatus ja pelotepreventio. Ajatus rangaistuksesta luopumisesta on absoluuttiselle sovitusajatukselle jo käsitteellisesti mahdoton – rikos oli rangaistuksen paitsi välttämätön myös riittävä edellytys. Pelotevaikutukseen tähtäävä yleisestäävyys taas suhtautuu lähtökohtaisesti kielteisesti kaikkiin yriytyksiin lieventää rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää.” (Mt., 911.)

Kriminaalipolitiikassa ryhdyttiin 1970-luvulla kiinnittämään huomiota erilaisten keinojen hyötyihin, mutta samalla niistä aiheutuviin kustannuksiin ja heittoihin. Perinteisten repressiivisten keinojen rinnalle etsittiin muitakin vaihtoehtoja. Myös käsitys perinteisen rankaisemisen tehosta ja vaikutuksista alkoi olla varsin pessimististä. Kriminaalipolitiikassa tehtiin uusia tavoitteenasetteluja ja keinovalikoimaa laajennettaessa korostettiin kustannus-hyöty-ajattelua. (Ks. esim. Anttila & Törnudd 1970, 183 ss., Lahti 1972, 223.) Tähän kehitykseen sopi hyvin toimenpiteistä luopumista koskevan säännösten kehittäminen osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää (Lappi-Seppälä 1991, 911–912).

Tästä huolimatta on vielä kertaalleen kiinnostava pohtia sitä, miksi huumausainerikoksissa ei haluttu soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä, vaikka tätä oli painotettu huumausainelakia säädettyä.

5.3.4 Miksi huumeiden käyttäjiä rangaistiin?

Huumausainelakia säädettyä erimielisyyttä aiheutti huumeiden käytön kriminalisointi. Lopputuloksena käytöstä tuli rangaistavaa vieläpä varsin ankaralla rangaistusasteikolla; sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Samalla kuitenkin lain esitöissä korostettiin, että huumeiden käyttäjiin ja omaa käyttöä varten huumeita hallussapitäviin tulisi soveltaa säännöksiä toimenpiteistä luopumisesta. Alussa toimenpiteistä luopuminen oli yleistä alioikeuksissa.

Lahden (1974) mukaan toimenpiteistä luopumisen yleisyys toteutti eräänlaista kriminalisoinnin piilofunktiota. Huumeiden käytön rangaistavuus oli funktionaalista kriminalisointia kannattavien näkökulmasta, kun taas sitä vastustavien kannalta toimenpiteistä luopumisen yleisyys oli funktionaalista. Lahden mielestä tällaisessa tapauksessa toimenpiteistä luopuminen edusti eräänlaista lievempää desuetudo-muotoa. (Mt., 260–261.) Utriainen ja Hakonen (1985) ovat todenneet lainsäätäjän ratkaisun sisältävän eräänlaisen kompromissin: yhtäältä huumeiden käyttö oli rangaistavaa, mutta toisaalta oli suositeltavaa soveltaa säännöksiä toimenpiteistä luopumisesta. Heidän mielestään tällainen lainsäädäntötaktiikka ei sovi rikosoikeudellisten säännösten yhteyteen. Kansalaisten on vaikea ennustaa, mistä teoista rangaistaan. Tällainen ”kaksinaismoralistinen” lainsäädäntö ei myöskään ole omiaan lisäämään luottamusta viranomaisten toimintaan. Kirjoittajat pelkäsivät, että ristiriitatilanne voisi muodostua vielä suuremmaksi viranomaisten keskuudessa. (Mt., 176–177.) Toisaalta Utriaisen ja Hakosen käsitystä vastaan voi huomauttaa, että tällainen tilanne on olemas-

sa aina sovellettaessa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä, jos niitä ei ymmärretä osaksi rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää.

1960–1970-luvun alkupuolella huumausainerikokset olivat keskittyneet pääkaupunkiseudulle, erityisesti Helsinkiin. Helsingin huume poliisi vastasi suurimmasta osasta tilastoihin kertyvistä rikoksista. Tästä syystä koko maata koskevat tilastotiedot noudattelivat pitkälti juuri Helsingin käytäntöä. Helsingin huume poliisissa valittu käytäntö puuttua käyttäjien toimintaan vastasi huumeisiin erikoistuneen syyttäjän omaa linjaa nostaa syyte. Helsingin raastuvanoikeudessa jätettiin huomattava määrä huumeiden käyttäjiä rangaistukseen tuomitsematta. Seise ei ainakaan kirjoituksessaan vuodelta 1975 ryhtynyt avoimesti arvostelevaan tuomioistuimen käytäntöä, mutta se ei myöskään saanut häntä alentamaan omaa syyttämiskynnystään. Kun rangaistukseen tuomitsematta jättäminen väheni, pystyivät alemmat lainsoveltajat perustelemaan käytäntönsä vetoamalla toimenpiteistä luopumisen harvinaisuuteen tuomioistuimissa.¹²⁶

Tilanne muuttuu vielä erikoisemmaksi otettaessa huomioon, miten paljon poliisi suuntasi resurssejaan käyttäjien kiinnisaamiseksi. Huumausainelakia säädettäessä tavoitteeksi asetettiin kontrollin keskittäminen huumeiden levittäjiin, joiden katsottiin edustavan ammattimaista ja järjestäytyneitä rikollisuutta. Tämä tavoite ei kuitenkaan toteutunut, sillä törkeiden huumausainerikosten määrä jäi hyvin pieneksi. Kontulan (1988) mielestä käytön kriminalisoimisen taustalta oli löydettävissä ennen kaikkea halu turvata poliisin mahdollisuus selvittää vakavia huumausainerikoksia. Kun poliisille annettiin oikeus kohdistaa pakkokeinoja käyttäjiin, uskottiin päästävän huumeiden myyjien jäljille. Huumeiden käyttäjiä ei sen sijaan haluttu tuomittaviksi. Myös oikeuskansleri ohjeisti syyttäjiä syyttämättä jättämiseen. Kontula arveli, että syyttäjät ovat sitten 1970-luvun alun tyystin unohtaneet ylimmän syyttäjän ohjeen. (Mt., 122.)

Oikeuskansleri toisti varhaisemmat ohjeensa syyttämättä jättämisestä huumausainerikoksissa ensin vuonna 1978 ja seuraavan kerran vuonna 1986.¹²⁷ Käytännössä syyttämättä jättäminen jäi kuolleeksi kirjaimeksi,

¹²⁶ Esimerkiksi Raija Toiviaisen (1985) mukaan vuoden 1972 huumausainelain esitöistä kävi ilmi, että huumeiden käyttäjälle oli ensisijaisesti tuomittava sakkoa, ellei häntä jätetty rangaistukseen tuomitsematta. Syyttämättä jättämistäkin oli mahdollista harkita. Helsingin raastuvanoikeudessa käyttäjä kuitenkin yleensä tuomittiin sakkorangaistukseen. Mt., 29–30.

¹²⁷ Vuoden 1986 ohjeiden mukaan: ”Huumausaineasioissa voidaan jättää syyttämättä kysymyksen ollessa huumausaineen käyttämisestä, hallussapidosta omaa käyttöä varten tai huumausainerikoksesta. Syyttäjän on kussakin tapauksessa harkittava oikea ja tarkoituksenmukainen menettely. Jos henkilö on hakeutunut hoitoon päästäkseen eroon riippuvuudestaan huumausaineisiin, saattaa syyttämättä jättäminen olla perusteltua”. Oikeuskanslerin ohjeita 1986, 38. Vuoden 1978 ohjeet olivat samanlaiset. Lindstedtin (1989, 213) mielestä ohjeista saa sen käsityksen, että syyttämättä jättämistä olisi harkit-

sillä tällaisia päätöksiä tehtiin hyvin harvoin. Esimerkiksi 1980-luvulta tehtiin keskimäärin vain 12 syyttämättäjättämispäätöstä vuodessa.¹²⁸ Lukua voidaan pitää hyvin pienenä. Syyttämättä jättämisen rinnalla tuomitsematta jättäminen pysytteli harvinaisena.

Kontula saattaa olla oikeassa siinä, että lainsoveltajat ovat unohtaneet lain-sääntäjän kehotuksen soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Tästä tulkintasuosituksesta ei ole niin monia mainintoja oikeuskirjallisuudessa kuin siitä olisi voinut olla. Toimenpiteistä luopumista koskevissa esityksissä ei ole yleensä nostettu erikseen esille sen soveltamistarvetta huumausainerikoksissa.¹²⁹ Lahti toi sen sijaan tämän tulkintasuosituksen esille niin väitöskirjassaan (1974, 143, 260–261) kuin myöhemmin julkaistussa seminaariraportissa (1985b, 114). Myös Träskman (1980, 236) totesi syyttäjiä koskevassa yleisteoksessaan, että syyttämättä jättäminen on oikeuskanslerin ohjeiden mukaan mahdollista huumeiden käytöstä ja omaa käyttöä varten tapahtuneesta hallussapidosta. (Ks. myös Toiviainen 1985, 29–30.)

Toimenpiteistä luopumista olisi voitu käsitellä huumausainerikoksia koskevissa rikosoikeuden teoksissa. Esimerkiksi Anttila ja Olavi Heinonen tyytyivät useissa 1970-luvulla kirjoittamissa teoksissaan vain toteamaan, että huumausainelakia säädettäessä väiteltiin monista asioista, kuten käytön ja hallussapidon kriminalisoinnin tarkoituksenmukaisuudesta. Toimenpiteistä luopumisesta löytyy vain seuraava maininta: ”Ei ole myöskään mitään takeita tai edes viittausta siihen, että vapaaehtoinen hoitoon hakeutuminen vapauttaisi syytteestä tai oikeuttaisi tuomioistuimen olemaan rangaistukseen tuomitsematta.”¹³⁰ Utriainen ja Hakonen (1985) arvostelivat huumausainerikoksia käsittelevässä teoksessaan varsin voimakkaasti huumausainelain tulkinnassa omaksuttua tiukkaa soveltamiskäytäntöä. He kertoivat myös lakivaliokunnan painottaneen toimenpiteistä luopumisen tärkeyttä. (Mt., esim. 96–101, 176–178, 199–200, 207.) Tämä kannanotto ei kuitenkaan saanut lainsoveltajia muuttamaan käytäntöä.

tava erityisen tarkkaan. Omasta mielestäni ohjeista ei välttämättä saa tällaista käsitystä, mutta eri asia on, miten tiukasti säännöksiä sovellettiin käytännössä.

¹²⁸ Ks. liitetaulukossa 5 esitettyjä tietoja.

¹²⁹ Ks. esim. Anttila & Heinonen 1974, 174–181, Halinen et al. 1981, 102–111, Utriainen 1992, 72–78.

¹³⁰ Anttila & Heinonen 1975, 51. Tämän teoksen ”Rikosten lajit” ensimmäisessä painoksessa vuodelta 1972 on sama maininta (s. 49). He ovat käsitelleet huumausainelain tulkintaa myös teoksessa ”Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka”, mutta toimenpiteistä luopumisesta ei ole enää mitään mainintaa (ks. Anttila & Heinonen 1977, 264). Kirjoittajien edellä siteerattu toteamus on mielestäni sinänsä erikoinen, kun otetaan huomioon että Anttila ei missään vaiheessa tuntunut kannattavan käytön kriminalisoinnista (Anttila, 1967, 247, Huumausainekomitea 1969, 209–210, Anttila & Törnudd 1983, 187). He olisivat mielestäni voineet tuoda esille, että toimenpiteistä luopumisen tueksi oli esitettävissä hyvät oikeudelliset perusteet.

Huumausainelain tulkinta muodostui selvästi ankarammaksi kuin eduskunta edellytti. Tätä seikkaa kritisoitiin useissa yhteyksissä.¹³¹ Erittäin mielenkiintoisena voi mielestäni pitää sitä, että myös Santavuori (1979) kyseenalaisti huumeiden käyttäjien rankaisemisen. Hänen mukaansa eduskunnan lakivaliokunta oli asettanut huumeiden käyttäjät erityisasemaan, mikä oli pääteltävissä toimenpiteistä luopumisen puolesta esitetystä lausumasta. Jos lakivaliokunnan suositus otettaisiin vakavasti ja sitä noudatettaisiin johdonmukaisesti, toteutettaisiin käytön kriminalisoimisen piilofunktiota. Tällöin laki menettäisi käyttämättömänä merkityksensä. Santavuoren mukaan tilanne pitäisi ratkaista lainsäädäntöteitse. Hän kirjoitti – mielestäni hieman yllättävän kannanoton: ”Huumausaineen pelkän käytön rangaistavuuden tarkoituksenmukaisuutta ja tarpeellisuutta arvioitaessa olisi syytä ottaa huomioon, että lähes kaikissa länsimaissa käyttö on dekriminisoitu.” (Mt., 76–77.) Santavuoren näkemyksen jakoi rikostarkastaja Veijalainen (1979), sillä myös hänen mielestään olisi aiheellista pohtia huumeiden käytön kriminalisoimisen tarpeellisuutta. ”Olisikin nähtävästi aika harkita uudelleen onko pelkästään huumausaineen käyttämisestä syytä edelleen määritellä rangaistavaksi teoksi.” (Mt. 82.) Nuorten huumetyöryhmä (1985) esitti vastaavan suosituksen, sillä sen mukaan käytön kriminalisoiminen esti käyttäjiä hakeutumasta hoitoon. Huumeiden käyttäjien hoitamisella olisi kuitenkin rikollisuutta ehkäisevä vaikutus. Tästä syystä poliisin pitäisikin rankaisutoimenpiteiden sijasta tehostaa käyttäjien hoitoonohjausta.¹³²

Lahden (1985b) mukaan Suomessa pitäisi olla hyvät mahdollisuudet käydä rationaalista keskustelua huumausainepolitiikasta, jolloin voitaisiin nostaa esille kysymys huumeiden käytön rangaistavuudesta. Keskustelulle antaisi pontta tieto siitä, että suuri osa viranomaisten käsittelemistä huumausainerikoksista koski huumeiden käyttöä, vaikka tämä ei ollut huumausainelakia säädettäessä tarkoituksena. Huumeiden kysynnän vähentämisen nimissä poliisi oli kohdistanut varsin paljon voimavarojaan käyttäjien kiinnisaamiseen. Tästäkin syystä olisi Lahden mielestä tarpeen arvioida kriittisesti kontrollitoimenpiteiden kohdentamisen tarkoituksenmukaisuutta. (Mt., 115–116.) Käyttäjien kokemana pelkkä kiinnijääminen siitä aiheutuvine kuulusteluineen ja pidätyksineen saattoi hyvinkin tuntua rangaistukselta (Hakkarainen 1987, 50).

¹³¹ Ks. esim. Utriainen & Hakonen 1985, 176, 181–182, 189, Kontula 1988, 131–133, Hakkarainen 1992, 151 ss.

¹³² Mt., 26–27. Poliisin suorittaman hoitoonohjauksen tärkeys nostettiin uudelleen esille pohdittaessa järjestöjen ja viranomaisten välistä työnjakoa ja yhteistoimintaa ehkäisevässä huumetyössä (STM 1992, 32). Huumeiden käytön kriminalisoimisen mielekkyys oli ehditty kyseenalaistaa edellisenä vuonna julkaistussa raportissa (STM 1991, 64–65).

Huumeiden käyttäjiä onkin voitu pitää huumepolitiikan uhreina. Markku Heinonen teki 1980-luvun lopulla tutkimuksen, jossa kontrollin kohteeksi joutuneet nuoret huumeiden käyttäjät pääsivät itse ääneen. Heidän mukaansa suomalaisen huumekontrollin eräs kielteinen piirre oli se, että poliisi oli yleensä ensimmäinen virallisen kontrollin muoto. Nuorten mielestä huumeiden käyttöön olisi järkevämpää aluksi puuttua lievillä, apua ja tukea antavilla toimenpiteillä. Heinonen tuokin tutkimuksessaan ilmi, että oikeudellisesti katsottuna rikolliseksi leimaaminen voi tuntua melko lievältä tapahtumalta, mutta käyttäjän silmin kyse on kokonaisvaltaisesta ja kauaskantoisesta tapahtumasta. Nuorten kokemuksen mukaan tuomion saamisesta aiheutui useita kielteisiä seurauksia, koska se pani alulle kasautuvan syrjäytymisprosessin, jota oli vaikea katkaista.¹³³

6 Huumausainerikokset rikoslakiin

6.1 Huumausainerikostyöryhmä

Rikoslain kokonaisuudistuksessa¹³⁴ 1990-luvulla huumausainerikoksia koskevat rangaistussäännökset uudistettiin ja ne siirrettiin huumausainelaista osaksi rikoslakia. Suomi oli myös allekirjoittanut Wienissä 1988 huumaus- ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan tehdyn yleissopimuksen. Sen tavoitteena oli tehostaa kansainvälistä yhteistyötä laittoman huumausainekaupan tukahduttamiseksi. Uutta lakia valmisteltaessa Suomen huumeongelman todettiin olevan kansainvälisesti vertaillen suhteellisen lievä. Tästä huolimatta kansainvälisten velvoitteiden noudattamista pidettiin tärkeänä, jotta eri maihin ei syntyisi saarekkeita, joiden lainsäädännössä olevia aukkoja liikkuva kansainvälinen huumausainekauppa pyrkisi hyödyntämään. Wienin sopimuksen takia eräitä huumausainerikoksia edistäviä ja huumetaloutta ylläpitäviä tekoja oli rangaistava nykyistä laa-

¹³³ Ks. tarkemmin Heinonen 1989, 60 ss. Nuoret arvostelivat samassa yhteydessä pitkiä pidätysaikoja (mt., 76–79). Ks. myös Träskman 1986, 22–23. Ks. myös Larmela & Laine 1992, 84–85. Arvostelua herätti myös valtiolle käytetyn huumausaineen arvosta maksettavat korvaukset. Huumausaine hinnoiteltiin sen teoreettisen katukauppa-arvon mukaan, vaikka todellisuudessa maksettu hinta määräytyi eri tilanteissa hyvin erilaiseksi. Heinonen 1989, 99–101, Larmela & Laine 1992, 84. Huumausainerikoksia koskevia rangaistussäännöksiä uudistettaessa muutettiin käytäntöä niin, että *käytetyn* huumausaineen arvoa ei enää tuomita valtiolle menetetyksi (OLJ 4/1991, 37, HE 180/1992, 27). Ks. myös HE 80/2000, 41, Nuutila & Melander 2009, 1409–1410.

¹³⁴ Rikoslain uudistamisesta ks. esim. Lahti 2001, 718 ss., Lahti 2004, 412 ss., Melander 2008, 81 ss., Koskinen 2009, 87 ss.

jemmin. Yksi sen tärkeimmistä tavoitteista oli rahanpesun ehkäiseminen. (OLJ 4/1991, 3–6, 10–13.)

Rikoslakiprojektin asettama huumausainerikostyöryhmä valmisteli professori Träskmanin johdolla ehdotuksen uusiksi rangaistussäännöksiksi. Tarkistamalla rangaistussäännökset osana rikoslain kokonaisuudistusta työryhmä pyrki saamaan ne nykyistä paremmin vastaamaan rikosoikeudellisia periaatteita, suhteuttamaan eri tekojen rangaistustaso niin keskenään kuin suhteessa muiden rikosten rangaistuksiin ja kohdentamaan rangaistavuus kriminaalipoliittisesti tarkoituksenmukaisella tavalla. (Mt., 4.)

Työryhmä listasi silloin voimassa olleesta lainsäädännöstä useita ongelmakohtia. Huumausaineen määritelmä oli epäselvä, eikä kansainvälisistä sopimuksista pitäisi poiketa täydentämällä itse huumausaineluetteloita. Jos joidenkin muiden aineiden valvontaan tarvittaisiin rikosoikeudellista sääntelyä, käytettävissä olisi huumausainelain sijasta vaikkapa lääkelaki tai kemikaalilaki. Rangaistavien tekojen alaa oli syytä laajentaa rikoslaista löytyvillä aikaisempaa selkeämmin kirjoituilla laintasoisilla säännöksillä. Esimerkiksi valmistelun rangaistavuus ulotettaisiin koskemaan huumausainerikosta, kun se aikaisemmin oli kytketty vain törkeisiin tekemuotoihin.¹³⁵

Huumausainerikostyöryhmä ehdotti rikoslain kokonaisuudistuksessa noudatetun perusperiaatteen mukaisesti rangaistussäännösten porrastamista kolmeen eri törkeysasteeseen. Perustunnusmerkistön mukaisena huumausainerikoksena rangaistaisiin huumausaineiden laitton valmistaminen, kuljettaminen, levittäminen ja hallussapito. Törkeän huumausainerikoksen ankaroitamisperusteet lueteltaisiin laissa tyhjentävästi ja vähimmäisrangaistus nostettaisiin yhteen vuoteen vankeutta.¹³⁶ Lisäksi ehdotettiin vähäisiä huumausainerikoksia varten erillistä huumausainerikkomusta koskevaa säännöstä, joka olisi pitänyt sisällään myös huumeiden käytön. Kun rangaistussäännökset keskittämisperiaatteen mukaisesti siirrettäisiin rikoslakiin, jätettäisiin huumausainelakiin vain hallinnolliset määräykset huumeiden luvalisesta käsittelystä ja niiden valvonnasta. (Mt., 19–22.)

¹³⁵ Mt., 9–10, 19–21. Huumausainelain uudistustarpeesta ks. myös Lahti 1985b, 116.

¹³⁶ Huumausainelain mukaan rikosentekijä oli tuomittava törkeästä huumausainerikoksesta kuritushuoneeseen enintään kymmeneksi vuodeksi ja vankeuteen vähintään yhdeksi vuodeksi. Luovuttaessa vuonna 1975 kuritushuonerangaistuksesta rangaistusasteikoksi muodostui vähintään kuusi kuukautta ja enintään kymmenen vuotta vankeutta (RL 2:3 (613/74)). Ks. myös Frände 2005, 367. Martti Majanen (1990) toi ilmi, että tämä muutos aiheutti vielä 15 vuoden jälkeen epä tietoisuutta ja jopa virheellisiä tulkintoja. Hän perusteli kirjoituksessaan, että törkeässä huumausainerikoksessa minimin muuttumisesta kuudeksi kuukaudeksi ei ollut epäilystäkään. Hän ilmaisi kuitenkin huolensa, koska juristikunnalla oli ollut vaikeuksia selvittää oikeaa rangaistusasteikkoa ja kiirehti samalla rikoslain kokonaisuudistusta. (Mt., 45–46.)

Wienin sopimusta valmisteltaessa eräät maat vaativat, että huumeiden käyttö velvoitettaisiin säätämään rangaistavaksi. Vaatimusta ei kuitenkaan hyväksytty. Sopimuksen 3 artiklassa on sen sijaan määräykset siitä, että rangaistuksen rinnalla voidaan käyttää kuntouttavia toimia ja lievissä rikoksissa rangaistuksen tilalla esimerkiksi hoitoa.¹³⁷ Wienin sopimuksen keskeisenä sääntelyn kohteena oli huumeiden tarjonta, ei niiden kysyntä. Kansainvälisesti vertaillen eri maat olivat ratkaisseet kysymyksen huumeiden käytön rangaistavuudesta eri tavalla. Kaikissa muissa Pohjoismaissa paitsi Tanskassa, huumeiden käyttö oli rikos. (OLJ 4/1991, 6, 12, 15, 53–55.)

Huumausainerikostyöryhmä otti kantaa huumeiden käytön rankaisemiseen. Se totesi länsimaisen ajattelun perusteisiin kuuluvan, että yksilöllä on oikeus tietoisesti valitsemiinsa riskeihin. Tästä syystä useissa oikeusjärjestelmissä katsottiin huumeiden käyttäjän rankaisemisen olevan vastoin rikosoikeudellisia periaatteita, eikä rikosoikeuden piiriin kuulu vain henkilöä itseään vahingoittavat menettelyt. Hyvinvointivaltiollisen ideologian hengessä oli tosin mahdollista ajatella, että kysymys ei ollut pelkästään yksilöä yksin koskevista asiasta, koska hän aiheutti menettelyllään kustannuksia yhteiskunnalle. Huumeiden käyttäjien voitiin kuitenkin katsoa kuuluvan avuntarvitsijoina päihde- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmien, eikä pakkovallan kohteina rikosoikeudellisen järjestelmän piiriin. Rangaistavuuden haittana oli sekin, että huumeiden käyttäjät välttivät hoitoon hakeutumista rangaistuksi tulemisen pelossa, eikä hoitosuhteen luottamuksellisuuteen luotettu. Huumeiden käyttäjät saattoivat ohjautua yhteiskunnan ulkopuolelle, jolloin muutkaan yhteiskunnan palvelujärjestelmät eivät tavoittaneet heitä. Koska huumeiden käytön kriminalisoiminen oli rikosoikeudellisesti ongelmallista, oli työryhmän mukaan ainoastaan erityisen painavista syistä mahdollista turvautua siihen. Tällöinkin siitä pitäisi seurata erittäin lievä rangaistus.

Tärkeimpänä kriminaalipoliittisena perusteluna huumeiden käytön rangaistavuuden puolesta työryhmä piti sitä, että yhteiskunta osoitti selvän kielteisen kantansa huumeisiin. Eräissä tutkimuksissa oli havaittu huumeiden käytön kriminalisoimisen toimivan huumeekokeilun pidäkkeenä. Teon säätäminen rangaistavaksi oli työryhmän mukaan yleisestäävyyden kannalta olennaisinta, eikä merkitystä ollut juurikaan rangaistuksen ankaruudella. Rangaistus ei myöskään ollut ainoa tapa ylläpitää ja edistää huumeiden vastaista asennetta. Huumeiden kysyntään oli mahdollista vaikuttaa yhtä tehokkaasti muillakin keinoilla, joista keskeisimpinä pidettiin valistusta ja sosiaalipoliittisia toimia. Käyttäjäkunnan laajuus vaikutti lisäksi siihen,

¹³⁷ Muista kansainvälisistä huumausainesopimuksista, joissa on suositeltu huumeiden käyttäjien hoitamista ks. esim. Utriainen & Hakonen 1985, 67–68, Christie & Bruun 1986, 132.

missä määrin rangaistavuus oli tarkoituksenmukainen keino kysynnän hillitsemiseksi. Jos käyttäjäkunta olisi laaja, rikosoikeudellisen järjestelmän käyttäminen jäisi satunnaiseksi.

Työryhmä totesi, että huumeiden käytön ollessa rangaistavaa pyritään aineita käyttämään poliisin valvonnalta piilossa. Tämä saattoi olla syynä siihen, ettei Suomessa esiintynyt avoimia käyttäjäkulttuureita ja huumeita välitettiin luottamuksellisissa pienissä piireissä. Käyttäjien valvonta merkitsi myös viranomaisten voimavarojen kohdentumista vähäisimpään rikollisuuteen. Toisaalta käyttäjien välityksellä katsottiin olevan mahdollista paljastaa väyliä, joiden kautta huumeet tulivat markkinoille. Tällöin käyttäjiin kohdistettavan valvonnan avulla uskottiin päästävän käsiksi vakavampaan huumausainerikollisuuteen. (Mt., 4, 7, 15–19.)

Huumausainerikostyöryhmä päätyi edellä esitettyjä näkökohtia punnitessaan siihen, että käytön rangaistavuutta puoltavat perusteet olivat painavampia. Jos huumeiden käytön rangaistavuudesta olisi luovuttu, vaikka vain osittain, se olisi voitu käsittää viestiksi huumeiden käytön hyväksymisestä. Tämä olisi saattanut lisätä taipumusta huumeiden kokeilemiseen, mitä ei ollut syytä edistää. Huumeiden käyttöä pidettiin moitittavuudeltaan kuitenkin niin lievänä, että se olisi tullut rangaistavaksi vain huumausainerikkomuksena. Työryhmän ehdotuksen mukaisesti:

”Jos huumausainerikos, huomioon ottaen huumausaineen vähäinen määrä tai sen laatu taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentekijä on tuomittava *huumausainerikkomuksesta* sakkoon.

Huumausainerikkomuksesta tuomitaan myös se, joka laittomasti käyttää huumausainetta.”

Huumausainelaisissa ei tunnettu samassa merkityksessä lievää huumausainerikosta. Työryhmän mukaan sille oli erityistä tarvetta, koska hyvinkin vähäinen huumeisiin kohdistuva toiminta pysyisi rangaistavana. Huumausainerikkomusta koskeva, pelkästään sakolla rangaistava lievä tekemuoto vastasi myös hyvin rikoslain kokonaisuudistuksessa noudatettua käytäntöä. Rikkomus olisi ollut kyseessä aina, kun huumausainerikos olisi ollut kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Esimerkkeinä kokonaisarvostelussa vaikuttavista tekijöistä mainittiin huumeiden määrän vähäisyys ja laatu, jolloin jälkimmäisellä viitattiin mietoihin huumeisiin, kuten marihuanaan ja hasikseen. Rikkomus olisi kattanut käyttöön liittyvän hallussapidon, jolloin kyse olisi työryhmän mukaan voinut olla 1–2 kerta-annoksesta. Tätä suurempien määrien hallussapitäminen olisi kuulunut perustunnusmerkistön mukaisen huumausainerikoksen soveltamisalaan. (Mt., 9, 19–20, 29, 32, 43, 47.)

Ehdotus olisi toteutuessaan johtanut siihen, että poliisilta olisi poistunut oikeus erinäisten rikosprosessuaalisten pakkokeinojen, kuten pidättämisen tai kotietsinnän, käyttämiseen. Jos henkilöä olisi epäilty huumausainerikkomusta vakavammasta huumausainerikoksesta, esimerkiksi kun hänen hallussaan olisi ollut 1–2 kerta-annosta suurempi määrä huumetta, useat pakkokeinot olisivat toki olleet käytettävissä. Työryhmä ehdotti pakkokeinolain muuttamista vain siltä osin, että rikkomusepäilyssä henkilöntarkastus olisi ollut mahdollinen. Rikkomukset olisi voitu käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä, minkä takia viranomaistoiminnassa olisi saavutettu jonkin verran säästöä. (Mt., 18, 21, 32, 39–41.)

Huumausainerikostyöryhmän mielestä monet edellä esitetyistä perusteista tukivat sitä, että huumeiden käytöstä ei tuomittaisi rangaistuksia. Tämän takia se ehdotti rikoslakiin erityissäännöstä toimenpiteistä luopumisesta tapauksissa, joissa huumeiden käyttämiseen syyllistynyt henkilö oli hakeutunut hoitoon. Hallituksen esityksessä toimenpiteistä luopumisen soveltamisalaa laajennettiin merkittävästi. Palaan tästä syystä säännöksen perusteluihin tarkemmin vasta jäljempänä.

6.2 Ehdotus rikkomuksesta vastatulessa

Kun työryhmä luovutti työnsä tulokset oikeusministeri Hannele Pokalle, tuli välittömästi selväksi, ettei hän veisi uudistusta tässä muodossa läpi. Ministeri ei halunnut pienentää huumeiden käyttöä koskevaa rangaistusasteikkoa. Hänen mukaansa se olisi ollut merkki muulle maailmalle sallivamman asenteen omaksumisesta, mikä houkuttelisi niin kauppiaita kuin nuoriakin huumeiden pariin. (Hakkarainen et al. 1996, 98.) Helsingin Sanomissa uutisoitiin välittömästi mietinnön luovuttamisesta ja siteerattiin ministerin sanoneen: ”En pidä suotavana, että Suomesta lähtee tämän lain valmistelun myötä viesti maailmalle, että olemme muuttamassa linjaamme nykyistä sallivammaksi”. (Helsingin Sanomat 19.12.1991.)

Seuraavan päivän Helsingin Sanomissa kerrottiin käyttöpykälien menevän uuteen valmisteluun, sillä ministeri ilmoitti yksiselitteisesti vastustavansa ehdotusta. Työryhmän tekemä ehdotus oli lähdössä lausuntokierrokselle, mutta Pokan mukaan oli parempi, että hän oli jo ratkaissut henkilökohtaisen kantansa ja se oli tullut selväksi kaikille. Samalla hän paljasti tutustuneensa työryhmän ehdotukseen ennen sen virallista luovuttamista ja keskustelleensa siitä eri asiantuntijoiden kanssa. Hän oli käynyt muun muassa Keskusrikospoliisissa selvittämässä huumausainekaupan tilannetta. Pokan sanoin: ”Kyllä he tietysti ihan viran puolesta pelottelivat kaikenlaista, mutta toisaalta on siinä aika paljon perääkin. Kyllä tässä on aihetta olla varpaillaan – ei niin-

kään kotimaisten asioiden takia, vaan kuinka paljon Suomi on kauttakulkumaana.” (Helsingin Sanomat 20.12.1991.) Myöhemmin Pokan erityisavustaja raportoi lehdistölle, ettei tekeillä ollut sellaista lainsäädäntöä, jolla vaikeutettaisiin poliisin työtä.¹³⁸

Työryhmän mietintöön ei jätetty virallisesti eriäviä mielipiteitä, mutta jo luovutustilaisuudessa poliisia edustanut Keskusrikospoliisin apulaispäällikkö kertoi medialle suhtautuvansa ehdotukseen huumausainerikkomuksesta varauksellisesti. Hänen käsityksensä mukaan poliisin työ vaikeutuisi, kun käyttäjiin ei olisi mahdollista kohdistaa kaikkia entisiä pakkokeinoja, kuten kotietsintää. Myöskään huumeiden levittäjiin ei enää päästäisi samalla tavalla käsiksi, sillä useat huumejutut purkautuivat hänen mukaansa käyttäjien kontrollin kautta. (Helsingin Sanomat 19.12.1991.) T. Koskinen (1992) selitti Helsingin Sanomissa, että pelkkä huumeiden käyttäjä oli harvinaisuus. Heidän kauttaan poliisi pyrki kuitenkin selvittämään aineiden hankintakanavia ja käyttäjä oli saattanut itsekin osallistua huumeiden levittämiseen. Myös Keskusrikospoliisin palveluksessa toiminut Antti Turkama piti tärkeänä käyttäjiin kohdistettavia pakkokeinoja, koska isot rikosvyyhdet saattoivat lähteä purkautumaan heistä. ”Monta kertaa rikostutkinta on käynnistynyt hyvin vähäisiltä tuntuvista rikoksista. Kokemus on osoittanut, että näistä on usein päädytty maahantuontiin saakka, koska Suomessa huumausainerikollisuuden rakenne on ollut hierarkisesti matala.” (Sipilä 1992b.) Sisäasiainministeriön poliisiosaston ylijohtaja Olli Urponen (1992) vastusti kollegojensa rinnalla muutosesitystä. Käyttäjiin kohdistettavan valvonnan avulla pystyttiin hänen mukaansa paljastamaan muuta rikollisuutta, koska narkomaanit hankkivat aineisiin tarvitsemansa rahat lähinnä ryöstelemällä ja omaisuusrikoksilla. Jos poliisi ei enää pystyisi tekemään kotietsintää, jäisivät rikokset selvittämättä, mikä olisi karhunpalvelus niiden kohteiksi joutuneille ihmisille. Pakkokeinojen käytön supistamisen lisäksi Urponen vastusti rangaistusasteikon lieventämistä esittämällä muitakin perusteluja. Hän pelkäsi käyttäjien lukumäärän lisääntyvän, kun käyttö helpottuisi, eikä se enää tuntuisi niin paheksuttavalta rikokselta. (Mt.) T. Koskinen (1992) toi ilmi, että poliisille vuosien saatossa kertyneen kokemuksen mukaan huumeiden käyttäjien ohjaaminen hoitoon tai hoitoon saaminen ei ollut riittävä keino kysynnän rajoittamiseksi vaan myös rangaistuksella uhkaamista tarvittiin. Pelko kiinnijäämisestä sai T. Koskisen näkemyksen mukaan monen henkilön kieltäytymään tarjotusta huumeesta.

¹³⁸ Huonona esimerkkinä pidettiin pidätysoikeuden poistumista vuonna 1991 auton luvattomista käytöistä, kun rangaistusasteikkoa pudotettiin. Autovarkauksien lukumäärä kasvamisen jälkeen pidätysoikeus palautettiin myöhemmin poliisille lisäämällä poikkeussäännös pakkokeinolakiin. Sipilä 1992c.

Helsingin Sanomissa julkaistiin myös työryhmän ehdotusta puoltavia mielipiteitä. Esimerkiksi pääkirjoitustasolla asetettiin kannattamaan sitä kysymällä, pitikö ankarasta rangaistusuhasta pitää kiinni vain siksi, että poliisilla säilyisi laajat toimivaltuudet. Kansainväliset sopimuksetkaan eivät edellyttäneet tällaista ratkaisua. Käyttäjien määrän vähentämiseksi ehdotettiin hoitojärjestelmän kehittämistä. (Helsingin Sanomat 23.12.1991.) Puolta vuotta myöhemmin julkaisussa pääkirjoituksessa pysyttiin samoilla linjoilla ja kysyttiin, miksi laissa haluttiin säilyttää sellainen rangaistusmaksimi, jota ei käytännössä tarkoitettu sovellettavaksi. Huumeongelma ei selviäisi vain rankaisemalla uhrin asemassa olevia käyttäjiä, vaan parempiin tuloksiin päästäisiin tehostamalla ”sortuneiden katkaisuhoidtoa ja kuntoutusta”. (Helsingin Sanomat 10.7.1992.)

6.3 Lausunnot

Huumeusainerikostyöryhmän laatimasta ehdotuksesta järjestettiin lausuntokierros. Lausunnonantajissa eniten mielipide-eroja herätti ehdotus, jonka mukaan huumeiden käyttö olisi tullut rangaistavaksi huumeusainerikkomuksena. Vastustajiin kuuluivat etenkin kontrolliviranomaiset ja raittiusjärjestöt, kun taas esimerkiksi sosiaalialan edustajat ja muut järjestöt tukivat sitä. Vastustajien mielestä työryhmä ei ollut esittänyt perusteita, joiden takia voimassa ollutta lakia olisi pitänyt muuttaa. Poliisitaho oli huolissaan huumerikosten tutkintaedellytyksistä, minkä takia se vastusti pakkokeinojen käytön supistamista.¹³⁹ Joissakin lausunnoissa pidettiin rangaistusasteikon lieventämistä merkinä yhteiskunnan asenteen liberalisoitumisesta, mikä tulisi olemaan yleisestäävyuden kannalta haitallista. Osa lausunnonantajista kannatti työryhmän ehdotusta. Muutamat ehdottivat harkittavaksi ainakin osittaista huumeiden käytön dekriminialisoinnista.¹⁴⁰ Ehdotus toimenpiteistä luopumisesta sai kannatusta, koska tarkoituksena oli edistää huumeiden käyttäjän hakeutumista hoitoon. (Palmén 1992, 4, 8–9.)

¹³⁹ Suomen Demokraattiset Lakimiehet ja Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos olivat sitä mieltä lausunnossaan, että rangaistusmaksimia ja pakkokeinoja ei pitäisi sekoittaa keskenään. Jos joitakin pakkokeinoja pidetään välttämättöminä, on muutettava pakkokeinolaikaa. Palmén 1992.

¹⁴⁰ Vastustajiin kuuluivat mm. sisäasiainministeriö, Tullihallitus, Keskusrikospoliisi, Poliisijärjestöjen Liitto, Helsingin hovioikeus, Käräjäoikeustuomarit, Vapaaehtoisen huumeusainerikostyöryhmän tukisäätiö ja Suomen Raittiusjärjestöt. Kannattajiin kuuluivat Sosiaali- ja terveyshallitus, Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, Suomen Demokraattiset Lakimiehet ja A-klinikkasäätiö. Huumeiden käytön rangaistavuuden poistamista kokonaan tai osittain ehdottivat Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopiston kansanterveystieteen laitos, Kriminaalihuoltoyhdistys ja Aids-tukikeskus. Palmén 1992, 2–5.

6.4 Hallituksen esitys 180/1992

6.4.1 Rikkomuksesta luopuminen

Hallituksen esityksessä (180/1992) tuotiin ilmi samanlaisia näkökohtia huumeiden käytön rangaistavuudesta kuin huumausainerikostyöryhmän ehdotuksessa. Rangaistavuuden puolesta puhuvia seikkoja pidettiin selvästi painavampina. Samalla muistutettiin, että huumeiden käyttö oli voimassa olevan lakimme mukaan rangaistavaa. Tällaisessa tilanteessa osittainkin käytön rangaistavuudesta luopuminen tai rangaistusten lieventäminen voitaisiin käsittää viestiksi huumeiden käytön hyväksymisestä. Tästä syystä esitykseen ei enää sisältynyt työryhmän tekemää ehdotusta huumausainerikkomuksesta.

Hallituksen esityksessä muutosta perusteltiin lausunnoissa esitetyllä arvostelulla, minkä takia huumeiden käytön rangaistavuutta ei haluttu lieventää. Ratkaisua pidettiin hyvänä siitäkin syystä, että samalla vältyttäisiin käytön ja hallussapidon rajanveto-ongelmilta. Huumeiden käyttö säilytettiin osana perustunnusmerkistön mukaista huumausainerikosta, josta rangaistusasteikkona oli sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Esityksen mukaan korkeasta asteikosta huolimatta tarkoituksena ei ollut ankaroittaa vallinnutta oikeuskäytäntöä, jonka mukaan käytöstä oli yleensä tuomittu sakkoa. (Mt., 12–13, 22.)

Myös toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstä muutettiin. Huumausainerikostyöryhmän ehdotuksen mukaan säännös olisi soveltonut vain sellaisiin tilanteisiin, joissa huumeiden käyttämiseen syyllistynyt henkilö oli hakeutunut hoidettavaksi. Hallituksen esityksessä säännöksen soveltamisala ulotettiin koskemaan yleisesti henkilöitä, jotka olivat syyllistyneet huumeiden käyttämiseen. Ratkaisu on sinänsä hieman erikoinen, sillä samalla kun huumeiden käytön rangaistavuutta kiristettiin verrattuna työryhmän ehdotukseen, laajennettiin toimenpiteistä luopumisen soveltamisalaa. Hallituksen esityksessä lausuttiin asiasta sanatarkasti siteeraten seuraavasti:

”Monet edellä esitetyt perusteet puoltaisivat kyllä sitä, että käytöstä ei rangaistuksia tuomittaisi. Siksi huumausainerikoksia koskevaan lukuun ehdotetaan säännöstä, joka antaisi syyttäjille ja tuomioistuimille mahdollisuuden luopua toimenpiteistä käyttötapauksissa. Tämä säännös täydentäisi laissa olevia yleisiä toimenpiteistä luopumissäännöksiä. Erityissäännöstä voitaisiin soveltaa silloin, kun käyttö ei ole ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta, sekä silloin, kun käyttäjä osoittaa hakeutuneensa sosiaali- ja terveystieteiden alan hoitoon.

Esityksen tarkoituksena on, että mainitunlaisissa tapauksissa toimenpiteistä luopumista, nimenomaan syyttämättä jättämistä, sovellettaisiin, jollei sitä vastaan ole painavia syitä. Pelkän käytön ja siihen välttämättä liittyvän hallussapidon perusteella ei syytteitä siis tulisi yleensä ajaa eikä rangaistuksia tuomita. Jos käyttäjä olisi syylistynyt myös muunlaiseen huumausainerikokseen esimerkiksi pitämällä huumausaineita hallussaan enemmän kuin käyttö välttämättä edellyttää tai luovuttamalla niitä edelleen, ei tämä erityissäännös soveltuisi. Tällaisessakin tapauksessa toimenpiteistä voitaisiin kyllä luopua yleisissä säännöksissä tarkoitetuin edellytyksin.” (Mt., 13.)

Hallituksen esityksen mukaan toimenpiteistä luopumista koskevat yleiset säännökset olisivat sinänsä antaneet syyttäjille ja tuomioistuimille riittävät valtuudet toimenpiteistä luopumiseen, mutta huumausainelain voimassaolon aikana näitä valtuuksia oli käytetty harvoin. Lakiin otetulla erityissäännöksellä haluttiin varmistaa, että pelkän käytön tapauksissa toimenpiteistä luovuttaisiin, jollei sitä vastaan ollut painavia syitä.

6.4.2 Toimenpiteistä luopumiselle kaksi erilaista soveltamistilannetta

Hallituksen esityksessä toimenpiteistä luopumista pidettiin mahdollisena kahdessa erilaisessa soveltamistilanteessa. Ehdotetussa säännöksessä lähettiin liikkeelle yleisestä perustelusta, jonka mukaan huumeiden käyttäjä oli mahdollista jättää syyttämättä tai rangaistukseen tuomitsematta, jos teko ei olosuhteet huomioon ottaen ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta. Toisessa kohdassa säänneltiin hoitoon hakeutuneesta huumeiden käyttäjästä. (Rikoslain 50:7 §:n sisältö löytyy jakson III.6.7.1 lopusta.)

Erityissäännöksen soveltaminen kytkettiin tiiviisti vain sellaisiin huumausainerikoksiin, missä oli kysymys huumeiden käytöstä ja/tai omaan käyttöön välittömästi liittyvästä huumausainerikoksesta. Tätä perusteltiin hallituksen esityksessä sillä, että olisi epäjohdonmukaista rangaista käytön valmistelemiseksi tehdystä maahantuonnista, hallussapidosta tai valmistuksesta. Muiden rikosten tulisi kuitenkin välittömästi liittyä tapahtuneeseen tai suunniteltuun omaan käyttöön. Esimerkiksi huumeiden valmistus tai maahantuonti myyntiä varten ei kuuluisi tämän säännöksen soveltamisalaan.¹⁴¹

Ensimmäisessä soveltamistilanteessa toimenpiteistä luopumisen edellytyksenä oli, että teko olosuhteet huomioon ottaen ei ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta. Hallituksen esityksen mukaan lainkuuliai-

¹⁴¹ Mt., 28–29. Ks. myös tarkemmin Kainulainen 2000, 76.

suuden heikkenemistä arvioitaessa oli otettava huomioon tilanne kokonaisuudessaan. Perustilanteena olisi tapaus, jossa aikuinen käytti yksin kotonaan itse valmistamiaan tai hankkimiaan huumeita. Tähän oli rinnastettavissa muutamien vakiokäyttäjien yhteinen käyttö kotioiloissa. Jos huumeita käytettäisiin julkisesti tavalla, joka oli omiaan johdattamaan muita käyttämään niitä, kuten esimerkiksi musiikkijuhlilla tai televisiossa, tapauksista ei hallituksen esityksen mukaan yleensä voitaisi jättää syyttämättä tai tuomitsematta. Yksityiskohtainen rajanveto jäisi lainkäyttäjän tapauksittain tehtäväksi.¹⁴²

Toisessa soveltamistilanteessa oli kysymys hoitoon hakeutuneesta käyttäjästä. Hallituksen esityksessä todettiin, että huumeista riippuvaisen rikosentekijän saamista asianmukaiseen hoitoon voidaan pitää hänen itsensä ja yhteiskunnan kannalta tärkeänä. Henkilön hakeuduttua hoitoon ei syytteen nostamiseen ja sakkorangaistuksen tuomitsemiseen ollut yleensä enää tarvetta. Säännöksen tarkoituksena oli edistää hoitoon hakeutumista. Esityksen mukaan kysymys ei ollut pakkohoidosta, vaan lähinnä pienestä palkkiosta henkilön hakeuduttua vapaaehtoisesti hoitoon.¹⁴³

Hallituksen esityksessä (180/1992) todettiin selvyuden vuoksi, että huumausainerikoksiin soveltuivat lisäksi yleiset säännökset toimenpiteistä luopumisesta. Esimerkiksi huumeiden kokeilukäyttö tai vähäisen määrän maahantuonti voitiin jättää syyttämättä tai tuomitsematta teon vähäisyyden takia. Toimenpiteistä voitiin niin ikään luopua rikosentekijän ollessa nuori. Huumeiden käyttäjän hakeuduttua hoidettavaksi voitiin syyte jättää ajamatta tai rangaistus tuomitsematta myös kohtuussyistä. (Mt., 28–29.)

6.5 Lakivaliokunta

Lakivaliokunta (17/1993) kuuli käsitellessään hallituksen esitystä useita asiantuntijoita, jotka ottivat kantaa myös huumeiden käytöstä ehdotettuun rangaistusasteikkoon.¹⁴⁴ Mietinnössä kerrottiin asiantuntijoiden mielipiteiden jakautuneen kolmeen eri ryhmään. Ensimmäiset olivat sitä mieltä, että huumeiden käytön ei pitäisi olla rangaistavaa. Toisten mielestä käytön pitäisi olla rangaistavaa huumausainerikosta lievempänä tekemuotona. Kolmannet olivat hallituksen esityksen kannalla. (Mt., 1–2.)¹⁴⁵

¹⁴² HE 180/1992, 29. Ks. myös Kainulainen 2000, 76–78.

¹⁴³ HE 180/1992, 28–29. Ks. myös Kainulainen 2000, 78–80.

¹⁴⁴ Kaikkiaan 40 kuuluttavaa edustivat keskeisiä ministeriöitä, lainvalvontaviranomaisia, tuomareita, hoitolaitoksia, pankkeja ja tutkijoita (LaVM 17/1993, 1). Joukossa oli myös yksi entinen narkomaani (VP 1993, 4164).

¹⁴⁵ Lax luonnehti lakivaliokunnassa kuultuja asiantuntijoita seuraavasti: ”Asiantuntijoiden lausunnot voidaan karkeasti jakaa kolmeen ryhmään sen mukaan, miten lausunnoissa on

Myös lakivaliokunta oli erimielinen huumeiden käyttöä koskevasta rangaistusasteikosta. Puheenjohtaja Henrik Lax yritti saada jäseniä ryhmittymään yhteisen kannanoton taakse, mutta tämä ei onnistunut, sillä mietintöön jätettiin useampi eriävä mielipide.¹⁴⁶ Lakivaliokunnan enemmistö asettui kannattamaan hallituksen esitystä. Mietinnössä todettiin, että johdonmukaisesti noudatetulla tiukalla huumausainekontrollipolitiikalla on ollut myönteisiä vaikutuksia maamme huumeilanteeseen. Huumeiden käyttö oli kuitenkin muun muassa kansainvälistymisen takia yleistymässä. Tämän vuoksi valiokunta piti tärkeänä, että yhteiskunta edelleen osoitti selvästi, ettei se hyväksy huumeiden käyttöä. Kun käyttö on rangaistavaa, lasten ja nuorten on helpompi ymmärtää sen olevan kiellettyä.

Huumeiden käyttöä ei haluttu erottaa lieväksi huumausainerikokseksi. Mietinnössä toistettiin hallituksen esityksessä esitetty perustelu, jonka mukaan tällainen ratkaisu olisi voitu käsittää huumausainekontrollin lieventämiseksi. Valiokunta myönsi poikkeavansa rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksutusta yhtenäistämisperiaatteesta, jonka mukaan pyrittiin kirjoittamaan rikosten eri tekemuodot lakiin. Poikkeus oli valiokunnan mielestä kuitenkin asian luonteesta johtuen aiheellinen. Rangaistusmaksimi huumeiden käytöstä haluttiin säilyttää kahdessa vuodessa. Mietinnössä korostettiin, ettei uudistuksen tarkoituksena ollut pyrkiä muuttamaan vallinnutta rangaistusten mittaamiskäytäntöä, jonka mukaan huumeiden käytöstä tuomittiin tavallisesti sakkorangaistus. (Mt., 2.)

Lakivaliokunnan mietintöön sisältyvissä vastalauseissa sanouduttiin irti enemmistön ehdotuksesta ja kannatettiin asteikon alentamista. Ensimmäisessä (Raimo Vuoristo ja Leena Luhtanen) ehdotettiin huumeiden käytön ja omaa käyttöä varten tapahtuvan hallussapidon erottamista huumausainerikoksen osana omaksi momentikseen, jossa olisi muuta huumausainerikosta lievempi rangaistusasteikko (sakkoa tai enintään yksi vuosi vankeutta). Toisessa (Halonon ja Iivo Polvi) ehdotettiin huumeiden käytön säätämistä rangaistavaksi omana pykälänään nimeltään ”Huumausaineen laiton käyttö”, josta olisi voinut seurata sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeut-

suhtauduttu huumeiden käyttöön: hoitoidologiaa painottaneet sosiaali- ja terveystieteiden edustajat, joista useimmat katsoivat, että huumeiden käytöstä ei tule rangaista, sitten kovien rangaistusten kannattajat, jotka vähättelevät hoidon merkitystä, sekä viimeisenä ryhmänä keskitien kulkijat, jotka haluavat yhdistää rangaistukset yleisenä yhteiskunnallisena välttämättömyytenä, jotta yhteiskunnan järjestys säilyy, sekä hoidon tarjoamat mahdollisuudet yksilöllisten selviytymiskeinojen löytämiseksi.” VP 1993, 4164.

¹⁴⁶ Tarja Halonen kertoi Laxin yrittäneen pitkään hioa kompromissia yksimielisen mietinnön aikaansaamiseksi (VP 1993, 4171). Lax totesi eduskunnan täysistuntokäsittelyissä olleensa itse eri kannalla kuin hallitus ja valiokunta (mt., 4167, 4177–4178), mutta hän joutui luopumaan omista näkemyksistään.

ta. Kolmannessa (Satu Hassi) yhdyttiin vastalauseen kaksi ehdotuksiin. (Mt., 7–10.)

Hassi toi vastalauseessaan ilmi muun muassa seuraavia näkökohtia. Hänen mielestään huumeiden käytön rangaistavuus oli kyseenalaista, mutta sen poistaminen kokonaan antaisi väärän viestin suurelle yleisölle. Tästä syystä hän kannatti kohtuullista rangaistusta. Hassin mielestä huumeiden käytön rangaistusasteikko pitäisi säätää vastaamaan nykyistä tuomioistuinkäytäntöä, jonka mukaan pelkästä huumeiden käyttämisestä oli tuomittu sakkoa, mikäli syytteestä tai tuomitsemisesta ei luovuttu kokonaan. Hassi pelkäsi nyt omaksutun kannan antavan liian suuren vallan tuomioistuimille ankaroittaa rangaistuksia – toisin kuin lakia säädettäessä tarkoitettiin.¹⁴⁷ Hassi mainitsi vertailun vuoksi, että kuolemantuotannuksessa oli sama rangaistusmaksimi kuin huumeiden käytössä. Hänen mielestään oli kohtuutonta rinnastaa näiden rikosten paheksuttavuus toisiinsa. Hassin mielestä oli myös erehdys, että huumeiden käyttö ja myynti oli yhdistetty yhdeksi niin paheksuttavuudeltaan kuin rangaistusasteikoltaankin samanarvoiseksi teoksi. Hän korosti, että huumeiden käytöstä annettavan rangaistuksen tulisi olla selkeästi lievempi kuin huumeiden myymisestä. (LaVM 17/1993, 9–10.)

Lakivaliokunta otti kantaa myös toimenpiteistä luopumiseen. Tällöin se halusi kannustaa huumeiden käyttäjien hakeutumista hoidettavaksi. Hallituksen esityksessä lakitekstissä käytetty ilmaisu ”osoittaa hakeutuneensa hoitoon”, ei kuitenkaan antanut lakivaliokunnan mielestä riittävän voimakasta mielikuvaa siitä, miten hoitoon piti suhtautua. Tästä syystä se ehdotti säännöksen sanamuodon tiukentamista muotoon ”...tekijä osoittaa *sitoutuneensa* sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon.” Samalla mietinnössä huomautettiin, että hallituksen esityksessä oli jäänyt määrittelemättä, miten henkilö osoittaa hakeutuneensa hoidettavaksi, mitä tarkoitetaan sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisilla tai näiden hyväksymällä hoidolla. Lain perusteluja täydennettiin toteamalla, että huumeiden käyttäjän pitää osoittaa hoitoon hakeutuminen hoitosopimuksella. Hyväksyttävää hoitoa tarjoavat julkisella rahoituksella järjestetyt tai julkista rahoitusta saavat sosiaali- ja terveydenhuollon hoitopalvelut. Erillinen hoidon hyväksyttäminen ei ollut valiokunnan mielestä tarkoituksenmukaista vaan sosiaali- ja terveysministeriön pitäisi antaa tarkemmat yleisohjeet hyväksyttävästä hoidosta. (Mt., 2–3, 5.)

¹⁴⁷ Käsiteltäessä asiaa eduskunnan täysistunnossa Hassi totesi, että alioikeusuudistuksessa oli lisätty maallikkojäsenen valtaa. Hän pelkäsi, että heidän voisi olla vaikea ymmärtää, että tämä laki tekisi poikkeuksen muiden tuoreiden rikoslakien joukossa ja että lakiin kirjoitettiin ankarampi rangaistus kuin mitä oli oikeasti tarkoitus käyttää. VP 1993, 4169–4170. Ks. myös mt., 4439.

Hoitoon hakeutumisen todettiin vaativan käytännön tasolla eri viranomaisten nykyistä parempaa yhteistyötä. Hoidon saatavuus oli myös taloudellisen laman myötä entisestään heikentynyt. Lakivaliokunta edellytti, että asianomaiset ministeriöt huolehtisivat yhteistyössä toimivan hoitoonohjausjärjestelmän luomisesta ja että hoitoa varten varattaisiin riittävät resurssit.

Mietinnössä otettiin hoitokysymyksen lisäksi myös muuten kantaa toimenpiteistä luopumiseen. Hallituksen esityksessä erityissäännöksen tarvetta oli perusteltu sillä, että huumausainelain voimassaolon aikana huumeiden käyttäjiä oli vain harvoin jätetty syyttämättä tai tuomitsematta. Myös lakivaliokunta halusi lisätä toimenpiteistä luopumista huumausainerikoksissa. Samalla se toi ilmi, ettei se uskonut säännöksestä muodostuvan käytännössä automaatiota. ”Myös valiokunnan mielestä on asianmukaista korostaa toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta huumausainerikoksissa erityissäännöksellä. Säännös ei muodostu ”anteeksiantoautomaatiksi”, kuten eräät asiantuntijat ovat pelänneet, kun syyttäjä tai tuomari säännöstä soveltaessaan tapausittain arvioi tilanteen kokonaisuudessaan ja harkitsee, onko toimenpiteistä luopuminen perusteltua.” (Mt., 5.)

Tämä lakivaliokunta esitti edeltäjänsä (2/1971) tavalla kannanoton sopimushoidon tyyppisestä seuraamuksesta. Toimenpiteistä luopumista koskevaa erityissäännöstä ei pidetty riittävänä tarkasteltaessa seuraamusjärjestelmää kokonaisuudessaan. Lakivaliokunta totesi esittäneensä jo useamman kerran, että seuraamusjärjestelmää pitäisi kehittää nykyistä monipuolisemmaksi. Se edellytti selvitystyötä uuden seuraamuksen käyttöönotosta, jossa rangaistukseen sisällytettäisiin hoitojakso. Lakivaliokunta oli itse käynyt tutustumassa Ruotsin malliin (ks. esim. VP 1993, 4164). Mietinnössä kiinnitettiin huomioita vankiloiden huumetilanteeseen. (LaVM 17/1993, 3.)

6.6 Eduskunnan täysistuntokäsittelyt

6.6.1 Vilkas keskustelu

Lax avasi lakivaliokunnan puheenjohtajan ominaisuudessa lain ensimmäisen käsittelyn eduskunnan täysistunnossa kertomalla uudistuksen peruslähdekohdista. Tämän jälkeen hän kuvasi valiokunnan työskentelyä ja totesi keskustelun lainehtineen ”laidasta laitaan”, mutta rangaistavuuden perusteista oli siitä huolimatta vallinnut laaja yksimielisyys. Huumeiden käyttö pysyi rangaistavana, eikä huumausainekontrollin lieventämisestä haluttu antaa ulospäin minkäänlaista signaalia. Vallitsevaa rangaistuskäytäntöä ei kuitenkaan haluttu ankaroittaa. Esimerkiksi huumeiden käytöstä sakkoa

pidettiin sopivana seuraamuksena, ellei hoitoon hakeutuminen olisi hyväksyttävä peruste siitä luopumiselle. Syyttämättä tai rangaistukseen tuomitsematta jättäminen ei tarkoittaisi sellaista automaattista anteeksiantoa, jolla mitätöitäisiin rangaistavuuden merkitys. Lax huomautti, että toimenpiteistä luopuminen oli länsimaisten sivistysvaltioiden oikeusjärjestelmiin kuuluva instituutio. (VP 1993, 4164–4165.)

Lax kertoi, että lakivaliokunnassa ei saavutettu yksimielisyyttä huumeiden käytön rangaistusasteikosta. Hänen mukaansa jäsenten käymä keskustelu osoitti, miten vaikeita rikosoikeudelliset käsitteet olivat, sillä rangaistavuus, rangaistusasteikko ja rangaistuksen mittaaminen sekoitettiin jatkuvasti toisiinsa. Lax selosti vastalauseiden I–III sisältöä, joissa huumeiden käyttöä varten olisi säädetty oma kapeampi asteikko. Enemmistön kannaksi valiokunnassa kuitenkin muodostui, että huumausainelaisissa ollutta asteikkoa ei pitänyt muuttaa, jotta lain ennaltaehkäisevä vaikutus ei vaarantuisi. (Mt., 4165.)

Lopuksi Lax nosti esille, miten valiokunta piti yhdessä rintamassa tärkeänä parantaa huumeiden käyttäjien mahdollisuuksia päästä hoitoon. Hallituksen olisikin huolehdittava toimivasta hoitoonohjausjärjestelmästä ja hoitopaikkojen riittävydestä. Viimeisenä hän totesi valiokunnan odottavan lainsäädäntöhanketta hoidon sisällyttämisestä vankeusrangaistukseen. (Mt., 4165.)

Oikeusministeri Pokka piti seuraavan puheenvuoron, jossa hän kertoi olevansa iloinen siitä, että lakivaliokunta oli samoilla linjoilla hallituksen kanssa. ”Minusta on hyvä tässä sanoa, että olen iloinen siitä, että valiokunnan enemmistö on yhtynyt hallituksen käsitykseen, että on hyvä, että Suomesta leviää edelleenkin maailmalle sellainen maine, että me olemme tiukan huumekontrollin maa ja että tällä lainsäädännöllä ei ole miltään osin tarkoitus lieventää huumerikosten kohtelua. ... Mielestäni keskustelu, jota on käyty nimenomaan rangaistavuudesta ja jossa valiokunta on päättänyt säilyttämään käytön rangaistavana, on osaltaan sellainen selkeä käyntikortti Suomesta muulle maailmalle, että me haluamme torjua kansainvälistyvää huumerikollisuutta sen kaikissa muodoissa.” (VP 1993, 4166.)¹⁴⁸

Tämän jälkeen kansanedustajien keskuudessa virisi hyvin vilkas keskustelu huumausainerikosten uudistamisesta.¹⁴⁹ Puheenvuoroissa kannatet-

¹⁴⁸ Pokka oli jo hallituksen esityksestä käydyssä lähetekeskustelussa 29.9.1992 tuonut esille saman kantansa (VP 1992, 3494–3495) ja hän toisti sen myös lain toisessa käsittelyssä 25.11.1993 (VP 1993, 4430).

¹⁴⁹ Halonen epäili, etteivät kansanedustajat saisi keskustelun aikana muuttumaan toinen toistensa kantoja, ”[m]utta minusta on hyvä, että edes historiankirjoitusta varten nähdään, että vuonna 1993 oli tämäläinen keskustelu. Joku tutkija voi verrata sitä siihen, miten vuonna 1972 arvalla tämä ratkaistiin.” VP 1993, 4449.

tiin lähes yksimielisesti tiukkaa huumekontrollia, eikä sitä asetettu kyseenalaiseksi kuin muutamissa soraäänissä. Kansanedustajat pitivät tiukkaa linjaa yhtenä osoituksena siitä, että Suomen eduskunta kantaa oman vastuunsa huumeiden leviämisen estämisessä. Huoli nuorista toistui useissa puheissa. Huumeiden käytön rangaistavuuden säilyttämistä pidettiin tärkeänä, eikä se herättänyt samanlaista väittelyä kuin 1970-luvulla.

Kansanedustajien välillä vallitsi tällä kertaa erimielisyys siitä, mikä olisi sopiva rangaistusasteikko huumeiden käytöstä ja asiasta kehkeytyi kiivas väittely. Keskustelijat jakoutuivat kahteen eri leiriin, joista toiset kannattivat hallituksen esitystä, kun taas toiset vastustivat sitä. Hallituksen esitystä puolustavat toivat ilmi sikermän erilaisia perusteluja. Asteikon kaventaminen olisi merkinnyt huumekontrollin lieventämistä, mille tielle ei haluttu mennä. Rangaistusmaksimin säilyttämistä kahdessa vuodessa perusteltiin huumeongelman vakavuudella suomalaisessa ja maailmanlaajuisessa mitakaavassa. Laissa olevan ankaran rangaistusuhan uskottiin tehoavan ihmisiin, jotta he eivät kokeilisi huumeita. Korkeaa asteikkoa perusteltiin sillä, että käyttäjien katsottiin usein toimivan samalla välittäjinä. Rikostutkinnallisiin syihin vedottiin, eikä poliisin mahdollisuuksia puuttua käyttörikosepäilyihin haluttu heikentää. Pokka nosti esille pelon rangaistuskäytännön lieventymisestä, sillä tuomioistuimet saattaisivat tulkita asteikon pudottamisen tällä tavalla.

Hallituksen esitystä kritisoivat halusivat porrastaa huumeiden käytön muita huumauserikoksia lievemmäksi teoksi, jossa olisi vastaavasti kapeampi asteikko. He perustelivat vaatimustaan vetoamalla rikoslakia uudistettaessa noudatettuihin periaatteisiin, joista ei ollut syytä poiketa huumauserikoksissa. Huumeiden käyttämistä pidettiin vähemmän paheksuttavana tekona kuin muita huumauserikoksia, minkä pitäisi ilmetä selkeästi rikoslaista. Edes hallituksen esityksen kannattajat eivät halunneet kiristää rangaistuskäytäntöä, jolloin oli yhä vähemmän syitä sille, miksi asteikkoa ei säädettäisi vastaamaan vallinnutta sakotuskäytäntöä. Kapealla rangaistusasteikolla lainsäätäjät pystyisi myös nykyistä paremmin ohjaamaan tuomioistuimia. Vähemmistöön jääneet kansanedustajat moittivat toisia siitä, ettei eduskunnassa näkynyt riittävän poliittista rohkeutta säätää vallitsevaan soveltamiskäytäntöön pohjautuvaa rikoslakia.

Julkinen keskustelu oli heidän mielestään heti alusta alkaen lähtenyt väärille urille, kun huomion keskipisteeksi oli nostettu aiheeton pelko huumauserikontrollin lieventymisestä. Jos tähän olisi osattu vastata toisella tavalla, olisi lopputulos voinut hyvinkin olla toisenlainen. Eduskunnassa jouduttiin äänestämään huumeiden käyttöä koskevasta rangaistusasteikosta, mutta selvä enemmistö kansanedustajista pysyi hallituksen esityksen takana.

Suurin osa puolueista ei pitänyt kiinni ryhmäkurista, vaan jokainen sai äänestää omatuntonsa mukaisesti. Tästä huolimatta äänet jakautuivat selkeästi vallassa olleiden hallituspuolueiden (oikeistokeskusta) ja opposition (vasemmisto-vihreät) välillä. Ensiksi mainitut tukivat esitystä, kun taas jälkimmäinen vastusti sitä varsin yhteinäisenä rintamana. (Hakkarainen & Jetsu & Skretting 1996, 100.)

Hallituksen esitystä kritisoivat erityisesti ne opposition kansanedustajat, jotka olivat tehneet lakivaliokunnan mietintöön vastalauseita. Esimerkiksi Halonen arvosteli oikeusministeri Pokkaa, joka oli heti huumausainerikostyöryhmän julkistamistilaisuudessa varsin spontaanisti tyrmännyt sen tekemän ehdotuksen huumausainerikkomuksesta. Halosen mukaan huumausainekysymystä pitäisi tarkastella osana rikoslakiuudistusta, eikä kiistellä sen merkityksestä signaalina tai käyntikorttina. Hänen mielestään professorivetoisen työryhmän ehdotuksesta olisi ehdottomasti pitänyt pitää kiinni. Halonen arvosteli kansanedustajia rohkeuden puutteesta, kun sovellettavaksi tarkoitettua rangaistusta ei uskallettu kirjoittaa lakiin vaan asiassa piilouduttiin ”tuomioistuinten helmojen taakse”. Hänen mielestään eduskunta tyytyi siihen, että se sai osoittaa olevansa huolissaan jostakin asiasta, eikä sillä riittänyt vastuunkantokykyä tehokkaiden tai täsmällisten keinojen osoittamiseen. Vaikka tuomioistuimilla oli valta tulkita lakia, Halosen mukaan ei pitäisi säätää toisenlaista lainsäädäntöä kuin mitä sen soveltamisella tavoitellaan. (VP 1993, 4167–4168, 4171–4172.)

Hassi oli samoilla linjoilla kertoessaan vierastaneensa lain käsittelyssä valittua asennetta, jonka mukaan oleellisia olivat ulkomailla tai suuressa yleisössä synnyttetyt mielikuvat. Hassin mielestä huumausainerikoksissa oli omaksuttu varsin erikoinen ratkaisu, sillä lakiin kirjattiin yhtä, mutta tarkoitus oli tehdä toista. Esimerkiksi kun kahden vuoden enimmäisrangaistusta haluttiin käyttää pelotteena, lähdettiin ajatuksesta, että huumeiden käyttäjät tai käyttöä harkitsevat eivät tietäisi, että todellinen rangaistuskäytäntö on vankeutta lievämpi. Sitten kun keskusteltiin siitä, nostaako korkea rangaistusmaksimi huumeiden käyttäjän kynnystä hakeutua hoidettavaksi, väitettiin kaikkien tietävän, että huumeiden käytöstä ei rangaista käytännössä kuin sakolla. Hassin mielestä olisi rehellistä käyttää laissa sellaista rangaistusasteikkoa, jota on tarkoitus soveltaa käytännössä. (Mt., 4168–4170, 4173, 4178, 4428–4430, 4439–4440.)

Kansanedustajia puhutti myös toimenpiteistä luopumista koskeva säännös. Varsinkin lain toisessa käsittelyssä keskustelu tiivistyi rikoslain 50:7 §:n ympärille. Lax puolusteli säännöksen ottamista rikoslakiin. Hän totesi muun muassa seuraavasti: ”[H]aluaisin vähän kommentoida sitä, koska tässä ilmeisesti on ymmärretty lakivaliokunnan mietintöä väärin, eikä se niin ihmeellistä olekaan, koska rikoslaki on vaikea ja vaatii lukemista ennen kuin se avautuu eikä se aina halua silloinkaan avautua.” Hän jatkoi kertomalla, että eräät kansanedustajat olivat kiinnittäneet huomiota tämän säännöksen perusteluihin. Hän myönsi, etteivät ne olleet sanamuodoltaan ehkä maailman onnis-

tuneimmat, mutta niitä oli tulkittu väärin. Hän täsmensi, että hallituksen esityksessä mainittu tilanne, jossa aikuinen käyttää yksin kotonaan itse hankimiaan tai valmistamiaan huumeita, ei tarkoittanut huumeiden käytön olevan tällä tavalla sallittua. Lax painotti, että säännöksen tarkoituksena oli lain tasolla edistää hoitoon hakeutumista. (Mt., 4421.)

Kansanedustajat pohtivat, pitäisikö toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstä muuttaa vai olisiko se poistettava kokonaan laista. Rikoslain 50:7 §:ään sisältyvää hoitoon hakeutumisen edistämistä pidettiin yleensä tärkeänä, vaikka erinäisistä hoitoon liittyvistä kysymyksistä, kuten hoitoon hakeutumisen esteistä, oltiin eri mieltä. Hoitopaikkojen riittävyys ja hoidon etenemisen kontrolloimisen tarve puhuttivat myös.

Vesa Laukkanen epäili syyttäjien pitävän syyttämättä jättämistä liian tehottomana seurauksena, koska hoidossa pysymistä ei seurattaisi. Tästä syystä syyttäjät eivät ryhtyisi soveltamaan tätä säännöstä, koska he ”eivät halua, että heitä huiputetaan menen tullen tällä hoitoonhakeutumislupauksella”. Laukkanen ehdottikin, että päätöksen antamista pitäisi pitkittää kuukausilla eteenpäin, jotta varmasti nähtäisiin henkilön sitoutuvan hoitoon. (Mt., 4442–4444.)

Rikoslain 50:7 §:n se osa, joka koskee yleisesti huumeiden käyttämiseen syyllistyneen henkilön syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä, herätti voimakasta kritiikkiä. Erityisesti soimattiin hallituksen esityksen perusteluja. Monet kansanedustajat pelkäsivät, että säännöstä ryhdyttäisiin soveltamaan toden teolla, millä olisi monia haitallisia vaikutuksia. Se murentaisi huumeiden käytön rangaistavuuden uskottavuutta, mikä saattaisi heikentää yleistä lainkuuliaisuutta ja houkutella uusia käyttäjiä huumeiden pariin. Yhden kansanedustajan mukaan kysymys oli suoranaisestä lainsäätäjän yllytyksestä perustaa huumeluolia. Muutamissa puheenvuoroissa pelättiin säännöksen nostavan poliisin puuttumiskynnystä. Huumeiden käyttämiseen syyllistyneiden henkilöiden uskottiin pyrkivän hyötymään uudesta pykälästä, jolloin se avaisi vaarallisen portin niin käyttäjille kuin heidän avustajilleenkin vaatia toimenpiteistä luopumista, kun vielä eduskuntakin antaisi arvovaltaisen tukensa sen puolesta.

Muutamit kansanedustajat ilmaisivat huolensa siitä, että rikoslain 50:7 § merkitsisi liian suuren harkintavallan uskomista lainsoveltajille. Esimerkiksi Marjut Kaarilahti kertoi saaneensa sekä tuomareilta että syyttäjiltä sen suuntaisia yhteydenottoja, että he eivät kaivanneet itselleen tällaista harkintavaltaa (mt., 4426, 4436). Uutta säännöstä pidettiin tarpeettomana, ja sen tulkin-takin voisi muodostua vaikeaksi ja johtaa epäyhtenäiseen soveltamiskäytännöön. Kriitikoiden keskuudesta nousi kaksi erilaista ehdotusta, joista toisessa

ehdotettiin toimenpiteistä luopumisen sitomista vain hoitoon hakeutuneisiin käyttäjiin ja toisessa säännöksen hylkäämistä kokonaan.

Raimo Vistbacka kertoi keskustelleensa samana päivänä huumeepoliisin edustajien kanssa. Hänen mielestään säännös ehdotetussa laajuudessa saattaisi muodostua esteeksi poliisin harkitessa, lähtee se edes puutteellisten resurssiensa takia tutkimaan kotiloissa tapahtunutta käyttöä. (Mt., 4424–4425.) Kaarilahti oli samaa mieltä. Hän ehdotti säännöksen hylkäämistä tarpeettomana. Syyttämättä jättämissä tehtiin hänen syyttäjiltä saamiensa tietojen mukaan vähän, koska syyttäjät kohtasivat harvoin pelkkiä käyttäjiä, sillä vakiokäyttäjät syyllistyvät tavallisesti samalla muihin rikoksiin. Kaarilahden mukaan säännös jättäisi huolestuttavan paljon harkinnanvaraa yksittäisille syyttäjille ja tuomareille. Joillakin paikkakunnilla saatettaisiin ryhtyä noudattamaan erittäin humaania linjaa, mikä olisi ristiriidassa esitutkintaan vakavasti suhtautuvien poliisien kanssa. Toimenpiteistä luopuminen voisi vähitellen näkyä turhautumisena poliisin työssä; mitäs sitä tutkimaan, jos esitutkinta ei johda mihinkään. Tämä taas voisi heijastua kansalaisten asenteisiin. (Mt., 4425, 4435–4437.)

Sulo Aittoniemen mukaan yksityisten huumeluolien perustaminen olisi kiellettävä poistamalla säännöksestä mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen muissa kuin hoitotapauksissa. ”[S]iitä on poistettava elementti, joka yhdessä hallituksen esityksen perusteluiden kanssa toteuttaa sen, että voidaan perustaa ja oikeastaan yllytetään ja kehoitetaan perustamaan vakiokäyttäjien huumeluolia, joissa iltaisin voi saada heroiinipistoksia ja vedellä oopiumia, eikä tämä olisi rangaistavaa käytännöllisesti katsoa lainkaan, kun katsotaan hallituksen esityksen perustelut ja valiokunnan hyväksymä pykälä.” (Mt., 4424.) Toisessa puheenvuorossaan hän jatkoi: ”...niin tämä on suoranainen kutsu, suoranainen hyväksyntä yhteiskunnan taholta, että kerääntykää vaan rauhassa imemään hasista – no, se on pieni asia – käyttämään heroiinia, oopiumia, LSD:tä tai jotain muuta.” (Mt., 4435.) (Ks. myös mt., 4443, 4509, 4512.)

Lax rauhoitteli säännöksen arvostelijoita kertomalla, että päätös toimenpiteistä luopumisesta ei lankeaisi automaattisesti käyttäjän hyväksi vain siitä syystä, että tällainen säännös on olemassa. Hänen mukaansa tämä oli täydellinen väärinkäsitys, sillä jokainen päätös olisi erillisen kokonaisharkinnan tulos. Myös vallinnut pidättyväinen käytäntö soveltaa näitä säännöksiä tuomioistuimissa todisti samasta asiasta. (Mt., 4425.) Lax puolusteli rikoslain 50:7 §:n ottamista lakiin ja muistutti, että lakivaliokunta oli vielä tiukentanut säännöstä hallituksen esitykseen verrattuna.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Laxin mielestä säännöksen poistaminen olisi johtanut lievempään suhtautumiseen, koska silloin voimassa olisivat olleet yleiset säännökset toimenpiteistä luopumisesta. Mt., 4421, 4426. Tämä lipsahdus lienee ymmärrettävä poliittiseksi suostutteluksi, koska erityissäännöksen säätämisellä ei suinkaan poisteta mahdollisuutta soveltaa yleisiä sään-

Halonen vetosi kollegoihinsa säännöksen säilyttämisen puolesta. Hänen mukaansa huumausainerikoksista puhuttaessa oli helppo kaupata pelkoa toivon tilalle, aiheuttaa levottomuutta ja saada edustajat varmuuden vuoksi äänestämään, jotta he pääsivät osoittamaan olevansa huolestuneita huumeista. (Mt., 4423.) Myös Hassi halusi säilyttää säännöksen ehdotetussa muodossa. Hän vastusti toimenpiteistä luopumisen sitomista vain hoitotapauksiin, koska hoito ei olisi kaikkien käyttäjien kohdalla tarkoituksenmukainen edellytys rangaistukselta luopumiselle. Hän mainitsi esimerkkinä hasiksen polttamisesta kärähtäneen ensikertalaisen, jolle riittäisi hoidon sijasta nuhteet. Hassi toi lisäksi esille, että syyttäjät olivat vakuuttaneet hänelle toimenpiteistä luopumisen olevan jo tällä hetkellä yleinen käytäntö lievissä huumausainerikoksissa. (Mt., 4429, 4431–4432.) Tällä seikalla hän pyrki oletettavasti vakuuttamaan, että kysymys ei sinänsä ollut niin mullistavasta uudistuksesta kuin jotkut kansanedustajat väittivät. Vaikka rikoslain 50:7 § herätti voimakasta vastustusta kansanedustajissa, säännös tuli kuitenkin hyväksytyksi selvällä enemmistöllä.

Kaarilahden tekemä ehdotus raukesi kannatuksen puutteesta ja Aitto-
niemen ehdotus äänestettiin nurin äänin 148–31 (mt., 4465). Kaari-
lahti ja Vistbacka esittivät vielä loppumetreillä sellaisten lausumien
tekemistä, joissa olisi sanouduttu irti hallituksen esityksen peruste-
luista siltä osin, kun niissä puhuttiin kotioloissa tapahtuneesta huu-
meiden käyttämisestä. Nämä ehdotukset kaadettiin äänin 135–49 ja
156–26. (Mt., 4508–4509, 4573–4574.)

6.6.2 Huumeiden käyttö rikos, mutta huumeriippuvuudesta ei pitäisi rangaista

Huumausainerikoksia koskevia rangaistussäännöksiä uudistettaessa monet kansanedustajat ottivat kantaa siihen, että huumeiden käyttäminen piti säilyttää rangaistavana. Laxin sanoin on mahdollista todeta, että joillakin kansanedustajilla saattoi mennä sekaisin kysymys käytön kriminalisoimisesta ja sitä koskevasta rangaistusasteikosta.

Myös Lappi-Seppälä (1994) on todennut, että huumausainerikoksista virinneessä julkisessa keskustelussa takerruttiin väärin kysymykseen. Puheenvuoroissa suhtauduttiin kielteisesti huumeiden käytön dekriminalisoimiseen, vaikka tällaista ei edes esitetty. Huumeiden käytön rangaistusmaksimin alentamista vastustettiin puolestaan puhumalla kansainvälisen huumeikaupan levittäytymisestä Suomeen.

nöksiä toimenpiteistä luopumisesta. Myös Sauli Niinistö nosti esille erityis- ja yleissäännösten välisen suhteen ja totesi sen jäävän hyvin hämäräksi. Mt., 4513.

Huumekaupasta säädellään kuitenkin aivan eri tunnusmerkistöissä, joiden piiriin kuuluisivat myös käyttäjien suorittamat levitystapaukset. Tämän lisäksi rangaistusmaksimin säilyttämistä kahdessa vuodessa perusteltiin viittaamalla oheisrikollisuuteen. Lappi-Seppälä huomauttaa, että tämä perustelu puhuu pikemminkin koko rankaisemista vastaan kuin sen puolesta. (Mt., 50–51.)

Tarkasteltaessa kansanedustajien käyttämiä puheenvuoroja on mahdollista todeta, että muutamissa käytön rangaistavuutta puolustelemissa puheissa sen tarpeellisuutta perusteltiin hyvin samanlaisilla näkökohdilla kuin säädettävissä vuoden 1972 huumausainelakia. Keskeistä oli selvittää nuorille, että kysymys oli rikoksesta, jolloin rangaistusuhan toivottiin pelottavan heidät pois huumekekeiluista (ks. esim. VP 1993, 4175). Vain muutama kansanedustaja viittasi puheessaan huumeiden käytön kriminalisoimisesta aiheutuviin ongelmiin ja pohti jopa mahdollisuutta huumeiden laillistamiseen.

Hassi moitti eduskunnassa käytävää keskustelua, koska se pyöri vain sen kysymyksen ympärillä, kuinka ankara suhtautuminen käyttäjiin otetaan. Hän kannatti huumeiden käytön säilyttämistä rangaistavana, mutta toi kuitenkin ilmi, että se vaikeutti käyttäjien hoitoon hakeutumista. Hän piti ongelmallisena myös sitä, että lievienkin huumeiden käyttäjä joutui olemaan tekemisissä rikollisen alamaailman kanssa. Rikolliset sitä paitsi kovensivat otteitaan, kun huumausainekontrollia kiristettiin. Hassi kertoi kokeneensa varsin järkeviksi monet ulkomaiset puheenvuorot kontrolloidusta huumeiden myymisestä, koska se vie pohjan rikolliselta toiminnalta ja vähentää puhtaampien aineiden takia yliannostuksia. Hän totesi Suomessa vallitsevien kielteisten asenteiden estäneen jo tällaisen keskustelun aloittamisenkin. (VP 1993, 4168–4170, 4428–4429.)

Tuomioja ennusti, että Suomessa jouduttaisiin 10–20 vuoden päästä arvioimaan, onko huumeita koskeva kieltolaki kaikkiin seurauksiinsa ja kustannuksiinsa nähden oikea tai toimiva keino vähentää huumeista aiheutuvia haittoja. Tällöin vaihtoehtoiseksi toimintatavaksi nousisi huumeiden käytön ja hallussapidon dekriminisointi ja muiden kuin kovien huumeiden täyskiellon purkaminen. Hän arveli huumeongelman kasvaessa repressiivisten toimien osoittautuvan selkeästi kannattamattomiksi. Laillistaminen madaltaisi käyttäjien kynnystä hakeutua hoitoon ja vähentäisi järjestäytyntä rikollisuutta, kun huumekauppa siirrettäisiin tiukan valtion monopolin alle. (Mt., 4437–4438.)

Suurin osa kansanedustajista halusi kuitenkin tuoda ilmi puoltavansa käytön pysymistä kriminalisoituna. Käytön rangaistavuutta pidettiin tärkeänä ennaltaehkäisevässä mielessä, ja rikoslaissa haluttiin selkeästi osoittaa huumeiden olevan kiellettyjä. Tämän viestin perille saamiseksi haluttiin pitää kiinni kahden vuoden enimmäisrangaistuksesta. Hakkarainen, Timo

Jetsu ja Astrid Skretting (1996) ovat huomauttaneet, että lainmuutoksessa korostui sen vahva *symbolinen arvo*. Julkisen keskustelun keskiössä ei ollut oikeuskäytännön ohjaaminen, vaan viestin antaminen suurelle yleisölle. Rikoslakia muuttamalla päästiin uusintamaan kielteistä kannanottoa huumeita vastaan. Tätä voi pitää hyvänä osoituksena siitä, miten huumeet ovat pysyneet ”hyvänä vihollisena”. (Mt., 99, 101–102.)

Toisaalta on mahdollista todeta, että suomalaisten kansanedustajien käymä keskustelu oli muuten varsin hillittyä. Eräissä puheenvuoroissa peräänkuulutettiin pään säilyttämistä kylmänä tai rationaalisen päätöksenteon mahdollisuutta. Kollegoja varoiteltiin myös pyrkimyksestä päästä osoittamaan moraalista paheksuntaa tai huolta huumeekysymyksestä. (Ks. esim. VP 1993, 4172, 4428–4429, 4437.) Kun Ruotsissa huumeiden käyttö säädettiin 1980-luvulla rangaistavaksi, sikäläiset kansanedustajat käyttivät tilaisuutta hyväkseen julistamalla huumeita vastaan sodan, jonka tavoitteena oli huumeista vapaa yhteiskunta (ks. tarkemmin Hakkarainen et al. 1996, 94–97). Monen suomalaisen kansanedustajan puheissa toistui kielikuva taistelusta huumeita tai huumeiden käyttöä vastaan, mutta varsinaisia sodan julistuksia ei tehty, eivätkä meikäläiset kansanedustajat myöskään ilmoittaneet tavoittelevansa huumevapaata yhteiskuntaa. Esimerkiksi Bjarne Kallis totesi eräässä puheenvuorossaan seuraavasti: ”Tietenkin toivomme, ettei käyttöä olisi lainkaan, mutta tämän päivän yhteiskunnassa se lienee utopistista.” (VP 1993, 4438.)

Suomalaiset kansanedustajat olivat myös siinä mielessä maltillisia, että he eivät halunneet koventaa käytöstä tuomittavia rangaistuksia. Vallinneeseen sakotuskäytäntöön oltiin tyytyväisiä, eikä vankeusrangaistuksen käyttäminen saanut kannatusta. Muiden muassa Vuoristo totesi jokaisen tajuavan, että vankilatuomio vain pahentaisi käyttäjän tilannetta (mt., 4432).

Valtiopäiväasiakirjoihin tallennettua keskustelua seuratessa oli kiinnostavaa havaita, että käytetyissä puheenvuoroissa myös kyseenalaistettiin huumeista riippuvaisten käyttäjien rankaisemisen mielekkyys. Heidän uskottiin jatkavan käyttämistään rangaistusuhasta tai langetetusta rangaistuksesta huolimatta. Muutama edustaja totesi, että rikoslaille ei pystyttäisi hoitamaan huumeongelmaa. Rankaisemisen tilalle olisi heidän mielestään etsittävä muita keinoja. Monet arvostelivat voimakkaasti vankilarangaistuksen käyttämistä. Hoitoon sen sijaan suhtauduttiin erittäin myönteisesti ja sitä pidettiin rankaisemista tehokkaampana keinona puuttua huumeriippuvuuteen. Jos huumeiden käyttäjä oli halukas hakeutumaan hoitoon, sitä piti tukea rankaisemisesta luopumalla. (Ks. VP 1993, esim. s. 4171, 4175, 4424, 4443, 4510.) Pakkohoitokin vilahteli keskustelussa. Tällöin edustajilla näkyi olevan vankka usko siihen, että kun vain henkilö pystyttäisiin pakolla vierottamaan aineista, hänen tilansa kyllä korjaantuisi.

Esimerkiksi Marja-Liisa Tykkyläistä huolestuttivat kyynisten huumekauppioiden kohteiksi joutuvat tahattomat lapset ja nuoret, jotka jäivät tietämättään huumekoukkuun. Hän peräänkuulutti heille tahdonvastaista hoitoa, mikä sopisi hyvin myös rikoskierteessä oleville narkomaaneille. (Mt., 4174–4175.)

Kansanedustajat ottivat kantaa myös huumeiden käyttäjien tekemiin oheisrikoksiin. Muutamista puheenvuoroista välittyi näkemys, jonka mukaan rikosten tekemiseen huumeriippuvuuden takia pitäisi hakea uusia rikosoikeudellisia seuraamuksia. Vankilaa pidettiin yhä edelleen vääränä paikkana useita rikoksia tehneille huumeiden ongelmakäyttäjille.

Tykkyläinen perusteli näkemystään seuraavasti: ”[T]ämä henkilö juuri riippuvuutensa takia on täydellisesti menettänyt tahtonsa ja kykynsä kontrolloida käyttäytymistään. Juuri tämän vuoksi, vaikka henkilö tekee rikoksia kuinka loputtomasti kyetäkseen jatkamaan aineiden käyttöä, on täysin säälimätöntä sanoa, että hän on varas ja hänet pitää tuomita vankilaan. Hänet pitäisi vain hoitaa irti tästä riippuvuudesta, niin hän todella voisi myös irrottautua rikoskierteestä.” (VP 1993, 4441–4442.) Laukkanen oli samoilla linjoilla: ”Vankila on ollut ainoastaan ikään kuin sinetti sille, että kaikki jatkuu eikä hän saa mitään mahdollisuutta toipua ja päästä irti huumeriippuvuudesta, joka on siis se perussy, miksi tämä henkilö varastaa isoäidiltään kelloja tai tekee muuta järjetöntä, jota olen omakohtaisesti saanut seurata vaikka kuinka paljon.” (Mt., 4172–4173.)

Käytössä ollutta rangaistusvalikoimaa pidettiin riittämättömänä ja useissa puheenvuoroissa kannatettiin lakivaliokunnan tavalla uutta vankilalle vaihtoehtoisia sopimushoidon tapaisia seuraamusta. Seuraavaksi paneudutaan vielä siihen, miten huumausainerikoksia koskevaan rikoslain 50 lukuun päätettiin ottaa erityissäännös toimenpiteistä luopumisesta.

6.7 Toimenpiteistä luopumisesta erityissäännös rikoslakiin

6.7.1 Erimielisyydet rangaistusasteikosta

Kun vuoden 1972 huumausainelakia säädettiin, huumeiden käytön kriminalisointi nousi keskeiseksi kiistakysymykseksi. Tilanne oli erilainen 1990-luvulla. Huumausainerikostyöryhmä toi kyllä esille, että huumeiden käytön rangaistavuus ei ollut millään tavalla välttämätöntä. Työryhmä ehdotti kuitenkin käytön säilyttämistä rangaistavana, eikä tästä aiheesta keh-

keytynyt kiivasta väittelyä.¹⁵¹ Erimielisyys vallitsi tällä kertaa siitä, mikä olisi *sopiva rangaistusasteikko* huumeiden käytöstä.

Huumausainerikostyöryhmä (OLJ 4/1991) piti huumeiden käyttöä moitittavuudeltaan niin lievänä, että se ehdotti käytön rankaisemista huumausainerikkomuksena, josta olisi voinut seurata vain sakkorangaistus. Hallituksen esityksessä (180/1992) käyttö ehdotettiin vastoin työryhmän kantaa rangaistavaksi tavallisena huumausainerikkoksena. Ehdotusta vastustettiin lakivaliokunnassa (17/1993), mutta enemmistö asettui lopulta kannattamaan sitä. Työryhmä oli ehdottanut toimenpiteistä luopumista koskevan erityissäännöksen ottamista lakiin vain niitä tilanteita varten, joissa huumeiden käyttämiseen syyllistynyt henkilö oli hakeutunut hoidettavaksi. Hallituksen esityksessä ehdotettiin sitä vastoin, että toimenpiteistä luopuminen olisi hoitoon hakeutuneiden lisäksi mahdollista yleisesti huumeiden käyttöön syyllistyneistä. Erityissäännöksen laajentaminen herätti kiivasta vastustusta kansanedustajissa, mutta voimakkaasta kritiikistä huolimatta se tuli hyväksytyksi selvällä enemmistöllä.

Työryhmän ehdotus porrastaa huumausainerikos kolmeen tekemuotoon: huumausainerikkokseen, törkeään huumausainerikkokseen ja huumausainerikkomukseen, ei menestynyt. Hallituksen esityksessä luovuttiin oikeusministeri Pokan vastustuksesta lievän huumausainerikkomuksen ottamisesta lakiin. Ministerin näkemykseen vaikutti todennäköisesti poliisitahon kielteinen suhtautuminen uudistusta kohtaan, koska se ei halunnut luopua mahdollisuudesta käyttää kaikkia entisiä rikosprosessuaalisia pakkokeinoja huumeiden käyttäjiä vastaan.¹⁵²

Rikkomus ei saanut kannatusta myöskään lakivaliokunnassa. Huumausainerikkoksissa omaksuttua ratkaisua voidaan pitää poikkeuksellisenä, koska siinä ei noudatettu yleistä rikoslain uudistuksessa omaksuttua periaatetta. Lakivaliokunta (6/1990) oli muutamaa vuotta aikaisemmin käsitellyt rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäistä vaihetta. Tällöin se oli sanonut pitävänsä järkevänä, että sellaisissa rikoksissa, joissa paheksuttavuus voi vaihdella suuresti, rikoksen eriaisteiset ilmenemismuodot määritellään laissa ja siten ohjataan rangaistuskäytäntöä. Samassa yhteydessä se totesi pitävänsä myönteisenä, että käytännössä tarpeettoman laajaksi osoittautuneita rangaistusasteikkoja pyrittiin supistamaan. (Mt., 5–6.) Huumausainerikkoksissa ei

¹⁵¹ Huumeiden käytön dekriminalisoinnista ehdotettiin vain muutamissa puheenvuoroissa, sillä koko lainsäädäntöprosessin aikana tällä kannalla oli vain muutama lausunnonantaja ja lakivaliokunnan kuulema asiantuntija. Myös pari kansanedustajaa halusi nostaa tämän kysymyksen esille.

¹⁵² Ks. myös Träskman 1995, 145. Poliisin intressit vaikuttivat myös Ruotsissa korotettaessa vuonna 1993 huumeiden käyttöä koskeva rangaistusasteikko kuuteen kuukauteen vankeutta. Tällä tavalla poliisi sai oikeuden tehdä henkilöntarkastuksen, millä haluttiin lisätä huumeiden käyttäjiin kohdistuvaa katuvalvontaa. Ks. esim. Kassman 1998, 60.

kuitenkaan menetelty samalla tavalla. Lakivaliokunta (17/1993) perusteli poikkeamistaan sillä, että *asian luonteesta johtuen* (kurs. HK) uusi kirjoitus-tapa olisi johtanut väärinkäsityksiin.¹⁵³

Jos huumeiden käyttö olisi tullut rangaistavaksi huumausainerikkomuk-sena, katsottiin sen antavan *väärän viestin* huumekontrollin lieventämises-tä. Tämä perustelu esitettiin niin hallituksen esityksessä kuin lakivaliokun-nan mietinnössäkkin.¹⁵⁴ Kansanedustajien käyttämissä puheenvuoroissa tois-tui useita kertoja huoli siitä, että uudistuksessa ei haluttu antaa vaikutelmaa huumausainekontrollin lieventämisestä. Mielestäni voi kyllä hyvällä syyllä kysyä, olisiko uudistus johtanut millään tavalla kontrollin lieventymiseen. Ehdotuksen mukaan huumeiden käyttöä koskeva rangaistusasteikko olisi säädetty vastaamaan vallitsevaa rangaistuskäytäntöä, jota ei edes haluttu ankaroitaa. Sakottaminen olisi tullut mahdolliseksi rangaistusmääräysme-nettelystä, jolloin tilaa olisi jäänyt varsin vähän toimenpiteistä luopumiselle. Lainsäätäjien tekemä ratkaisu muuttuu vielä erikoisemmaksi, kun ote-taan huomioon miten voimakkaasti samalla kannustettiin huumeiden käyt-täjien syyttämättä ja tuomitsematta jättämiseen.

Huumausainerikoksia koskevia rangaistussäännöksiä uudistettaessa sovi-tettiin yhteen lainvalmisteluvaiheessa esitetyt erilaiset näkemuserot ja tulok-sena oli jälleen eräänlainen kompromissi. Huumeiden käyttö pysyi rangais-tavana ja se säilytettiin osana huumausainerikoksen perustunnusmerkistää. Samalla todettiin, että rangaistusta ei tarvitse langettaa toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten soveltuessa tapaukseen. Tällä kertaa suositus-ta toimenpiteistä luopumisesta ei jätetty lain esitöihin, vaan siitä otettiin eri-tyissäännös rikoslakiin. Silloin säädetyn rikoslain 50:7 §:n mukaan:

”Huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä muusta tässä luvussa tarkoitettusta rikoksesta voidaan sen lisäksi, mi-tä rikoslain voimaannpanemisesta annetussa asetuksessa¹⁵⁵ tai tässä

¹⁵³ LaVM 17/1993, 2. Ratkaisun taustalla voi olla kyseenalainen uskomus siitä, että ylei-sestävyuden saavuttamiseksi ankara rangaistusuhka olisi lievempää tehokkaampi. Ks. *rangaistusten* ankaruuden ja rikollisuuden määrän välisestä suhteesta Lappi-Seppälä esim. 1996, 288–291. Rangaistusasteikkojen merkityksestä yleisesti ks. Lappi-Seppälä 1987, 91 ss. Rikoslain kokonaisuudistuksessa noudatetusta periaatteesta supistaa laajoja asteikkoja ks. myös Rikosoikeuskomitea 1976, 161 ss., OJL 5/1984, 29–31.

¹⁵⁴ HE 180/1992, 22, LaVM 17/1993, 2. Hallituksen esityksessä (mt.) perusteltiin muu-tosta silläkin, että huumeiden käytön ja hallussapidon ollessa saman säännöksen alaisia vältyttäisiin hankalilta rajanveto-ongelmilta. Mielestäni työryhmän ehdotus oli tältä osin varsin selkeä. Huumeiden käytön välttämättä edellyttämä hallussapito olisi rangaistu huumausainerikkomuksena. Jos taas huumeiden käyttäjällä olisi ollut hallussaan 1–2 kerta-annosta suurempi määrä huumetta, ei kyseessä olisi enää ollut huumausainerikko-mus vaan tavallinen huumausainerikos. OJL 4/1991, 29, 32.

¹⁵⁵ Lain säännöksessä viitattiin useita vuosia virheellisesti rikoslain voimaannpanemisesta annettuun asetukseen, vaikka säännökset syyttämättä jättämisestä siirrettiin rikosproses-

laissa säädetään, jättää syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jollei teko olosuhteet huomioon ottaen ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta. Syyte voidaan myös jättää ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos tekijä osoittaa sitoutuneensa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön hyväksymään hoitoon.”

6.7.2 Erityissäännöksen tarve

Hallituksen esityksessä (180/1992) todettiin, että toimenpiteistä luopumista koskevat yleiset säännökset antaisivat sinänsä riittävät valtuudet syyttäjille ja tuomioistuimille luopua toimenpiteistä huumausainerikoksissa. Tästä huolimatta toimenpiteistä luopuminen oli jäänyt harvinaiseksi huumausainelain voimassaolon aikana. Hallituksen esityksessä tuotiin varsin selkeästi ilmi, että toimenpiteistä luopumista haluttiin lisätä huumausainerikoksissa. (Mt., 13, 28.)

Huumausainelain voimassaolon aikana oikeuskansleri oli toistuvasti syyttämättä jättämistä koskevissa ohjeissaan muistuttanut, että huumeiden käytöstä voidaan jättää syyte nostamatta. Tämä ohje ei kuitenkaan tehonnut käytännössä, eivätkä syyttäjät luopuneet syytteen nostamisesta vain sillä perusteella, että henkilö oli syyllistynyt huumeiden käyttämiseen. Jos syyttämättä jättämistä edes harkittiin, kyse oli luonteeltaan hyvin vähäisistä huumausainerikoksista. Henkilön hallusta oli tavattu hyvin pieni ainemäärä tai alaikäinen oli tehnyt ensimmäisen huumeekokeilunsa. Oikeuskäytäntö ei ollut yhtenäinen, sillä yleensä melko vähäisistäkin huumausainerikoksista nostettiin syyte. Tuomioistuimissa huumeiden käytöstä seurasi tavallisesti lievä sakkorangaistus, ei tuomitsematta jättäminen. Lainsoveltajat olivat olleet ilmeisen haluttomia luopumaan toimenpiteistä huumausainerikoksissa.

Lainsäätäjä oli oikeassa siinä, että toimenpiteistä luopuminen huumausainerikoksissa oli vähäistä. Tuomitsematta jätettyjä oli vain muutamia kymmeniä vuodessa, eikä lakia valmisteltaessa myöskään syyttämättä jättäminen ollut kovin yleistä (ks. liitetaulukko 5). Tapauksia, joissa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä olisi voitu soveltaa, oli kuitenkin lukuisia.

Tätä taustaa vasten voidaan ajatella, että erityissäännöksen ottaminen lakiin oli tarpeellista. Lainsäätäjä halusi selkeästi lain tasolla muistuttaa syyttäjiä ja tuomioistuimia toimenpiteistä luopumisen mahdollisuudesta huumausainerikoksissa.¹⁵⁶ Tämän lisäksi on tärkeää huomata, että toimenpiteistä luopumista koskeva säännös liittyy kiinteästi kysymykseen huu-

siuudistuksen yhteydessä lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa (siirrosta ks. HE 82/1995, 38–40).

¹⁵⁶ Vastaavalla tavalla on toimittu myös muissa rikoksissa. Lakivaliokunta lisäsi vahingonteosta erityissäännöksen toimenpiteistä luopumisesta (RL 35:7) vähäisten rikosten sovittelamisen edistämiseksi. LaVM 6/1990, 13–14.

meiden käytön rangaistavuudesta. Yksittäistapauksessa rangaistavuudesta aiheutuvia haittoja voidaan lieventää, kun huumeiden käyttäjää ei aina tarvitse syyttää tai tuomita rangaistukseen.

6.7.3 Vahva tulkintasuositus rikoslain 50:7 §:n soveltamisen puolesta

Toimenpiteistä luopumista koskevan erityissäännöksen (RL 50:7) tarkoituksena oli, ettei pelkästä käytöstä tarvitsisi välttämättä rangaista. Hallituksen esityksessä (180/1992, 13) korostettiin, että toimenpiteistä luopumisen tulisi itse asiassa olla lähtökohtana harkittaessa sopivaa seuraamusta huumeiden käytöstä. Tämä tulkintasuositus on mielestäni kiinnostava, koska yleensä toimenpiteistä luopumisesta puhuttaessa on lähdetty toisenlaisesta ajattelusta. Esimerkiksi syyteharkintavaiheessa syytekynnyksen ylittyessä lähtökohtana on presumptio syytteen nostamisen puolesta. Tämä presumptio voidaan kumota osoittamalla, että käsillä on syyttämättä jättämisen puolesta puhuva tilanne.

Oikeuskansleri muistutti tälläkin kertaa syyttäjiä toimenpiteistä luopumisen tärkeydestä. Ohjeissa todettiin, että syyttäjien tulee huumausaineen käyttöä ja käyttöön liittyviä muita rikoksia koskevassa syyteharkinnassaan kussakin tapauksessa arvioida tilanne kokonaisuudessaan ja samalla harkita myös sitä, onko toimenpiteistä luopuminen perusteltua. (Syyttäjäsanommat 1/1994, 15, 17–18.)

Totesin aikaisemmin, että huumausainelain voimassaolon aikana toimenpiteistä luopumisen puolesta ei puhunut kovinkaan moni oikeustieteilijä. Nyt Jääskeläinen nosti väitöskirjassaan (1997) tuoreen erityissäännöksen esille. Hän totesi säännöksen edustavan selkeästi ajatusta, jossa huumausaineen käytön tapauksissa oli *ensisijaisesti* harkittava toimenpiteistä luopumista. Lain esitöissä oli hänen mukaansa luotu syytepakkoperiaatteen kannalta käänteinen presumptio syytteen nostamisesta. (Mt., 31.) Tällä hän tarkoitti sitä, että syyttämättä jättämistä oli pidettävä lähtökohtana syyteharkinnassa, kun ratkaistavana oli huumausaineen käyttöä koskeva rikos. Samalla tavalla pitäisi menetellä tuomioistuimessa harkittaessa käytöstä sopivaa rangaistusta.

Vuosien 1998–1999 vaihteessa tekemissäni haastatteluissa syyttäjät nostivat toisinaan Jääskeläisen väitöskirjan esille ja totesivat ottaneensa vakavasti siinä esitetyn tulkintasuosituksen toimenpiteistä luopumisesta huumausainerikoksissa.

Oikeuskirjallisuudesta löytyi tällä kertaa myös muita kannanottoja toimenpiteistä luopumisen puolesta. Esimerkiksi Ari-Matti Nuutilan (1999, 1081–1083) mukaan lähtökohtana pitäisi olla, ettei huumeiden käyttäjää syytetä eikä ainakaan tuomita rangaistukseen.¹⁵⁷ Nuutila (2002, 1463–1486) toisti kantansa teoksesta laaditusta uusitussa versiossa.¹⁵⁸

Mielestäni käänteinen presumptio toimenpiteistä luopumisen puolesta on perusteltavissa huumausainerikoksissa. Toimenpiteistä luopumiselle on aivan erityistä tarvetta, koska se vähentää huumeiden käytön kriminalisoinnista aiheutuvia haittoja. Käytännössä käänteisen presumption vaatimus olisi ollut varsin helposti toteuttavissa. Lainsoveltajan olisi vain pitänyt arvioida, ilmenikö huumeiden käytössä sellaisia ”yleistä lainkuuliaisuutta heikentäviä” seikkoja, joiden takia syytteen nostaminen tai rangaistuksen tuomitseminen olisi perusteltua. Vastaavasti jos kyse olisi ollut hoitoon sitoutuneesta henkilöstä, lainsoveltaja olisi erikseen ottanut kantaa siihen, miksi hänen mielestään toimenpiteistä luopuminen ei tullut kyseeseen. Tämän jälkeen keskustelua olisi tosin mahdollista käydä toimenpiteistä luopumiskäytännön vaikutuksesta rangaistuksen yleisestäävyyteen.

6.7.4 Toimenpiteistä luopuminen luomassa pohjaa dekriminalisoimiselle?

Jos kehoitus huumeiden käyttäjien syyttämättä tai tuomitsematta jättämiseen otettaisiin vakavasti, olisi samalla mahdollista avata keskustelua siitä, mikä olisi tällaisen käytännön vaikutus rangaistusten yleisestäävyyteen. Perinteisestihän oikeustieteessä on lähdetty ajatuksesta, jonka mukaan toimenpiteistä luopuminen ei saa missään tietyssä tilanteessa tai rikostyyppissä muodostua yleiseksi. Rikoslain 50:7 §:ää säädettäessä annettiin kuitenkin tällainen tulkintasuositus, vaikka samaan hengenvetoon tuotiinkin esille, että jokaisen päätöksen pitää olla oman erillisen harkinnan tulos.

Toimenpiteistä luopumisen yleisyyttä arvioitaessa pitäisi olla jonkinlainen käsitys siitä, milloin säännöksiä sovellettaisiin ”liian usein”. Toimenpiteistä luopumista koskevassa uudistuksessa vuonna 1991

¹⁵⁷ Ari Hirvonen (1999) korosti huumeiden käyttäjien syyttämättä jättämistä eräässä Helsingin Sanomiin kirjoittamassaan artikkelissa.

¹⁵⁸ Huumausainestrategiassa (1997) katsottiin, että huumeiden käyttöä koskevan kieltonormin tavoitteet eivät vaarantuisi, vaikka toimenpiteistä luovuttaisiin aikaisempaa useammin. Käytöstä kiinnijääneelle henkilölle pidettiin yleensä riittävänä pelkkää poliisin kanssa tekemisiin joutumista ja hallusta löytyneen aineen takavarikoimista. Mt., 48. Toimenpiteistä luopumisen tärkeys oli nostettu esille myös aikaisemmin (ks. esim. Nuorten huumetyöryhmä 1985, 27, STM 1991, 66–69).

tähdättiin siihen, että säännöksiä sovellettaisiin aikaisempaa enemmän. Lain esitöistä ei kuitenkaan löydy mitään sen tarkempia tavoiteltavia lukuja. Sulinin (1993, 10–11) mukaan jonkinlaisena vihjeenä voisi pitää hallituksen esityksen varsin seikkaperäistä esitystä tilanteesta muissa Pohjoismaissa. Toimenpiteistä luopumisen, erityisesti syyttämättä jättämisen, kerrottiin olevan yleistä. Esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa jätettiin syyttämättä 20–25 prosenttia (kaikista rikoksista). (HE 79/1989, 6.) Käsittääkseni myös Lahden (1985a, 21) mukaan yleisen lainkuuliaisuuden kannalta olisi varsin marginaalinen merkitys sillä, jos syyttämättä jättäminen Suomessa lähentelisi pohjoismaisten mallin mukaisesti pariakymmentä prosenttia.

Toimenpiteistä luopumisen yleisyyttä tarkasteltaessa oma lukunsa on, miten se lasketaan. Huumausainerikokset ovat siinä mielessä ongelmallisia, että tapaukset tulevat ilmi vain poliisin toiminnan ansiosta. Poliisin toimien kohdentaminen ja tehokkuus vaikuttavat ratkaisevasti ilmi tulevien rikosten määrään ja laatuun. Tämän takia voidaan ajatella, että jos poliisi ei tutkisi yksittäisiä huumeiden käyttäjiä kuin aivan poikkeuksellisesti, toimenpiteistä luopuminen tulisi vain harvoin kyseeseen. Jos taas valtaosa poliisin tutkimista huumausainerikoksista koskee huumeiden käyttämistä, voi toimenpiteistä luopumiseen olla varsin usein tarvetta.

Jos toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä sovellettaisiin runsaasti, voitaisiin myös kysyä, olisiko huumeiden käyttö katsottava dekriminialisoiduksi. Hirvosen (1994, 96) tulkinnan mukaan rikoslain 50:7 §:n säätämisen myötä huumeiden käyttö on Suomessa käytännöllisesti katsoen dekriminalisoitu. Omasta mielestäni tällaisesta vaikutuksesta olisi mahdollista puhua vasta jos syyttäjät ja tuomarit todella ryhtyisivät soveltamaan tätä säännöstä laajasti. Perinteisen ajattelun mukaan toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten avulla ei pitäisi dekriminalisoida mitään sinänsä vähäistä rikostyyppiä (esim. Jääskeläinen 1997, 141, 272–273).

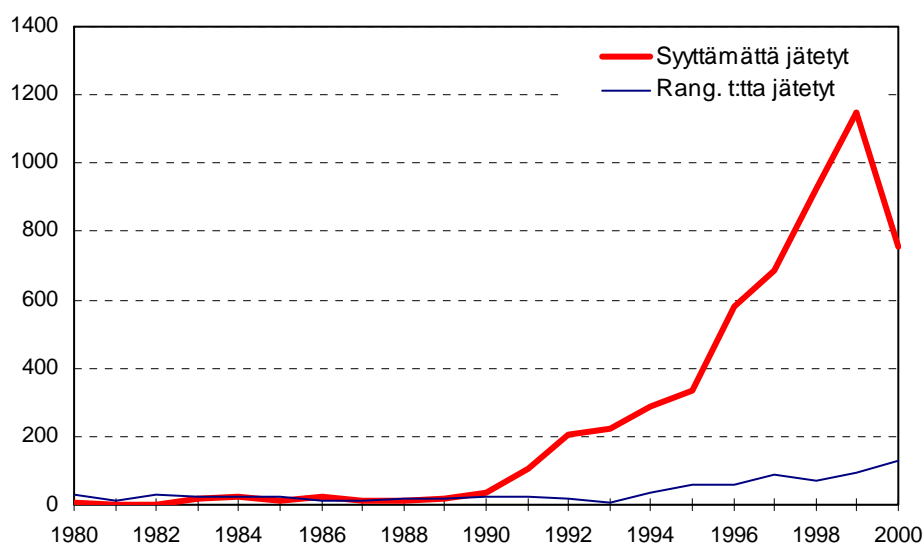
Jos syyttäjät ja tuomarit luopuisivat laajassa mitassa toimenpiteistä huumausainerikoksissa, se voisi vähitellen vaikuttaa käsityksiimme huumeiden käytön paheksuttavuudesta. Tällöin laaja toimenpiteistäluopumiskäytäntö voisi luoda pohjaa huumeiden käytön dekriminalisoinnille, mikäli siihen riittäisi myös poliittista tahtoa. Seuraavaksi onkin aika siirtyä tarkastelemaan, miten uusia rangaistussäännöksiä ryhdyttiin soveltamaan.

7 Toimenpiteistä luopumisen yleistyminen

7.1 Tilastot kertovat kasvusta

Toimenpiteistä luopuminen yleistyi huumausainerikoksissa 1990-luvulla. Kysymys oli erityisesti syyttämättäjättämiskäytännössä tapahtuneesta muutoksesta, sillä tuomitsematta jättämisen merkitys pysyi hyvin pienenä. Kuviossa 10 kuvataan toimenpiteistä luopumisessa tapahtunutta kehitystä. 1980-luvulla syyttämättä jätettyjä oli muutamia kymmeniä vuodessa, mutta 1990-luvulla heidän lukumääränsä kasvoi voimakkaasti. Kun vuonna 1990 jätettiin 35 henkilöä syyttämättä, heitä oli viiden vuoden kuluttua yli 300. Vuonna 1996 heitä oli lähes 600 ja sitä seuraavana vuonna lähes 700. Vuonna 1999 meni rikki tuhannen syyttämättä jätetyn raja (N= 1 147). (Ks. myös liitetaulukko 5.)

Syyttämättä jätettyjen lukumäärän kasvua selittävät lainmuutokset. Vuoden 1991 toimenpiteistä luopumista koskevassa uudistuksessa haluttiin lisätä erityisesti syyttämättä jättämistä. Uudistuksen jälkeen syyttäjät luopuivat myös muissa rikoksissa aikaisempaa useammin syytteen nostamisesta. Niin ikään huumausainerikoksia koskevia rangaistussäännöksiä uudistettaessa vuonna 1994 korostettiin huumeiden käyttäjien syyttämättä jättämistä.

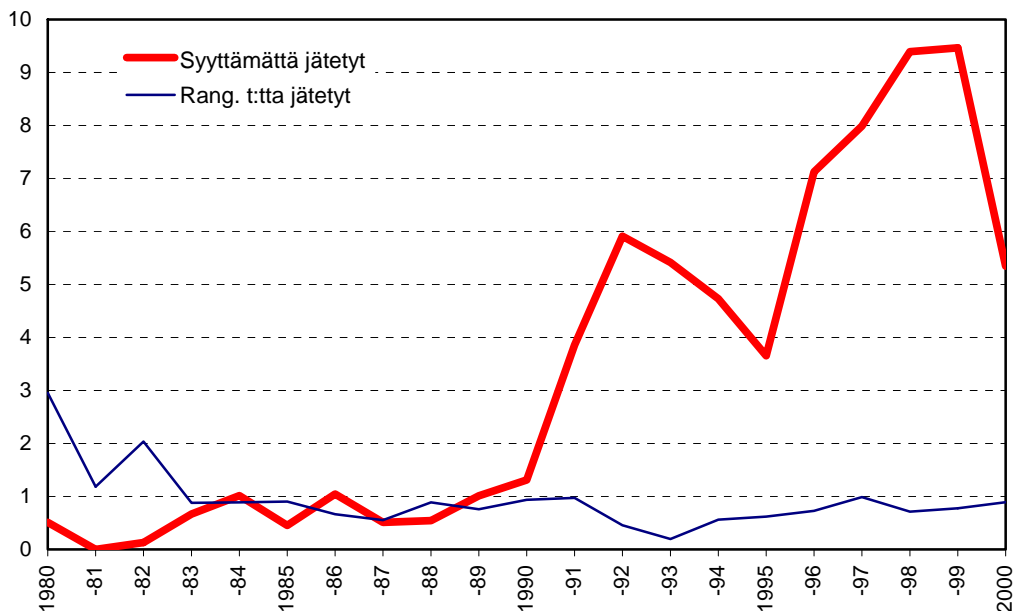
Kuvio 10 Toimenpiteistä luopuminen huumausainerikoksissa vuosina 1980–2000 (Lähde: Tilastokeskus)

Kuviosta käy ilmi, että tuomitsematta jätettyjen määrä on pysytellyt melko pienenä. 1980-luvulla jätettiin tuomitsematta keskimäärin alle 20 henkilöä vuodessa. 1990-luvun alkupuolella heidän lukumääränsä pysytteli samoissa

lukemissa. Vasta huumausainerikoksia koskevien rangaistussäännösten uudistamisen jälkeen on havaittavissa pientä nousua. Vuosina 1995–1999 jätettiin rangaistukseen tuomitsematta keskimäärin 73 henkilöä vuodessa.

Toimenpiteistä luopumisessa tapahtunutta kehitystä arvioitaessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, että 1990-luvulla tilastoitu huumausainerikollisuus kääntyi voimakkaaseen kasvuun. Kun rikosoikeudellisen kontrollin kohteiksi joutuneiden henkilöiden määrä lisääntyi, se näkyi syyttäjien ja tuomareiden käsittelemissä tapausmäärissä. Tästä syystä toimenpiteistä luopumisen yleisyyttä tarkasteltaessa on syytä suhteuttaa luvut tilastoidussa huumausainerikollisuudessa tapahtuneisiin muutoksiin.

Kuviossa 11 lasketaan syyttämättä jätettyjen ja rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen määrä poliisin ja tullin tietoon tulleista huumausainerikoksista. Rangaistukseen tuomitsematta jätettyjen määrä oli 1980-luvun alussa tällä tavalla laskettuna muutaman prosentin tuntumassa, mutta sen jälkeen luku on pysytellyt tasaisesti alle prosentissa. Kuvioista havaitaan, että syyttämättä jätetyissä tapahtui sen sijaan selkeä muutos. Halki 1980-luvun syyttämättä jätettyjä oli alle prosentin verran, mutta 1990-luvulla heidän osuutensa kasvoi melkein joka vuosi. Enimmillään noin joka kymmenes poliisin ja tullin tietoon tullut huumausainerikos pysähtyi syyttäjän käsiin hänen luopuessa syytetoimista. (Ks. liitetaulukko 5 sarake B.)

Kuvio 11 Huumausainerikoksissa syyttämättä ja tuomitsematta jätetyt laskettuna poliisin ja tullin tietoon tulleista huumausainerikoksista vuosina 1980–2000 (%)
(Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)

7.2 Syyttämättä jättämisestä

Syyttämättäjättämiskäytännön syvällisempi tarkasteleminen edellyttää sen selvittämistä, minkälaisia tapauksia kätkeytyy tilastojen taakse. Tätä tarkoitusta varten hankin kaikista kihlakunnista niiden huumausainerikoksista tekemät seuraamusluonteiset syyttämättäjättämisspäätökset vuodelta 1997. Päätöksiä kertyi 677. Tämän lisäksi kävin haastattelemassa kolmella eri paikkakunnalla kahdeksaa syyttäjää.¹⁵⁹

Syyttämättä jättäminen tehtiin yleensä viittaamalla rikoslain 50:7 §:n mukaiseen erityissäännökseen tai vähäisyysperusteeseen. Nämä kaksi perustetta muodostivat lähes 80 prosenttia koko aineistosta. Molempien säännösten taustalta löytyi hyvin samanlaisia rikoksia. Laissa tuolloin edellytetty yleisen lainkuuliaisuuden heikkenemisen arvioiminen ja teon pitäminen vähäisenä limittyivät selkeästi toisiinsa. Joillakin paikkakunnilla suosittiin jompaakumpaa perustetta. Toisaalta jopa sama syyttäjä saattoi olla epäjohdonmukainen lainkohtaa valitessaan. (Ks. tarkemmin Kainulainen 1999, 36–37.) Kirjavuudesta huolimatta syyttämättä jätetyn näkökulmasta päätöspäätöksen valinnalla ei välttämättä ollut merkitystä muiden kuin nuorten kohdalla. Syyttäjä saattoi yrittää kiinnittää sosiaaliviranomaisten huomiota alaikäiseen käyttämällä nuoruusperustetta, jolloin päätös annettiin heille tiedoksi. Tosin suurin osa alaikäisistä jätettiin yleensä syyttämättä jollakin muulla perusteella, sillä nuoruusperustetta käytettiin heidän kohdallaan vain 37 prosentissa tapauksista.

7.2.1 Tyypillinen tapaus vähäinen

Keräämästäni aineistosta kävi ilmi, että syyttämättä jätetyt teot olivat varsin samanlaisia riippumatta syyttämättä jättämisen perusteesta. Rikokset olivat tyypillisesti hyvin vähäisiä. Juopumuksen takia säilöönnotetun taskusta oli löytynyt pari huumausaineeksi luokiteltua tablettia tai nuori oli kokeilumielessä maistanut henkosen ringissä kiertäneestä hasissätkästä. Syyttämättä jätetty oli tavallisesti syyllistynyt huumeiden käyttämiseen, eikä esitutkinnassa ilmennyt epäilyjä huumeiden levittämisestä. Rikoksen kohteena oli yleensä mietona huumausaineena pidettyä hasista. Jos rikoksesta epäillyn hallusta oli tavattu huumeita, kyse oli hyvin pienistä määristä. Myös huumeiden käyttäminen oli luonteeltaan yleensä vähäistä: kertaluonteista kokeilua tai harvakseltaan tapahtuvaa lähinnä satunnaista käyttöä.

Seuraavat kolme tapausta edustavat aineistosta tavanomaisia päätöksiä: Ensimmäisessä syyttäjän vähäiseksi arvioimassa tapauksessa aikuinen nai-

¹⁵⁹ Aineistosta tarkemmin ks. Kainulainen 1999, 17–19.

nen oli polttanut illan aikana muutamaan otteeseen hänelle tarjottua hasista (SJP 6/1997). Toisessa tapauksessa alaikäinen poika oli pitänyt hallussaan puoli grammaa hasista, jonka hän oli ostanut edellisellä viikolla. Syyttäjä piti ainemäärää vähäisenä. Esitutkinta-aineistossa ei myöskään ollut viitteitä siitä, että aine oli tarkoitettu muuhun kuin henkilön omaan käyttöön. Tästä syystä teko ei olosuhteet huomioon ottaen ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta ja syyte jätettiin ajamatta. (SJP 579/1997.) Kolmannessa tapauksessa syyttäjä piti tekoa vähäisenä, kun aikuinen mies oli reilun puolen vuoden aikana ostanut kolme kertaa hasista. Määräksi tuli yhteensä 7–15 grammaa, jonka mies oli käyttänyt itse. (SJP 350/1997.)

7.2.2 Kirjava käytäntö

Syyttämättäjättämiskäytäntö osoittautui epäyhtenäiseksi. Kaikki syyttäjät eivät luopuneet syytteen nostamisesta, vaikka käsillä olisi ollut otollinen tapaus. Esimerkiksi yksi haastatteleistani syyttäjistä selitti noudattavansa eräänlaista nollatoleranssia huumeissa. Hänen mielestään oli tärkeää, että jokaisesta, aivan vähäisestäkin huumausainerikoksesta, nostettiin syyte. Syyttäjä epäili, että syytteen nostamisesta luovuttaessa henkilö ei ymmärtäisi syyllistyneensä rikokseen.

Haastatteluissa syyttäjät kertoivat syyttämättä jättämistä harkitessaan antavansa merkitystä useille erilaisille tekijöille, joille he antoivat keskenään erilaisen painoarvon. Liikkeelle lähdettiin tehdystä huumausainerikoksesta, jolloin tehtiin selkeä erottelu huumeiden oman käytön ja levittämisen välille. Syyttämättä jättäminen kohdistui lähinnä ensiksi mainittuihin tapauksiin. Syyteharkinnassa merkitystä oli myös huumausaineen laadulla, käyttöpaikalla, rikoksentehtäjän taustalla, nuorella iällä tai halukkuudella hakeutua hoitoon. Seuraavaksi käyn tarkemmin läpi näitä eri perusteita.

Joidenkin syyttäjien mielestä syyttämättä jättäminen sopi vain *mietoihin* huumeisiin, joihin rinnastettiin huumausaineeksi luokitellut lääkkeet. Haastatteluista paljastui, että juuri lääkkeistä kynnys tehdä syyttämättä jättämissä oli matala. Yhden syyttäjän sanoin:

”[L]ääke on täysin laillista ja luvallista, jota saa lääkäriltä tarpeeseen; hyödyllistä ja hyvää ainetta. Sama ihminen vaan repsahtaa ja alkaa käyttää liikaa lääkettä. Hän saattaa väärentää saamaansa reseptiä ja silloin käyttö, joka on alun perin laillinen ja hyväksytty, muuttuu rikokseksi. Näissä tulee usein niin inhimillisiä piirteitä esille, että rikollisuus on erittäin marginaalista.”

Tässä äänessä oli kokenut helsinkiläinen syyttäjä, jolla oli useiden vuosikymmenten mittainen kokemus huumausainerikoksista.

Hän kertoi, että syyttämättäjättämiskäytäntö 1980-luvulla keskittyi juuri tällaisiin lääketapauksiin. Hän moitti haastattelun lomassa lääkäreitä, joiden olisi hänen mielestään pitänyt pitää parempaa huolta potilaistaan.

Syyttämättä jätetty oli saattanut käyttää lääkettä lääkärin määräämänä, mutta hän oli mennyt väärentämään itselleen reseptin. Syynä saattoi olla jokin poikkeuksellisen vaikea elämäntilanne tai henkilö oli vakavasti sairas. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa syyttämättä jätetty oli sairaalasta omin luvuin poistunut mielenterveyspotilas. Toisessa tapauksessa henkilö yritti hankkia lääkkeitä tehdäkseen itsemurhan (SJP 376/1997). Kolmannessa tapauksessa aikuinen nainen oli yrittänyt hankkia apteekista huumausaineeksi luokiteltavaa lääkevalmistetta tekemällä itse uusimismerkinnät lääkäriltä laillisesti saamaansa reseptiin. Esitutkinnassa nainen kertoi käyttäneensä reseptiä normaalisti tiettyyn päivään asti, jolloin hänelle tuli ”tarve saada pikaisesti näitä lääkkeitä ja hädissään kovasta väsymyksestä ja kiputiloista johtuen” hän väärensi itse uusimismerkinnät. Syyttäjän mukaan nainen ei puolustellut tekoaan, vaan hän katui sitä. Nainen oli vielä todennut, että hän olisi kyllä saanut lääkäriltä uuden reseptin. Syyttäjä katsoi, ettei yleinen lainkuuliaisuus ollut heikentynyt ja jätti syytteen ajamatta. (SJP 671/1997.) Lääkkeitä löytyi myös juopuneiden hallusta, kun heidät otettiin kiinni esimerkiksi näpistykseen takia. Tällöin henkilölle oli saatettu määrätä erikseen rangaistusmääräysmenettelyssä pieni sakko näpistyksestä.

Joidenkin haastattelemieni syyttäjien mukaan syyttämättä jättämisiä ei pitäisi tehdä vahvoista huumeista, kuten amfetamiinista tai heroiinista. He epäilivät, että vahvoja huumeita käyttävä henkilö ei välttämättä ole ensimmäistä kertaa tekemisissä huumeiden kanssa, koska käyttö on todennäköisesti aloitettu mietoista huumeista. Haastatellut arvelivat myös, että henkilö saattaa joutua myymään huumeita rahoittaakseen omaa käyttöönsä. Toiset syyttäjät olivat taas sitä mieltä, että jos esitutkinnassa ei ole saatu näyttöä muusta kuin käytöstä, on syyttämättä jättäminen paikallaan. Henkilön hallussa saisi kuitenkin olla vain muutamia käyttöannoksia.

Asiakirja-aineiston mukaan vahva huumausaine ei ollut esteenä syyttämättä jättämiselle ainakaan niissä 17 prosentissa tapauksia, joissa se mainittiin. Tällöin oli yleensä kyse amfetamiinista.¹⁶⁰ Esimerkiksi yhdessä tapauksessa miehen hallusta oli löytynyt huumeruisku ja lusikka. Keskusrikospoliisin rikosteknisen laboratorion tekemän lausunnon mukaan lusikassa oli jälkiä amfetamiinista, minkä myös mies oli kertonut kuulusteluissa. Esitutkinnassa ei kuitenkaan saatu sen tarkempaa selvitystä rikoksen koh-

¹⁶⁰ Heroiinia, ekstaasia, LSD:tä ja kokaiinia oli yhteensä alle parissakymmenessä päätöksessä. Eri huumausaineiden tarkemmasta jakautumisesta ks. Kainulainen 1999, 50.

teena olleesta huumemäärästä. Syyttäjä pitikin hallussapitoa vähäisenä. (SJP 152/1997.)

Huumeiden *määrä* oli keskeinen syyteharkinnassa vaikuttava tekijä. Jos rikoksesta epäillyn hallusta löydettiin huumeita, piti määrien olla vähäisiä. Jos huumemäärä oli suurempi, heräsi syyttäjien mukaan epäily siitä, että aine ei ollut vain henkilön omaa käyttöä varten, vaikka näin väitettiin. Syyttäjät pitivät mahdollisena, että henkilö olisi sanomisistaan huolimatta saattanut kaupitella tai ainakin tarjoilla huumetta muille. Syyttäjät määrittivät erilaisia ainemääriä, joista syyttämättä jättäminen olisi vielä mahdollista. Joidenkin mielestä hasista sai olla hallussa enintään yksi tai kaksi grammaa, toisten mielestä viisikin grammaa oli vielä vähäinen määrä. Tosin hyvin useissa syyttämättä jätetyissä tapauksissa henkilön hallusta ei tavattu laisinkaan huumeita. Tällöin henkilön syyksi luettu rikos perustui yleensä siihen, mitä henkilö oli itse kertonut esitutkinnassa. Esimerkiksi yhdessä päätöksessä syyttämättä jätetty nainen oli esitutkinnassa kertonut käyttäneensä joskus huumeita. Syyttäjä totesi päätöksessään, että käytetyistä huumausaineiden määristä tai käyttöajoista ei ollut esitetty minkäänlaista selvitystä. Tästä syystä hän katsoi naisen myöntämän satunnaisen käytön tarkoittavan ainoastaan vähäistä määrää. (SJP 663/1997.)

Konkurrenssiperusteella tehdyt syyttämättä jättämiset erottuivat joukosta, koska niissä rikoksen kohteena oli muita suurempia huumemääriä. Kun hasista oli vähäisyysperusteella tehdyissä syyttämättä jättämisissä keskimäärin gramman verran, konkurrenssiperusteista päätöksistä sitä löytyi liki 64 grammaa. Amfetamiinia oli vastaavasti ensiksi mainituissa tapauksissa 0,3 grammaa ja jälkimmäisissä 4,3 grammaa. Konkurrenssiperusteella syyttämättä jätetyt oli yleensä jo tuomittu muista rikoksista tuntuvaan seuraamukseen. Tästä syystä syyteharkinnassa ollut teko ei olisi vaikuttanut yhtenäisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten mukaan kokonaisrangaistukseen.

Haastatelluista syyttäjistä osa teki selkeän erottelun sen välillä, missä huumeita oli käytetty, jolloin erotettiin *yksityinen ja julkinen tila*. Joidenkin mukaan syyte oli nostettava julkisessa tilassa tapahtuneesta käytöstä, jolloin mainittiin erilaiset nuorison keskuudessa suositut musiikkijuhlat. Toiset syyttäjät olivat puolestaan sitä mieltä, että myös käyttö musiikkijuhlilla voi olla luonteeltaan niin vähäistä, että siellä tehty huumekekeilu voidaan jättää syyttämättä. Tällaista päätöstä saattoi puoltaa sekin, että nuori saattoi olla kotoisin joltain muulta paikkakunnalta, jolloin hänelle tulisi kohtuuttoman pitkä kärjämatka. Syyttämättä jättämisineistosta löytyi useita päätöksiä, joissa huumeiden käytön todettiin tapahtuneen yleisellä paikalla, mutta siitä huolimatta yleisen lainkuuliaisuuden ei katsottu heikentyneen.

Kuvauksia löytyi puistossa, koulun pihalla ja uimarannalla tehdyistä rikoksista. Joissakin tapauksissa kerrottiin puolestaan mietojen tai vahvojen huumeiden käyttämisestä kotona. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa syyttäjä ei arvioinut yleisen lainkuuliaisuuden heikentyneen, kun käyttö oli tapahtunut ”ryyppyporukassa eräässä asunnossa” syyttämättä jätetyn saatua kavereiltaan amfetamiinia vastalahjaksi viinasta (SJP 226/1997).

Nuorten syyttämättä jätetyt teot olivat tavallisesti hyvin vähäisiä kokeiluja hasiksen tai marihuanan parissa. Nuoret saattoivat kuvata huonoa oloaan polttamisen jälkeen tai he kertoivat katuvansa tekoa, eivätkä he enää halunneet olla tekemisissä huumeiden kanssa. Joissakin tapauksissa oli käytetty vanhempien lääkekaapista otettuja huumausaineeksi luokiteltuja lääkkeitä, josta seurauksena saattoi olla vatsahuuhtelu sairaalassa. Vain muutamissa nuortenkin syyttämättä jätetyissä tapauksissa oli kyse pidempään jatkuneesta käytöstä.

Syyttäjät pohtivat haastatteluissa nuorille sopivaa seuraamusta. Joidenkin mielestä huumeita *ensimmäistä kertaa kokeillut nuori* oli hyvin otollinen syyttämättä jätettävä. Myös syyttämättä jättämispäätöksistä kävi ilmi, että syyttäjät saattoivat pitää huumeikokeiluja ymmärrettävinä, sillä ne olivat seurausta uteliaisuudesta ja ajattelemattomuudesta. Haastatteluissa osa syyttäjistä pohti olisiko syytteen nostaminen kuitenkin parempi vaihtoehto, koska tapahtuman puiminen käräjillä korostaisi teon moitittavuutta. Jotkut totesivat, että he saattaisivat viedä tapauksia nykyistä enemmän tuomioistuimeen, jos siellä seuraamuksena olisi rangaistukseen tuomitsematta jättäminen. Syyttäjät ja myös tuomarit toivat esille, että nuori pitäisi aina kutsua vastaamaan henkilökohtaisesti syytteesen käräjäoikeudessa, vaikka lain mukaan tämä ei ollut välttämätöntä.

Kerätystä aineistosta kävi ilmi, että huomautuksen antaminen oli harvinaista. Tällainen merkintä löytyi vain neljästä päätöksestä (0,6 %). Kyse oli kolmessa tapauksessa saman syyttäjän antamasta suullisesta huomautuksesta alaikäisille pojille, jotka olivat kokeilleet kannabista. Neljännessä tapauksessa huomautus annettiin huumeriippuvuutensa takia hoitoon haikutuneelle henkilölle.

Haastatellut syyttäjät selittivät huomautusten antamisen olevan harvinaista niin huumausainerikoksissa kuin muissakin rikoksissa. Heidän mielestään säännöllisesti huumeita käyttävän kohdalla sellaiseen ei olisi mitään tarvetta, mutta nuorten kohdalla menettely voisi toimiakin. Nuori saattaisi paremmin ymmärtää syyttämättä jättämispäätöksen sisältävän moitearvostelun syyksi luetusta teosta. Tosin joidenkin mielestä nuoren ojentaminen onnistuu varmemmin tuomioistuimessa. Syyttäjävetoisen huomautusmenettely vaatisi myös uudenlaista asennoitumista, sillä nuoren kohtaamiseen pitäisi valmistautua eri tavalla. Monet syyttäjät toivat myös ilmi, että yksin oikeusviranomaisten toimilla tuskin saadaan huumeiden käyttöä loppumaan.

Haastatellessani poliiseja kysyin heidän mielipidettään syyttämättä jättämisestä huumausainerikoksissa. Osa suhtautui päätöksiin hyvin kielteisesti. He kokivat ne oman työnsä kannalta turhauttavina, koska heidän työnsä osoittautui tällöin turhaksi. Syyttämättä jättämistä ei mielletty varteenotettavaksi keinoksi toteuttaa rikosvastuuta.¹⁶¹ Muutama ei halunnut puhua asiasta laisinkaan. Osan mielestä syyttämättä jättäminen voisi olla paikallaan esimerkiksi nuoresta, jos olisi varmaa, että kyse oli hänen elämänsä ensimmäisestä huumekekeilusta. Tällöin nuori pitäisi kuitenkin puhutella. Joidenkin poliisien mielestä syyttäjät eivät osanneet kohdentaa syyttämättä jättämisiin oikein. He kritisoivat erityisesti tapauksia, joissa oli käytetty vahvempia huumeita tai syyttämättä jätetyllä oli rikollinen tausta. Muutama haastateltu tutkinnanjohtaja kertoikin olleensa yhteydessä paikalliseen syyttäjäyksikköön keskustelun herättämiseksi sopivasta syyttämättä jättämiskäytännöstä.¹⁶²

Poliisi kertoi myös huomanneensa seurattessaan rangaistuskäytäntöä huumausainerikoksissa, että syyttämättä jättäminen oli lisääntynyt. Tällä seikalla ei ollut vaikutusta heidän omaan toimintaansa, sillä heidän mielestään oli yhä edelleen tärkeää puuttua yksittäisten käyttäjien toimintaan. Jotkut pelkäsivät syyttäjien jopa jättävän yhä vakavampia rikoksia syyttämättä, jollei heidän käsiteltäväkseen vietäisi riittävästi vähäisiä huumausainerikoksia.

7.2.3 Hoito harvoin syyttämättä jättämisen syynä

Tutkimuksesta kävi ilmi, että toimenpiteistä luopumisen syynä oli vain harvoin huumeiden käyttäjän hakeutuminen tai sitoutuminen hoidettavaksi. Haastatteluissa syyttäjät kuitenkin pohtivat, miten tällaiseen tapaukseen pitäisi suhtautua. Osa kertoi hieman pidättyvästä asennoitumisesta. Jos joku ilmoittaisi halukkuudestaan hakeutua hoitoon, syyttäjän pitäisi todella vakuuttua siitä, että henkilöllä on vakava aikomus päästä eroon huumeista. Osa ilmoitti olevansa päinvastaisella kannalla, sillä hoitoon hakeutunut henkilö olisi mahdollista jättää syyttämättä myös muusta kuin aivan vähäisestä huumausainerikoksesta. (Ks. tarkemmin Kainulainen 1999, 59–60.)

¹⁶¹ Ks. myös Mäkelä & Winter 2001, 21. Poliisikunta on myös muissa rikoksissa kritisoinut syyttämättä jättämistä. Erityisesti nuorten on epäilty jäävän siihen käsitykseen, ettei rikollisesta teosta ole seurannut mitään seuraamusta. Ks. esim. Lauronen & Pietarila 1994, 96.

¹⁶² Poliisin suhtautuminen voi vaikuttaa syyttäjien tekemiin ratkaisuihin. Esimerkiksi Kinnunen (1990, 85) kertoi tutkimuksessaan, että toisinaan syyttäjä ei raaskinut ”solidaarisuudesta” poliisia kohtaan luopua syytteen nostamisesta, koska se oli nähnyt niin suuren vaivan esitutkinnan tekemisessä.

7.3 Tuomitsematta jättäminen vähäistä

Seuraamuskäytännön selvittämiseksi kerättiin viidestä eri käräjäoikeudesta huumausainerikoksista annettuja tuomioita vuosilta 1996–1997. Suurin osa tuomioista annettiin perustunnusmerkistön mukaisesta huumausainerikoksesta. Niiden vakavuusasteessa oli vaihtelua, mutta suurin osa rikoksista koski henkilön omaa huumeiden käyttöä. Huumausainerikoksesta tuomittu oli esimerkiksi hankkinut vähäisen määrän huumetta itselleen, mitä hän oli käyttänyt pienissä erissä. Pelkästä huumeiden käyttämisestä tuomittuja oli 11 prosenttia tapauksista. Tuomioistuimessa varsin vähäisestäkin huumausainerikoksesta seurasi yleensä lievä sakkorangaistus, sillä tuomitsematta jättäminen osoittautui harvinaiseksi seuraamukseksi.

Haastattelin tutkimuksessani (Kainulainen 1999) myös seitsemää tuomaria. Rangaistusta määrättäessä merkitystä oli samanlaisilla seikoilla kuin syyteharkinnassa. Haastatteluissa nostettiin esille huumausaineen laatu, määrä, teko-olosuhteet, henkilön ikä ja tausta. Mietoihin huumeisiin suhtauduttiin vahvoja huumeita lievemmin. Huumeiden levittämiseen suhtauduttiin ankarammin kuin henkilön omaan käyttöön liittyvään rikokseen. Henkilön hallusta löydettyjen huumemäärien piti olla vähäisiä, jotta väitetä niiden säilyttämisestä vain henkilökohtaista käyttöä varten pidettiin uskottavana.

Lähes 80 prosenttia huumausainerikoksista tuomituista sai sakkorangaistuksen, joka oli yleensä enintään 30 päiväsakon suuruinen. Tuomittujen pienituloisuudesta kertoi se, että 76 prosentilla sakotetuista päiväsakon rahamäärä jäi minimiin, joka vielä tuolloin oli 20 markkaa.¹⁶³ Huumeiden käytöstä tuomitut selvisivät lähes aina sakkorangaistuksella, vaikka kyse saattoi olla pitkän ajan kuluessa tapahtuneesta käytöstä, jolloin käytetty ainemäärä saattoi nousta hyvin suureksi. Vain muutamassa yksittäisessä tapauksessa käyttäjälle tuomittiin käräjäoikeudessa pitkän ajan kuluessa tapahtuneesta käytöstä ehdollinen vankeusrangaistus.¹⁶⁴

Tuomitsematta jättäminen näyttäytyi harvinaisena seuraamuksena. Tapauksia oli koko aineistossa kolmetoista, mikä vastasi kolmea prosenttia kaikista syyksi lukevista tuomioista.¹⁶⁵ Rangaistuksesta luovuttaessa rikokset olivat usein vähäisiä tai rikosentekijä oli alaikäinen. Muutamissa tapauksissa taustalta löytyi kohtuussyyt. Rikoslain 50:7 §:ää käytettiin myös.

¹⁶³ Nykyrahassa mitattuna se vastaa noin 3,4 euroa.

¹⁶⁴ Tutkimuksessa ei seurattu tapausten mahdollista etenemistä hovioikeuteen, joka on saattanut lieventää käytöstä tuomittua rangaistusta. Ks. esim. KKO 2003:63.

¹⁶⁵ Ks. Kainulainen 1999, 120. Myös Tilastokeskuksen pitämien valtakunnallisten oikeustilastojen mukaan tuomitsematta jätettyjä oli vuosina 1996–1997 vain muutama prosentti (ks. liitetaulukko 5 sarake F).

Haastatellut tuomarit kertoivat tuomitsematta jättämisen olevan harvinaisen seuraamus paitsi huumausainerikoksissa, myös muissa rikoksissa. Heidän mukaansa vain aivan poikkeukselliset syyt voivat johtaa tällaiseen ratkaisuun. Muutama haastatelluista tiesi kertoa, että 1970-luvulla etenkin nuorten kohdalla käytäntö oli toinen, mutta sen jälkeen tuomioistuimissa on lähdetty ajatuksesta, jonka mukaan myös nuoret pitää tuomita rangaistukseen vähäisistäkin huumausainerikoksista. Tuomareiden mukaan tällä tavalla selvennetään nuorelle teon moitittavuutta. Jotkut tuomarit toivat ilmi, että he saattoivat tuomion antamisen yhteydessä puhutella nuoria ja kannustaa heitä pysyttelemään jatkossa irti huumeista.¹⁶⁶

7.4 Toimenpiteistä luopumiselle olisi ollut tarvetta

Pyrin tutkimuksessani (Kainulainen 1999) arvioimaan oikeuskäytännön yhtenäisyyttä. Tällöin minua kiinnosti selvittää, oliko huumausainerikosten välillä eroa eri seuraamuslajeissa. Vertailua oli mahdollista tehdä usealla eri tavalla. Tuomioistuinikäytännöstä kiinnostavaa oli katsoa, poikkesivatko rangaistukseen tuomitsematta jätetyt tapaukset rangaistukseen johtaneista. Näin ei ollut. Edelleen oli mahdollista verrata syyttämättä jätettyjä rikoksia tuomioistuimissa käsiteltyihin rikoksiin. Rikosten välillä ei edelleenkään ollut kovin suuria eroja. Varovaisen arvioni mukaan noin 20 prosenttia käräjäoikeuksissa käsitellyistä huumausainerikoksista oli niin lieviä, että toimenpiteistä luopuminen olisi voinut tulla kyseeseen.¹⁶⁷ Tarkasteltaessa seuraamuskäytäntöä kokonaisuudessaan oli mahdollista todeta, että vähäisestä huumausainerikoksesta seurasi yleensä rangaistus. Joissakin tapauksissa syyttäjät luopuivat syytteen nostamisesta, mutta tuomarit luopuivat sen sijaan hyvin harvoin rangaistuksesta.

Syyteharkinnassa syyttämättä jättämisen puolesta puhuivat monenlaiset seikat, kuten huumausaineen laatu, vähäinen määrä, rikoksentekijän ensikertalaisuus tai nuori ikä. Viimeksi mainitussa tapauksessa merkitystä saattoi olla myös sillä, että nuori katui kokeiluaan ja halusi jatkossa pysyä erossa huumeista. Syyteharkinnassa vaikutusta oli niin ikään tekoolosuhteilla, jolloin merkitystä annettiin huumeiden käyttöpaikalle tai sille,

¹⁶⁶ Ks. tarkemmin Kainulainen 1999, 71–72. Nuorisirikostoimikunta (2003) ehdotti uuden säännöksen ottamista lakiin, jonka mukaan tuomioistuimen puheenjohtajan olisi tarpeen mukaan puhuteltava alaikäinen rikoksentekijä tuomion julistamisen yhteydessä. Mt., 44, 81, 83–85.

¹⁶⁷ Tapausesimerkeistä tarkemmin ks. Kainulainen 1999, 88, 91–93. Myös Nuutila (1999, 1083) on arvioinut, että tuomioistuimissa tuomitaan rangaistukseen paljon sellaisia huumeiden käyttäjiä, joihin olisi ollut mahdollista soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevaa erityissäännöstä.

että huumetta oli käytetty sitä tarjottaessa. Sanktiokumulaatio tai prosessitaloudelliset syyt saattoivat niin ikään puoltaa syyttämättä jättämistä.

Rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä rikoksia oli niin vähän, että niiden perusteella ei pystynyt saamaan selkeää käsitystä toimenpiteistä luopumiseen johtaneista tekijöistä. Rikokset olivat tyypillisesti hyvin vähäisiä, mutta niin olivat myös monet rangaistukseen johtaneet rikokset.

Yksi kiinnostava tutkimustulos oli se, että syyttämättäjättämiskäytännöissä toimenpiteistä oli luovuttu rohkeammin kuin tuomitsemattajättämiskäytännöissä. Tuomarit kertoivat haastatteluissa, että yhtenäinen rangaistuskäytäntö huumausainerikoksissa oli muodostunut sellaiseksi, että lievistäkin rikoksista tuomittiin sakkoa. Rangaistuksesta luopumista harkittiin vain poikkeuksellisesti. Tästä syystä on mahdollista todeta, että tuomarit suhtautuivat toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten soveltamiseen varauksellisesti. Tuomitsematta jättämisen soveltamiskäytäntö muodostuikin varsin tiukaksi. Erittäin kiinnostavaa oli kuitenkin havaita, että se ei selvästikään ollut esikuvana syyttäjille heidän harkitessaan syyttämättä jättämistä. Syyttämättäjättämiskäytännöissä toimenpiteistä luovuttiin rohkeammin kuin tuomioistuimissa. Syyttäjät olivatkin selvästi avainasemassa tarkasteltaessa toimenpiteistä luopumisen soveltamiskäytännön muotoutumista. Syyttämiskäytännöissä ilmeni eroja niin eri paikkakuntien kuin yksittäisten syyttäjien välillä. Tästä syystä useita henkilöitä tuomittiin vastavista teoista kuin mistä joku toinen jätettiin syyttämättä.

7.5 Syyttämiskäytännön yhtenäistämisestä

Valtakunnansyyttäjä antoi 20.1.2000 silloiset uudet ohjeet syyttämättä jättämisestä huumausainerikoksissa, joiden tarkoituksena oli yhtenäistää syyttämiskäytäntöä. Ohjeissa otettiin kantaa moniin tulkintaerimielisyyksiä herättäneisiin kysymyksiin. Syyttämättä jättämistä harkittaessa oli otettava huomioon huumausaineen määrä ja laatu, käytön kesto ja olosuhteet. Periaatteena oli, että syyttämättä jättämiselle oli sitä vähemmän syytä, mitä enemmän huumeita henkilöllä oli, mitä vahvempaa se oli tai mitä pidempiaikaisesta käytöstä oli kyse. Huumeiden ongelmakäyttäjiin kiinnitettiin erityistä huomiota, jolloin hoidollisten näkökohtien painoarvo kasvoi ranskaisullisten näkökohtien kustannuksella. Nuorille syyttämättä jätetyille oli puolestaan syytä antaa suullinen huomautus. (VKS 2000:5.)

Helsingin Sanomien tutkiva yksikkö teki syksyllä 2000 oman selvityksen, jossa kymmenen erilaisen tapauksen perusteella tarkasteltiin syyttämättä jättämisen yhdenmukaisuutta huumausainerikoksissa. Ratkaisukäytännössä ilmeni yhä edelleen hajontaa. (Harju 2000.)

Valtakunnansyyttäjänvirastossa huumausainerikokset otettiin erityiseen seurantaan. Esimerkiksi Valtakunnansyyttäjän tehdessä seurantakäyntejä eri syyttäjäyksiköihin tavoitteeksi asetettiin syyttämiskäytäntöjen yhtenäistäminen (ks. esim. Akkusastoori 2/2001, 3–4).

Käytäntöihin on voinut olla vaikutuksensa myös syksyllä 1999 aloite-
tuilla huumausainerikokursseilla. Syyttäjät olivat aikaisemmin pys-
tyneet osallistumaan poliisin järjestämään huumeopetukseen, mutta
syyttäjien oman kurssin tarvetta pidettiin tärkeänä. Syyttäminen huu-
mausainerikoksissa edellytti juridiikan hallitsemisen lisäksi muutakin
tietoa, mm. eri huumausaineiden tuntemusta niiden vaikutuksista,
vaarallisuudesta, käyttöannostelusta ja -tavoista. Kurssin tavoitteena
oli antaa yleiskuva huumausainerikollisuuden nykytilasta, perustiedot
huumausaineista sekä tietoja huumausainerikosten tutkinnasta, syyt-
tämisen-, tuomitsemisen- ja rangaistuskäytännöstä sekä *esittää näkemyk-
siä syyttämättä jättämisestä*. (Akkusastoori 19/1999, 13.)

Virastossa tehtiin vuonna 2001 erillinen kysely syyttäjäyksiköille syyttä-
mättä jättämisestä huumausainerikoksissa. Vastausten mukaan useissa yk-
siköissä oli saavutettu valtakunnansyyttäjän antamien ohjeiden jälkeen yh-
tenäinen linja. Tämä saattoi tosin tarkoittaa sitä, että yksituumaisena käy-
töntönä oli syytteen nostaminen. Joissakin vastauksissa kerrottiin, että yk-
sikön sisällä ratkaisukäytännöissä oli edelleen hajontaa. Syyksi mainittiin
muun muassa syyttäjien erilainen suhtautuminen huumausainerikoksiin.
Esimerkiksi yksikön toisen syyttäjän kerrottiin kategorisesti kieltäytyneen
tekemästä syyttämättä jättämisistä huumausainerikoksista. Esteenä syyttä-
mättä jättämiselle saattoi olla myös poliisin kielteinen suhtautuminen pää-
töksiin. Yhdessä vastauksessa kritisoitiin valtakunnansyyttäjän antamia
ohjeita kenttänsyyttäjän näkökulmasta vähätteleviksi. (Vuorenpää 2001.)
Syyttäjät päättivätkin esittää lainsäädännön muuttamista tilanteen selkiyt-
tämiseksi. Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan vuosituhannen alussa to-
teutettua huumausaineen käyttörikosuudistusta.

8 Huumausaineen käyttörikosuudistus

8.1 Tausta

Syyttämättä jättäminen huumausainerikoksissa herätti jonkin verran julkis-
ta keskustelua. Esimerkiksi Nuorten huumeiden käytön ehkäisytoimikunta
(2000, 64, 89) suositteli nuorten syyttämättä jättämistä, koska se piti sitä
hyvänä keinona ehkäistä syrjäytymistä. Toisaalta syyttämättä jättäminen
herätti myös vastustusta, mikä ilmeni muiden muassa kanteluna oikeus-

asiamiehelle ja kansanedustajien tekeminä kirjallisina kysymyksinä. Arvostelun kohteeksi nostettiin jopa valtakunnansyyttäjän vuonna 2000 antamat ohjeet.

Kantelun laatijana oli eräs vanhempi oululainen konstaapeli. Hän pyysi oikeusasiamiestä selvittämään, oliko ohjeita annettaessa noudatettu lakia ja kärsikö kansalaisten yhdenvertaisuus niiden takia. Apulaisoikeusasiamies ei löytänyt asiasta mitään huomautettavaa. Hänen mukaansa ohjeet eivät olleet lainvastaiset, sillä valtakunnansyyttäjän toimivaltaan kuului syyttäjätoiminnan johtaminen ja valvonta. Lain mukaan valtakunnansyyttäjä sai antaa syyttäjän toimintaa koskevia yleisiä määräyksiä ja ohjeita. Huumausainerikoksista annettujen ohjeiden tarkoituksena oli yhtenäistää epäyhtenäiseksi osoittautunutta syyttämättäjättämiskäytäntöä.¹⁶⁸

Kansanedustaja Juha Karpio teki *kirjallisen kysymyksen* valtakunnansyyttäjän antamista ohjeista. Hänen mielestään niiden henki oli vähättelevä. Esimerkiksi nuori huumeiden käyttöä aloitteleva henkilö ei välttämättä ymmärtäisi syyllistyneensä rikokseen, jos hänet jätettäisiin syyttämättä. Karpio epäili hoitoon sitoutumisen olevan vain teeskentelyä syytteeltä välttymiseksi. Oikeusministeri Johannes Koskinen vastasi kysymykseen tuomalla ilmi, että ohjeistuksen tarkoituksena oli yhtenäistää käytäntöä ja torjua säännöksen muuttuminen ”anteeksiantoautomaatiksi”. (Kirjallinen kysymys 386/2000.)

Keskustelussa moitittiin syyttämättä jättämistä liian lieväksi seuraamukseksi. Yksi keskeinen argumentti oli huoli siitä, että varsinkaan nuoret eivät ymmärtäisi syyllistyneensä rikokseen, jos heidän tekemänsä huumekeilu jätettäisiin syyttämättä. Parempana vaihtoehtona pidettiin sakottamista. Tästä syystä ehdotettiin lain muuttamista, jotta sakottamisvalta siirtyisi poliisille. Seuraamusjärjestelmää pidettiin myös epäjohdonmukaisena, koska eri päihteisiin suhtauduttiin eri tavalla. Nuorten väitettiin saavan alkoholista sakot, kun taas niiltä välttyisi huumeita käyttämällä.

Keijo Himanen kirjoitti keväällä 2000 Helsingin Sanomien kolumnissaan, että huumeuransa alkutaipaleella oleva nuori tulkitsee helposti syyttämättä jättämisen luvaksi jatkaa huumekeiluja. Jos suuri osa nykyisistä syyttämättäjättämispäätöksistä muutettaisiin sakoiksi, käyttäjälle tulisi päinvastoin selväksi, että hänen tekonsa on lainvastainen. Tämä puolestaan hillitsisi huumeiden käytön jatkamista.

Kansanedustaja Kalervo Kummola teki kirjallisen kysymyksen rankaisemisvallan siirtämisestä poliisille lievissä huumausainerikoksissa. Hänen mielestään huumeisiin suhtauduttiin alkoholia lievemmin, sillä huumeiden käytöstä ei tuomittu rangaistuksia, kun taas al-

¹⁶⁸ AEOA 14.6.2000, dnro 1063/4/00. Kantelusta uutisoitiin myös Helsingin Sanomissa ks. Nykänen 2000.

koholia nauttineille alaikäisille kirjoitettiin sakko. Koskinen vastasi tähän kysymykseen toteamalla, että yhä edelleen valtaosa huumeiden käyttöä koskevista rikoksista vietiin tuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos alaikäinen jätettiin huumausainerikoksesta syyttämättä, se ei tarkoittanut henkilön jäämistä ilman seuraamuksia. Koskisen mukaan sosiaali- tai terveysviranomaisten toimet saattoivat hyvinkin olla huumeita väärinkäyttävän nuoren sosiaalistumisen tai kuntoutumisen kannalta rangaistusta tarkoituksenmukaisempia. (Kirjallinen kysymys 575/2000.)

Samoihin aikoihin Koskinen esitteli kuitenkin Helsingin Sanomissa toisenlaisia näkemyksiä. Hän kiinnitti huomiota syyttämättä jättämispäätösten määrän lisääntymiseen lievemmissä huumausainerikoksissa, jolloin rikosprosessin päätepisteenä ei ollut käyttöä pyssäyttävää seuraamusta. Hän uskoi nopean sakottamisen rangaistusmääräysmenettelyssä olevan syyttämättä jättämistä parempi vaihtoehto. Hänen mukaansa melkoinen osa nykyisin syyttämättä jätetyistä teoista tulisi siirtymään sakotettavien rikosten piiriin. Koskinen tähdensi, että tällaisessa uudistuksessa ei olisi kyse huumausainerikosten rangaistusten keventämisestä ja rikosnimikkeeksi otettaisiin jokin muu kuin lievä huumausainerikos. Lehtitietojen mukaan ministeri ei ollut vielä tehnyt lopullista päätöstä uudistustarpeesta. (Mölsä 2000.)

Poliisi kannatti syyttämättä jättämisen vähentämistä huumausainerikoksissa. Jotta tähän tavoitteeseen päästäisiin, se muutti suhtautumistaan huumausainerikosten tunnusmerkistöjen porrastamiseen. Kun vielä 1990-luvun alussa se halusi pitää kiinni kahteen vuoteen asti ulottuvasta rangaistusasteikosta vähäisissä käyttörikoksissa, mielipide muuttui. Esimerkiksi eläkkeelle jäänyt T. Koskinen esitti rikoslain muuttamista. Käyttöön pitäisi ottaa niin kapea rangaistusasteikko lieviä huumausainerikoksia varten, jotta rangaistusmääräysmenettely tulisi mahdolliseksi. Kun poliisi pääsisi sakottamaan huumeiden käyttäjiä, ei käytännössä jäisi enää tilaa harkita syyttämättä jättämistä. T. Koskisen mukaan poliisin kirjoittama sakkolappu olisi selvä osoitus teon rikollisuudesta ja huumeiden vaarallisuudesta. Syyttämättä jättäminen onnistui vain hämärtämään laillisen ja laittoman käyttäytymisen rajoja ja antoi lainrikkajalle väärän kuvan teon hyväksyttävyydestä. T. Koskinen myös pelkäsi, että valtakunnansyyttäjän antama ohje saattoi vaikuttaa lainvalvontaviranomaisiin niin, että he jättivät puuttumatta vähäisiltä vaikuttaviin huumausainejuttuihin. ”Pikkutekijä saisi rauhassa kasvaa kovaksi tekijäksi, huumeakauppiaksi, salakuljettajaksi ja jopa huumerikosorganisaation jäseneksi”. (Koskinen T. 2000.)

Syyttämättä jättäminen herätti vastustusta myös syyttäjien keskuudessa. Suomen Syyttäjäyhdistys teki kesällä 2000 oikeusministeriölle aloitteen rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönottamisesta huumausaineen käyttöä

koskevissa rikoksissa. Oikeusministeriössä ryhdyttiin syksyllä 2000 valmistelemaan ehdotusta rikoslain 50 luvun muuttamisesta.

8.2 Erimielisyys sopivasta seuraamuksesta

Huumausaineen käyttörikosuudistuksessa otettiin lähtökohdaksi uuden tunnusmerkistön (RL 50:2a §) säätäminen lieviä huumausainerikoksia varten. Huumeiden käyttäminen ja vähäisen määrän hallussapitäminen tai hankkimisen yrittäminen omaa käyttöä varten erotettiin huumausainerikoksen perustunnusmerkistöstä. Porrastettaessa huumausainerikokset kolmeen eri törkeysasteeseen saatiin lieviä huumausainerikoksia varten oma rangaistusasteikko. Kun huumausaineen käyttörikoksesta seuraisi sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta, tämä aikaisempaa kapeampi asteikko tekisi mahdolliseksi rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisen.

Oikeusministeriössä virkanaisvoimin valmistellussa ehdotuksessa uudistusta perusteltiin kolmella eri tekijällä: rikosprosessin keventämisellä, nopeuttamisella ja epäyhtenäiseksi osoittautuneella syyttämiskäytännöllä. Viimeksi mainitun seikan korjaamiseksi ehdotettiin myös rikoslain 50:7 §:n kaventamista niin, että se soveltuisi enää vain hoitotapauksiin. (Ehdotus 2000.)

Lakiesitys niputettiin osaksi kahta muuta lainsäädäntöhanketta. Kysymys oli samalla törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistuksen nostamisesta kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen vankeutta ja luopumisesta alentuneesti syntyneistä koskevan enimmäisrangaistuksen pakollisesta lieventämisestä. Oikeusministeriön lakihanke nimettiin epävirallisesti ”kuripaketiksi”.

Oikeusministeriö järjesti ehdotuksesta 25.10.2000 kuulemistilaisuuden, jossa kuultiin 16 eri viranomaista, järjestöä ja asiantuntijaa. Suurin osa kuultavista kannatti erillisen tunnusmerkistön säätämistä huumausainerikoksia varten sekä rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönottamista. Muutamat kuulluista tosin vastustivat rangaistusasteikon alentamista, koska sitä voitaisiin pitää osoituksena huumausainerikollisuuden vähättelemisestä. Tällä kannalla olivat muiden muassa eräät poliisi-, tulli- ja tuomarijärjestöt. Esimeriksi Helsingin käräjäoikeus esitti lausunnossaan, että kansalaiset pitivät poliisin antamaa rangaistusmääräystä enemmän rikesakon tyyppisenä muistutuksena kuin varsinaisena rangaistuksena. Poliisi itse arvioi, että rangaistusmääräysmenettely ei sopisi kaikkien käyttörikosten tutkimiseen, sillä useimmissa tapauksissa rikoksen selvittämiseksi olisi välttämätöntä tehdä perusteellinen esitutkinta. Moni kuultavista toi esille huolensa siitä,

että rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönottamisesta huolimatta uudistus ei saisi kaventaa mahdollisuuksia toimenpiteistä luopumiseen.¹⁶⁹

Kuulemistilaisuudessa esitetyn arvostelun takia alkuperäistä ehdotusta muutettiin hieman. Hallituksen esityksessä (213/2000) korostettiin, että uudistus ei saisi johtaa toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten soveltamatta jättämiseen. Seuraavaksi paneudun hallituksen esityksen kautta vielä tarkemmin uudistuksen perusteluihin.

8.2.1 Hallituksen esitys 231/2000

Hallituksen esityksessä uudistustarvetta perusteltiin prosessitaloudellisilla syillä, sillä kaikkien huumausainerikosten käsittelemistä käräjäoikeudessa pidettiin tarpeettoman raskaana menettelynä. Korkean rangaistusasteikon takia huumausainerikosten käsitteleminen ei ollut mahdollista edes yhden tuomarin istunnossa, vaan kokoonpanona oli vähintään yksi tuomari ja kolme lautamiestä. Hallituksen esityksessä epäiltiin, että tuomioistuinnestelyn raskaus oli saattanut joissakin tapauksissa olla syynä syyttämättä jättämiselle, vaikka syyttäjät olisivat muutoin pitäneet syytettä perusteltuna. (HE 213/2000, 5, 15–16.)

Epäkohtana nostettiin esille myös epäyhtenäiseksi osoittautunut syyttämättäjättämiskäytäntö. Hallituksen esityksessä tuotiin ilmi, että rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönottaminen yhtenäistäisi syyttäjien käytäntöä. Tämän lisäksi sitä edistäisi rikoslain 50:7 §:n osittainen kumoaminen. Esityksen mukaan säännöksen soveltaminen oli osoittautunut vaikeaksi, sillä yksittäisen teon vaikutuksia yleiseen lainkuuliaisuuteen oli hankala arvioida. Kumoamisella pystyttäisiin selkiyttämään toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä huumausainerikoksissa, minkä uskottiin yhtenäistävän syyttämättäjättämiskäytäntöä. (Mt., 5, 15–16.)

Hallituksen esityksessä haluttiin edistää toimenpiteistä luopumista hoitoon hakeutuneiden käyttäjien kohdalla. Palaan tähän kysymykseen hieman jäljempänä, kun olen ensin selvittänyt, minkälaisia muutoksia lakivaliokunta teki.

¹⁶⁹ Helsingin Sanomissa uutisoitiin kuulemistilaisuudesta, jolloin kerrottiin ehdotuksen herättämästä kritiikistä. Jutussa myös arvioitiin, että huumausainerikoksissa tuskin ryhdyttäisiin antamaan ”pikasakkoa”, koska poliisi haluaisi jatkossakin tehdä käyttörikoksista laajan esitutkinnan isompien rikollisten jäljittämiseksi. Rantala 2000a. Helsingin Sanomat raportoi noin kuukautta myöhemmin STM:n esittämästä arvostelusta, jossa pelättiin päihdetyön vaikeutuvan entisestään, jos huumeiden käyttäjiä ryhdyttäisiin saottamaan entistä automaattisemmin. Rantala 2000b.

8.2.2 Eduskuntakäsittely

Huumausainerikoksia koskeva lainmuutos herätti kansanedustajissa kiinnostusta. Lähetekeskustelussa yksi edustaja kertoi olevansa huolissaan hallituksen esityksestä, koska kaikkia huumausainerikoksia ei enää tulisi käsittelemään tuomioistuimissa. Hän pelkäsi tämän antavan viestin siitä, ettei huumausainerikosta enää pidettäisi vakavana. Toinen toivoi, että huumausaineisiin ulotettaisiin mainontakielto vastaavalla tavalla kuin alkoholiin ja tupakkaan. Kolmas taas kannatti uudistusta, koska tarkoituksena oli tuomita vähän kovempia sanktioita kuin aikaisemmin. Hän uskoi uudistuksen vähentävän huumeiden käyttöä ja antavan yhteiskunnalle impulssin siitä, että ”tämä on kiellettyä aluetta”. Hän kuitenkin kärsi ”vähän kaksitahoisesta olost”, kun samalla yhteiskunnan toimesta jaettiin neuloja. Sinänsä hän piti mahdollisena, että seuraamalla neuloja jakavia pisteitä olisi mahdollista löytää huumausainerikosten tekijöitä.¹⁷⁰

Lähetekeskustelun jälkeen hallituksen esitys annettiin lakivaliokunnan käsiteltäväksi. Tällä kertaa se ei ottanut kantaa huumeiden käytön kriminalisoimiseen. Keskustelua ei myöskään syntynyt rangaistusasteikosta, sillä erillisen tunnusmerkistön säätämistä pidettiin perusteltuna. Erimielisyys tiivistyi tällä kertaa sen kysymyksen ympärille, mikä olisi sopiva seuraamus huumeiden käytöstä.

Lakivaliokunta (213/2001) päätyi asiantuntijoiden¹⁷¹ kuulemisen jälkeen siihen näkemykseen, että rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönotosta huolimatta uudistus ei saisi johtaa käyttäjien automaattiseen sakottamiseen. Tästä syystä se päätti olla eri linjoilla kuin hallituksen esitys.

Hallituksen esityksessä oli ehdotettu rikoslain 50:7 §:n osittaista kumoamista, mutta lakivaliokunta ei ollut samaa mieltä. Se päätti säilyttää säännöksen entisessä laajuudessaan. ”Yleisen lainkuuliaisuuden arvioimista” pidettiin kuitenkin vaikeana, minkä takia säännöksen sisältöä haluttiin täsmentää. Kun uudistuksessa oli tarkoitus siirtyä varsin rutiininomaiseen seuraamuksen määräämiseen rangaistusmääräysmenettelyssä, oli valiokunnan mukaan entistä tärkeämpää säännellä toimenpiteistä luopumisesta aikaisempaa yksityiskohtaisemmin.

Asiantuntijakuulemisissa oli esitetty, etteivät valtakunnansyyttäjän antamat ohjeet riittäisi yhdenmukaistamaan syyttämättäjäyttämiskäytäntöä. Tästäkin syystä lakivaliokunta halusi säännellä asiaa laintasoisesti. Valiokunnan tekemän lisäyksen mukaan toimenpiteistä luopumista harkittaessa on hoitoon hakeutumisen lisäksi mahdollista ottaa huomioon ”huumausai-

¹⁷⁰ Äänessä olivat Karpio, Paula Kokkonen ja Esa Lahtela. VP 2001a, 58–59.

¹⁷¹ Listalla oli 31 nimeä. Edustettuina oli mm. kolme keskeistä ministeriötä (oikeus-, sisäasiain- ja sosiaali- ja terveys), lainvalvonta- ja oikeusviranomaisia sekä hoitosektori.

neen määrä ja laatu, käyttötilanne sekä muut olosuhteet, joiden perusteella tekoa voidaan kokonaisuutena arvostellen pitää vähäisenä”.

Lakivaliokunnan mukaan muutoksella ei tähdätty silloisen syyttämättä jättämiskäytännön lieventämiseen tai tiukentumiseen. Mietinnössä kannettiin erityistä huolta siitä, että rangaistusmääräysmenettelyn käyttäminen ei saisi johtaa siihen, että toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä ei enää sovellettaisi. Seuraamusharkinnan lopputulos ei saisi määräytyä prosessuaalisten seikkojen perusteella. Uudistus ei saisi myöskään johtaa siihen, että lievemmästä rikoksesta määrättäisiin sakko rangaistusmääräysmenettelyssä, kun taas vakavammasta rikoksesta voisi seurata syyteharkinnan jälkeen syyttämättä jättäminen.

Lakivaliokunnan mukaan oikeusviranomaisten olisi toimiensa oikealla porrastamisella tähdättävä huumausainerikosten tehokkaaseen katkaisemiseen. Toimenpiteistä luopuminen ei saisi hämärtää teon rangaistavuutta, vaan rikoksiin syyllistyneiden henkilöiden toimintaan olisi puututtava vaikuttavalla tavalla. Valiokunta peräänkuulutti muidenkin kuin oikeusviranomaisten toimien johdonmukaisuutta ja tehokkuutta, jolloin huomio kohdistui alle 18-vuotiaisiin nuoriin ja hoidon tarpeessa oleviin käyttäjiin. Nuorten kohdalla olisi mahdollista ottaa käyttöön puhuttelumenettely ja huumeriippuvaiset pitäisi puolestaan ohjata hoitojärjestelmien piiriin. (Mt., 5–8.)

Lakivaliokunta ei tälläkään kertaa ollut yksimielinen, sillä mietinnöstä löytyy kaksi vastalauseetta. Ensimmäisen allekirjoitti neljä kansanedustajaa, joista Kari Myllyniemi oli listalla ylimpänä.¹⁷² He tukeutuivat hallituksen esitykseen, sillä lievien rikosten saattaminen nykyistä laajemmassa mitassa rangaistavaksi oli kannatettavaa. Tällä tavalla pystyttäisiin osoittamaan, ettei yhteiskunta hyväksy vähäisiäkään huumausainerikoksia. Kannanoton teki tarpeelliseksi Suomen huumausainetilanteen jatkuva paheneminen. Heidän mielestään toimenpiteistä luopumiselle huumausainerikoksissa ei tarvittaisi kahdenkertaista anteeksiantovelvollisuutta. Jos syyttäjät jättäisi muutaman kerran vahvistamatta saamansa rangaistusvaatimuksen, poliisi saattaisi kokonaan lopettaa lieviin tapauksiin puuttumisen. (Mt., 12–13.)

Toisen vastalauseen teki Toimi Kankaanniemi, joka asettui niin ikään kannattamaan hallituksen esitystä. Hänen mukaansa huumausaineen käyttäminen on aina erittäin vakava asia, minkä takia lainsäätäjän pitäisi omalta osaltaan vetää selkeää huumeiden vastaista linjaa. Hoitoon hakeuduttaessa toimenpiteistä luopumisen edellytyksenä pitäisi olla vakava ja selkeä tahtotila, koska muuten tekijä oli vaarassa ajautua huumeiden käytössä yhä syvempään kierteeseen. (Mt., 14.)

¹⁷² Muut kolme olivat Mauri Salo, Paula Lehtomäki ja Aittoniemi.

Lakivaliokunta käsitteli samassa yhteydessä huumeita koskien neljä aloitetta: kolme lakialoitetta ja yhden toimenpideoitteen. Niissä ehdotettiin uuden tunnusmerkistön lisäämistä rikoslain 50 lukuun sekä rangaistusasteikkojen muuttamista. Valiokunta hylkäsi aloitteet, koska käsitelty lakiesitys teki ne tarpeettomiksi. (Mt., 2–3, 8.)

Lakivaliokunnan jäsen Erkki Kanerva esitteli puheenjohtajan ollessa estyneenä valiokunnan laatimaa mietintöä muille kansanedustajille. Uudistuksen tarkoituksena ei ollut osoittaa lievempää suhtautumista huumeisiin, vaan lähtökohtana oli keventää rikosprosessia. Hän toi esille, että valiokunnan mukaan toimenpiteistä luopumisesta huumausainerikoksissa oli tarpeellista säännellä erikseen laissa. Tämä mahdollisuus oli säilytettävä, sillä huumeiden käyttäjän kohdalla rangaistuksesta luopuminen saattoi hyvinkin olla perusteltua. Valtakunnansyyttäjä oli pyrkinyt yhtenäistämään syyttämättäjättämiskäytäntöä, mutta syyttäjälaitos oli viestittänyt pitävänsä tärkeänä asiasta säätämistä lain tasolla. Rangaistusmääräysmenettelyn kautta lainsoveltajien lukumäärä tulisi vielä lisääntymään, kun poliisimiehet saivat sakotusoikeuden. Tämänkin takia oli perusteltua, ettei suositusta toimenpiteistä luopumisesta jätettäisi valiokunnan mietintötekstin varaan, vaan linjaus olisi luettavissa suoraan laista.

Kanerva kertoi, miten huumeiden käytön kriminalisoimisesta oli keskusteltu menneinä vuosikymmeninä useaan otteeseen. Kriminalisoimisen avulla oli mahdollista päästä käsiksi vakavampaan huumausainerikollisuuteen, kun taas käyttäjät – itse asiassa huumausaineiden uhrin – voitiin jättää rankaisematta. Hänen mielestään huumeiden käytön takaa oli löydettävissä kaksi motiivia. Toiset käyttivät huumeita nautintoaineina, toiset olivat taas sairastuneet, jääneet niin sanotusti koukuun. Rangaistusuhka ei useinkaan saanut ihmisiä luopumaan nautinnostaan, eivätkä koukuun jääneet käyttäjät päässeet huumeista irti ilman asianmukaista hoitoa. Rankaisemisesta ei ollut apua, minkä takia oli tärkeää säilyttää laissa mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen.

Kanerva korosti, että uudistuksen tarkoituksena ei ollut huumeiden käyttäjien automaattinen sakottaminen. Esimerkiksi huumeita vasta kokeilevan nuoren kohdalla oli tärkeää pyrkiä tekemään hänen parastaan tarkoittava ratkaisu, mikä saattoi pitää sisällään muuta kuin sakottamista. Hän toivoi myös, että uudistus ei häiritse alkanutta viranomaisten yhteistyötä. ”Kun poliisin, lastensuojeluviranomaisten ja sosiaaliviranomaisten kauan odotettu verkottuminen on lopulta alkanut, olisi kohtalokasta, jos liian kaaвамaiseen käytäntöön ohjaavat säännökset torppaisivat orastavan alun lähtöruutuunsa.” Tätä taustaa vasten hän sanoi lopuksi ihmettelevänsä valiokuntansa erimielisiä jäseniä. (VP 2001b, 2221–2222.)

Kanerva nosti epäkohtana esille myös maksamattomien sakkojen muuntamisen vankeudeksi. Hän kertoi kohdanneensa suuren määrän nuoria, joiden kohdalla sakon suorittaminen vankilassa olisi todennäköisesti katkaissut heidän hyvin alkaneen kuntoutumisensa ja suistanut heidät entistä syvemmälle päihde- ja rikoskierteeseen. (Mt., 2222.)

Lakivaliokunnassa vähemmistöön jääneet kansanedustajat puolustelivat näkemyksiään samoilla argumenteilla kuin vastalauseissaan. Huumeiden käytöstä pitäisi aina seurata rangaistus. Myllyniemen mukaan oikeusministeriön laatima alkuperäinen ehdotus oli hyvä. Hallituksen esityksen perusteluista ei sen sijaan enää saanut selkoa siitä, mihin suuntaan rangaistuskäytäntöä oli tarkoitus viedä. Hänen mukaansa huumausainetilanne oli kääntynyt niin huonoon suuntaan, että ”ehdottomasti jokaisesta huumausaineiden käytöstä pitäisi rangaista”. Kaksinkertaista anteeksiantovelvollisuutta ei tarvittu. (Mt., 2223–2224.)

Kankaanniemen mukaan oli perusteltua ryhtyä rankaisemaan lievistä huumausainerikoksista. Uudessa tunnusmerkistössä edellytettiin kuitenkin, että huumausainetta sai olla hallussa vain ”vähäinen määrä”. Kankaanniemi kertoi käytännön poliisimiesten epäilleen tästä syystä, että rangaistusmääräysmenettelyn piiriin tulisi jäämään vain harvoja huumausainerikoksia. Häntä häiritsi muutenkin vähäinen sanan käyttäminen, koska se ilmensi huumeita vähättelevää asennetta. Kankaanniemen mukaan: ”Ne ovat aina vakavia rikoksia, koska se ensimmäinenkin, se vähäinen käyttö, johtaa hyvin helposti sille tielle, joka on tuhon tie nuorelle ihmiselle. Huumeiden käyttäjät ovat nuoria, koska he eivät elä edes keski-ikäisiksi yleensä, ja silloin heihin pitää suhtautua vakavasti eikä lähteä siitä, että teko olisi vähäinen ja sen tähden heti anteeksiannettavissa.” (Mt., 2224–2225.)

Myös muutama muu kansanedustaja halusi tuoda ilmi kannattavansa uudistusta, jossa pyrittiin rankaisemaan kaikkein lievimmistä huumausainerikoksista. Signaalia pienen käytön sallimisesta ei haluttu antaa. Lahtela piti huolestuttavana viime aikoina merkittävien henkilöiden suusta kuultuja lausumia siitä, että nuoruuden aikaisista huumeekokeiluista ei ollut aiheutunut heille haittaa. Jyri Häkämiehen mukaan pitäisi harkita huumetestausten laajamittaista käyttöä kouluissa. Hoitoon hakeutumisen kynnystä haluttiin pitää matalalla, mutta toimenpiteistä luopumista harkittaessa pitäisi varmistua siitä, että sitä ei saa liian helposti. (Mt., 2225–2228.)

Myllyniemen johdolla muutamat kansanedustajat tekivät vielä ehdotuksen, jonka mukaan toimenpiteistä luopuminen olisi hallituksen esityksen mukaisesti ollut mahdollista vain hoitoon hakeutuneista käyttäjistä. Tämä ehdotus äänestettiin nurin äänin 120–50. Äänestyksessä kaikki oppositiossa olleet kansanedustajat kannattivat Myllyniemen ehdotusta yhtä lukuun ot-

tamatta. Hallituspuolueiden edustajat seisoivat sen sijaan lakivaliokunnan ehdotuksen takana. (VP 2001c, 2312–2313.)

8.3 Vaihtoehtoja sakottamiselle

Huumausaineen käyttörikosuudistuksessa erimielisyys tiivistyi sen kysymyksen ympärille, mikä olisi sopiva seuraamus huumeiden käytöstä. Lainvalmisteluasiakirjoissa ei suoraan tuotu ilmi, että tarkoituksena oli kiristää seuraamuskäytäntöä. Huumeiden käyttäjien katsottiin pääsevän liian vähällä, kun heidät jätettiin syyttämättä. Kansanedustajien käyttämiin puheenvuoroihin tutustuttaessa käy ilmi, että he ymmärsivät hyvin uudistuksen todellisen tarkoituksen. Toiset heistä kannattivatkin käyttäjien varsin säännömukaista sakottamista. Toiset taas vastustivat sitä, koska heidän mielestään useat eri syyt puhuivat kaavamaisesta sakottamista vastaan. Puheenvuoroissa nousi esille kaksi erityisryhmää, joiden kohdalla rankaisemiselle pitäisi etsiä vaihtoehtoja. Seuraavaksi tarkastelen vielä, miten lainvalmistelun eri vaiheessa suhtauduttiin nuoriin ja hoidon tarpeessa oleviin ongelmakäyttäjiin.

8.3.1 Nuoret puhuteltava

Hallituksen esityksessä (213/2000) korostettiin nopeaa rikosoikeudellista puuttumista. Tällä tarkoitettiin sitä, että rangaistusmääräysmenettelyssä seuraamus käyttörikoksesta olisi mahdollista määrätä suhteellisen nopeasti teon tultua ilmi. Hallituksen esityksessä uskottiin, että tällä olisi merkitystä huumeita vasta kokeilevan nuoren kohdalla.¹⁷³ (Mt., 5.) Esityksessä ei kiinnitetty huomiota siihen, että sosiaaliviranomaiset eivät välttämättä saa laisinkaan tietoa rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellyistä nuorten tekemistä rikoksista.¹⁷⁴ Riittävänä pidettiin ilmeisesti pelkkää sakkolapun saamista. Suppeassa esitutkinnassa ei myöskään alaikäisen huoltajalle tarvitse varata tilaisuutta olla läsnä kuulusteluissa.

¹⁷³ Mt., 5. Rikosprosessin nopeutta pidetään nykyisin tärkeänä. Nopealla puuttumisella halutaan varmistaa, että nuori ymmärtäisi tekonsa ja seurauksen välisen yhteyden. Samalla pyritään osoittamaan, että yhteiskunta suhtautuu vakavasti hänen tekemäänsä rikokseen. Ks. esim. Nuorisoriikostoimikunta 2003, 40–41. Nopeuttamiskokeiluista ks. Marttunen 2002, 86 ss.

¹⁷⁴ Poliisi voi sinänsä tehdä nuoresta lastensuojeluilmoituksen (esim. Marttunen 2008, 226), mutta sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan yleensä käytännössä osallistu rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltäviin rikoksiin (esim. Helminen et al. 2006, 33).

Lakivaliokunnassa nuorten tilanteesta oltiin eri mieltä. Pelkän sakottamisen tilalle kaivattiin muunlaista puuttumista. Mietinnössä esitettiin uudenlaisen seuraamusmenettelyn käyttöönottamista puhuttelun muodossa. Kysymys oli toimenpiteistä luovuttaessa suullisen huomautuksen antamisesta, jolloin päätöksen sisältöä terävöitettäisiin. Lakivaliokunnan mukaan viranomaisten pitämä puhuttelu voisi olla asianmukaisesti toteutettuna tehokas keino puuttua nuoren käyttäytymiseen. Tällöin puhuttelutilanteessa hänelle tehtäisiin selväksi teon rikollinen luonne ja moitittavuus. Paikalle oli mahdollista kutsua myös nuoren huoltaja. (LaVM 13/2001, 7.)

8.3.2 Hoidon tarpeessa olevat ohjattava hoitoon

Huumeiden käyttäjiä jätettiin ennen käyttörikosuudistusta harvoin syyttämättä tai tuomitsematta heidän saamansa hoidon takia (ks. edellä II 7.2.3). Uudistusta valmisteltaessa tätä pidettiin selkeänä epäkohtana. Syyttäjien ja tuomareiden kynnystä tehdä päätöksiä toimenpiteistä luopumisesta pyrittiin alentamaan muuttamalla rikoslain sanamuotoa. Kun aikaisemmassa rikoslain 50:7 §:ssä puhuttiin hoitoon *sitoutumisesta*, pelkkä hoitoon *hakeutuminen* tehtiin nyt riittäväksi. Muutosta perusteltiin rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönottamisella, mikä supistaisi esitutkinnassa selvitettävien asioiden määrää ja nopeuttaisi rikosprosessia. Huumeiden käyttäjän voisi olla vaikea lyhyessä ajassa osoittaa sitoutumistaan hoitoon, koska hoitosuunnitelman tekeminen vie jonkin verran aikaa. (HE 213/2000, 5, 16–17, 21.)

Hallituksen esityksessä (213/2000) todettiin, että on erityisen tärkeää kannustaa huumeriippuvaisten hoitoonhakeutumista. Käyttäjät voivat hakeutua hoidon piiriin oma-aloitteisesti, mutta esityksen mukaan myös poliisi ja syyttäjä voisivat toimia aloitteentekijöinä. (Mt., 21.) Myös lakivaliokunta (13/2001) piti tärkeänä huumeriippuvaisten saamista hoidon piiriin. Valiokunnan mukaan tämän tehtävän toteuttamiseksi tarvitaan nykyistä parempaa eri viranomaisten välistä yhteistyötä. (Mt., 3.)

Huumausaineen käyttörikosuudistuksessa huumeiden käyttäjien paikka rikosoikeudellisessa järjestelmässä määriteltiin uudelleen. Tutkimuksen neljännessä luvussa analysoidaan vuosilta 2001–2008 kerättyä empiiristä aineistoa. Tätä ennen on kuitenkin syytä pureutua erinäisiin oikeudellisiin kysymyksiin, jonka jälkeen on mahdollista arvioida käyttörikosuudistuksen konkreettisia vaikutuksia seuraamuskäytäntöön.